

محبت

گاہنامہ

خلل پذیر بود ہر بسا کہ می بینی
مگر بسا می محبت کہ حالی از خلل است

شماره دوم، سال پانزدہم، اکت ۲۰۱۲

مدالهای نخستین المپیک دوران مدرن و آخرین المپیک در لندن

آتن ۱۸۹۶

- ضخامت: ۳,۸ میلیمتر
- قطر: ۴۸ میلیمتر
- وزن: ۴۷ گرم
- تعداد: ۱۰۰
- طراح: ژول کلماں شاپلن

برندگان نخستین المپیک به شیوه جدید مدال طلا دریافت نکردند، بلکه مدال نقره گرفتند. به مقام های دوم، نشان های مسی داده شد.

لندن ۲۰۱۲

- ضخامت: ۷ میلیمتر
- قطر: ۸۵ میلیمتر
- وزن: ۴۰۰ گرم
- تعداد: -

▪ طراح: دیوید واتکینز

بزرگترین مدال بازی های تابستانی تا به امروز.

ص ۴	کهبانی در مورد المپیک
ص ۹	صحبت های در باره دموکراسی
ص ۱۹	در دونه و لالالونه
ص ۲۲	هستی و نیستی
ص ۲۷	در باره عشق
ص ۳۱	توکی
ص ۳۲	مصاحبه
ص ۵۷	اندیشه و قلم
	و ...

در رنگهای این شماره

MAHABAT

A none periodical newsletter published by ADS
(Afghan Dosty Society)
PO Box 627, Isleworth, TW7 9DJ, UK
Tel: 0044(0)20 35386167 - 0044(0)7956190157
E-mail: mohabat@live.co.uk
Bank Account: Lloyds TSB,
Account No: 02308526, Sort Code: 30-94-42, UK

بنیادگذار و صاحب امتیاز: انجمن دوستی افغان

تحت نظر هیأت تحریر

مدیر مسؤول: بیانون تاج

بهای اشتراک یک ساله: بریتانیایی پوند سترلینگ. سایر کشورها معادل آن
بهای یک شماره: دو پوند سترلینگ

د المپیک لوبې د نړۍ د خلکو ترمنځ د ټولنیزو فعالیتونو ، په ځانګړي توګه د بدني روزني د فعالیتونو په لړ کې ستره ټولګه تشکیلوي او د نړۍ د سترو پېښو له منځه د بې ساري اعتبار او اهمیت لرونکي دي . ددې په څنګ کې دا لوبې ډیر زوړ تاریخ لري ، یانې د میلاد څخه ۷۷۶ کاله تر مخه دا لوبې پیل شوي او ۲۷۸۸ کلونو ته یې عمر رسیري . سړ کال د جولای د میاشتې په ۲۷ مه نیټه د المپیک لوبې د برتانيا په تاریخ کې د دریم ځل له پاره ددې هېواد په مرکز لندن او یو شمیر نورو ښارونو کې په ډیر شور او زوړ د پوره تیاریو د نیولو په ترڅ کې پیل او د دوه اونيو تیریدو وروسته د اګست د میاشتې په ۱۲ مه په شانداره توګه پای ته ورسیدي . ددغو لوبو د په لاره اچولو له پاره د برتانيا دولت ۳.۹ بلیون پونډ چې د ۱۴.۶ میلیارد ډالرو سره معادل دي برابر کړي وه . یوازي د لوبو د خوندي کېدو او امنیت له پاره د انګلستان د دولت د عمومي بودجې څخه د ۵۳۳ میلیونو پونډو د ورکړې برآورد شوی وو .

د نړۍ د نورو هېوادونو د بدني روزني د مینه والو په څیر افغانانو هم د لندن په ۲۰۱۲ م المپیک کې د ۶ تنو په کچه چې یوه یې ښځه او نور نارینه وه ، د تکونډو ، بوکس ، جیډو او د بدني روزني په نورو برخو کې فعاله برخه واخسته او په زړه پوري سیالی یې وکړي . د خوشالی ځای دادی چې د بیجینګ د ۲۰۰۸ م اولمپیک څخه راوړوسته دا دویم ځل دی چې افغانان د اولمپیک په لوبو کې برخه اخلي او د خپلو سپورتي فعالیتونو د تنګې ځوانۍ په دوره کې بریايي تر لاسه کوي . مور منو چې دا بریايي د ټولو افغانانو په زیار او خوله تویوني لاسته راغلي ، اما د روح الله نیکپايي شخصي عنصر دا کامیابي یقیني کړي . هغه په بیجینګ کې مډال وګاټه او افغان ولس یې سرلورئ کړ ، دا ځل یې د اګست د میاشتې په ۹ مه نیټه د تکونډو د ۶۸ کیلو ګرام وزن په سخته سیالی کې د برونزو مډال خپل کړ او افغانستان یې د نورو سیالي کونکو هېوادونو په لیکه کې ۷۹ مې پورۍ ته پورته کړ . باید یاده کړو چې د پاکستان په شمول د سیمې او ګاونډیو لږ ډیر هېوادونه د ورته پورۍ د خپلولو څخه بې برخې پاتې شول . نثار احمد بهاوي هم په زړه پوري لوبه وکړه او افغانان یې ډاډمن کړل چې هغه زیار باسي او روښانه راتلونکي په مخکې لري . تهمیني کوهستانی د منځنیو پیړیو د سوچ کونکو دا بې بنسټه خبره چې افغان میرمنه د کور او یا ګور ښځه ده کلکه بابیزه وخیژوله او نړۍ ته یې ثابته کړه که د افغان میرمني له مخ څخه د نارینه سالاری کرغیرنه پرده پورته شي ، هغوي ددې جوګه دي چې د میرمن ملالي د میوند د خپلواکۍ ګټلو د محاذ بیرغ ، د لندن د ۲۰۱۲ م اولمپیک په ورورګلویزو لوبو کې پورته او رپولئ شي . اجمل فیصل ، اجمل فیض زاده او مسعود عزیز دري وارو د بدني روزني په برخه کې خپله تجربه زیاته کړه او ډاډ شته چې د لیدو وړ بریاوو د تر لاسه کولو له پاره به خپله تیاري تکمیلوي .

دلته یوي رښتیا ته ګوته نیول په کار دي ، هغه دا چې د افغانستان واکمنانو هیڅکله د افغانانو د بدني روزني د فعالیتونو د سمون او تجهیز مسالي ته پاملرنه نه وه کړي . له دې کبله افغانان او اولمپیک یو له بل سره په لیري واټن کې پراته وه . په داسې شرایطو کې افغان سپورتي ستوري د واکمنو نظامونو د بې کفایتۍ په ابرو کې یو په بل پسې ورکیدل او هیڅکله افغان سپورتي ستوري د اولمپیک په اسمان کې نه وه ځلیدلي . د بدني روزني سره د افغانانو مینې ، په نسبي توګه په هېواد کې د یو لږ دموکراتیکو بدلونونو د رامنځته کېدو ، د یو شمې پیړۍ تکنولوژیک پرمختګ او په یوه مقدار کې د نړیوالي ټولني شتون دې ته زمینه برابره کړه چې افغانان د اولمپیک په سیالیو کې ګډون وکړي او د بریاوو په تر لاسه کولو وځلیري .

که د هېوادوالو د ژوندانه ددغې برخې لږ څټ ته په ځغند نظر وګورو ، وینو چې افغانانو د بزګشۍ یا وزلوبې ، نیزه وهني ، اس ځغلوني ، ډبري اچوني ، غیږي نیوني ، توري وهني ، پنډوسکي غورځوني او یو لږ نورو لوبو په څیر لرغوني لوبې درلودلي چې دنن په شان د فاسدو نظامونو د شتون له امله

۱۲ نړيوالو ته په خپله تاريخي بڼه وړ و نه پيژندل شوي. همدارنگه معاصرو لوبو ته لکه فوټبال، باسکټبال، تکونډو، کرکټ او نورو ته هم چندانې پاملرنه و نه شوه. کومې منډې ترې چې په اوسنيو وختونو کې د بدني روزني د فعاليتونو د بڼه کېدو او زياتيدو په نامه زموږ له مخې کيږي دا تر زياتي اندازې ددې له پاره دي چې د افغانانو پام د جگړې د غزیدو او اورديدو څخه بل لوري ته واړول شي.

لکه څرنگه چې داوالمپيک لوبې د غربي نړۍ او پانگوالۍ د گټو په لومه کې را کيږي شوي او ددې پر ځاي چې د لوبغاړو اغيز او روغتيا ته پاملرنه وشي د هغو څخه د زياتي گټې د تر لاسه کولو سوچ پرې کيږي. زموږ په هېواد کې د بدني روزني فعاليتونه ورته خواوي لري، يانې داسې څرگنديږي چې د افغانانو د سپورتي لوبو سرنوشت د يو لړ مافيایي کړيو لاسته لويدي وې چې له يوې خوا يې د دولت په حساسو پوړيو ولکه ساتلي او په فساد کې بنکيل دي اوله بلې خوا داسې انکيرل کيږي چې بنايي همدا کړۍ دمخدره موادو په توليد، استعمال او ليرد کې ژور لاس ولري. له دې کبله په داسې موقعيت کې د پريوتو له امله ممکن هغوي د افغانانو د سپورتي فعاليتونو د ودې او غزیدو او په دې توگه د وتلي ورزشکارانو د رامخته کېدو پر ځاي، له دې لارې خپلو جيونو کې د زياتو پيسو توييدو ته ترجيح ورکړي.

د پورتنو ټکو څخه زموږ مطلب دا نه دی چې گواکې په هېواد کې د بدني روزني په برخه کې هيڅ ډول کار نه دی شوی. موږ وينو چې د سپورتي فعاليتونو بنسټونو او بڼو په نسبي توگه وده کړي. په ټول هېواد کې افغانان ورو ورو د ورزش ډگر ته راوځي، د بيلا بيلو تيمونو ترمنځ سيالي کيږي او په نړيواله کچه سياليو ته هم تيارې نيول کيږي. ليکن هغه امکانات چې د نړيوالي ټولني او دولت له خوا د افغانانو د بدني روزني د ودې او غزیدو په نامه کيږي د هغو څخه د دغه ډگر چارواکي په مسوليت او اغيزمنه توگه گټه نه پورته کوي او په دې توگه بنايي هغوي د دغو امکاناتو څخه د ځينو سياسي موخو د تر لاسه کولو او په ناقانونه توگه دخپلو ځانونو او نږدې انډيوالانو دمرولو او عيش او نوش له پاره سو استفاده کوي. حکومت هم د بدني روزني د فعاليتونو له پاره د يو هېوادني مکلفيت په توگه لازمه پلانگزارې نه ده کړي.

له دې کبله وړانديز کيږي چې که افغان حکومت د افغانستان د بدني روزني چارو ته په مسوليت پاملرنه وکړي، په بدني روزنه کې د فساد مخه ونيسي، د سپورت د ډگر د بنسټونو او بڼې د ودې او غزیدو لارې چارې ولټوي، د بدني روزني ډگر ته د نړيوالي ټولني او دولتي سرچينو اغيزمني مرستې را جلب او وليږدوي، د بدني روزني د فعاليتونو د بڼه کېدو په نيت افغان سپورتي کادر وروزي، د سپورتي فعاليتونو او په دې برخه کې د امکاناتو څخه د گټه اخستني مسالې ته په ټولو ولايتونو کې توازن ورکړي، د بدني روزني د بنځينه لوبغاړو تربیې او برخې اخستني ته ځانگړي پاملرنه را وگرځوي، پايلې به د بري په لور څو برابره زياتي وي.

همدار راز موږ په خپلو هېوادوالو غوږ کوو چې سپورتي لوبو ته د افغانانو هڅول يوازي د دولت کار نه دی، که هر افغان په دې لړ کې وړتيا لرونکي وطنوال وهڅوي او په دې برخه کې د بيلو شوو زيرمو د لگښت په هکله چارواکي وڅاري، بيشکه بدني روزنه وده کوي او د فساد مخه نيول کيږي. په داسې سالم چاپيريال کې افغانان ددې جوگه کيږي چې په لوبو کې زيات مدالونه خپل کړي او د روح الله نيکپايي په څير سپورتي ستوري نور هم د افغانستان د بدني روزني په اسمان کې راوڅيږي.

دا ډول چلند افغانانو ته ددې زمينه برابروي چې د اولمپيک لوبو ته په زيات شمير لوبغاړي وليږي او هلته هم د زياتي گټې پر ځاي د اولمپيک د لوبو په انساني او ټولنيز اړخ د زور د اچولو له پاره د نړۍ د نورو لوبغاړو پاملرنه ځانته جلب کړي.

- محبت -

د افغانستان د بدني روزني د لا ودې په هيله

کرونولوژی بازیهای ۲۰۱۲ المپیک لندن

سی و مین دور بازی های تابستانی المپیک به تاریخ ۲۷ جولای الی ۱۲ اگست ۲۰۱۲ میلادی در شهر لندن برگزار شد.

لندن نخستین شهری است که برای سومین بار میزبانی این بزرگترین رویداد ورزشی جهانی را به عهده می گیرد. بار نخست در سال ۱۹۰۸ و دفعه بعدی در سال ۱۹۴۸ مسابقات المپیک در این شهر برگزار گردید. بازی های المپیک در هر چهار سال راه اندازی می شود.

در بازیهای المپیک لندن بیشتر از ده هزار ورزشکار از ۲۰۴ کشور اشتراک ورزیده بود. یکی از ویژگیهای المپیک لندن، نظم، آرامش و تأمین امنیت و مصونیت بازی ها بود که به تناسب بیشتر المپیک های قبلی بی سابقه می باشد. به نقل از مبصر بی بی سی، در بازی های المپیک لندن ۲۰۱۲ نه کسی کشته شد، نه کشوری آن را تحریم کرد، نه ورزشکار سرشناسی دوپینگ کرد و نه هیچ رسوائی ای بازی ها را تحت الشعاع خود قرار داد. با وجود تمام نگرانی های پیش از بازی ها، المپیک لندن به آرامی و با نظم و ترتیب برگزار شد.

تیم ورزشی بریتانیا با کسب ۶۵ مدال طلا برای اولین بار به جایگاه سوم، بعد از ایالات متحده امریکا و جمهوری مردم چین، دست یافت. یکی از ویژه گیهای دیگر المپیک لندن اشتراک ورزشکاران زن از کشور های عربستان سعودی، قطر و برونئی بود که بدین ترتیب تمام کشور های اشتراک کننده در این بازیها دارای ورزشکار زن بودند.

در المپیک لندن در کل ۹۶۲ مدال، از جمله ۳۰۲ طلا، ۳۰۴ نقره و ۳۵۶ برنز به ورزشکاران برنده از ۸۵ کشور در رقابتهای ورزشی توزیع شد. تیم ورزشی افغانستان با اخذ یگانه مدال برنز توسط روح الله نیکپا، اولین مدال آور المپیک در تاریخ افغانستان در رشته تکواندو، در جایگاه ۷۹ قرار گرفت و بدین ترتیب افتخار کسب دومین مدال المپیک برای کشورش را نصیب گردید. در حالیکه تیم پاکستان با دستان خالی به کشور خویش بازگشت.

Ajmal
FAIZZADA

Tahmina
KOHISTANI

Rohullah
NIKPAH

Massoud
AZIZI

Nesar Ahmad
BAHAWI

Ajmal
FAISAL

تیم شش نفره ورزشکاران افغان مشتمل بر اجمل فیض زاده در رشته جودو در وزن ۶۶ کیلو گرام، تهمینه کوهستانی، یگانه ورزشکار زن افغان در این بازیها، در دوش صد متر، مسعود عزیززی در دوش صد متر، اجمل فیصل در رشته بوکس در وزن ۵۲ کیلو گرام و دو تن در رشته تکواندو، روح الله نیکپا در وزن ۶۸ کیلو و نثار احمد بهاوی در وزن ۸۰ کیلو گرام اشتراک داشت. (البوم عکسهای این ورزشکاران را در صفحه پستی مجله ببینید.)

ورزشکاران افغان با وجود ناتوانیهای فنی، مالی و مدیریتی توانستند با اشتراک فعال در تمام رشته های ورزشی خوب بدرخشند و مورد توجه و تشویق قرار

گیرند. سهمگیری ورزشکاران افغانستان در المپیک لندن نه تنها نمادین نبود بلکه دارای دستاورد بزرگ و افتخار آفرین برای وطن خویش نیز بود. اخذ مدال برنز روح الله نیکپا در وزن ۶۸ کیلو گرام تکواندو افغانستان را برای بار دوم دارنده مدال المپیک گردانید. این پیروزی اعتماد به نفس ورزشکاران افغان را در رقابتهای جهانی در رشته های مختلف ورزش ارتقا بخشیده و آنها را آینده نگر ساخت.

تاریخچه بازیهای المپیک *

- دوران باستان

مجسمه زئوس. مسابقات المپیک به خاطر احترام به او در المپیا برگزار می‌شد

بازیهای المپیک در ابتدا یک جشن مذهبی بود که برای ادای احترام به زئوس (پادشاه خدایان یونان) در صحن مربوط به او برگزار می‌شد. این مسابقات هر چهار سال یک بار و از سال ۷۷۶ قبل از میلاد در المپیا که محل صحن زئوس بود برگزار می‌شد.

افسانه‌های زیادی پیرامون پیدایش مسابقات المپیک به وجود آمده است: بر اساس یک داستان، هرکول (که در اساطیر یونانی نیم خدا بود) آن را جهت تجلیل از فتوحات بی نظیرش بوجود آورد. بر اساس افسانه‌های دیگر زئوس و کروئوس، دو خدای یونان باستان، با یکدیگر بر سر فرمانروایی المپیا به جدال برخاستند که

نهایتاً زئوس به پیروزی نائل آمد. بر اساس این داستان مسابقات المپیک یادبود این پیروزی می‌باشد.

در دوران باستان تنها مردان یونانی که آزاد - نه برده- متولد شده بودند می‌توانستند در مسابقات در جشن مذهبی زئوس شرکت کنند. زنانی که مجرد بودند در تاریخ دیگری به احترام "هرا" همسر زئوس و مادر هرکول، به مسابقه می‌پرداختند. زنهاى ازدواج کرده حق شرکت در مسابقات را نداشته و در صورت مخالفت باید بهای آن را با جانشان می‌پرداختند. مسابقات المپیک در بین یونانی‌ها از اهمیت زیادی برخوردار بود چنانکه مورخین یونانی در دوران باستان، از آن به عنوان یک واحد برای اندازه گیری زمان استفاده می‌کردند. یک "المپیاد" بیانگر چهار سال می‌بود.

مسابقات در ابتدا تنها شامل "مسابقه دوش" بود، ولی بعدها کشتی، بوکس و پرش به آن اضافه شد.

شرکت کنندگان متشکل از افرادی ثروتمندی بودند که وقت کافی داشتند تا به تمرین ورزشی بپردازند.

افراد در این مسابقات به صورت شخصی شرکت می‌کردند نه به نمایندگی از شهر یا ناحیه‌ای

◀ خاصی. تمرکز اصلی این مسابقات بر روی ویژگی‌های مردانه مانند قدرت و ورزیدگی که فرهنگ یونانی آن زمان ارج می‌نهاد پایه گذاری شده بود. بر خلاف سنت جاری شرکت کنندگان برهنه در مسابقات شرکت می‌کردند (کلمه "ژیمناستیک" به عنوان مثال از کلمه یونانی به معنی "برهنه" می‌آید) مورخین نظریات متفاوتی جهت توضیح این موضوع ارائه کرده‌اند: حضور برهنه در بین عموم مردم بدون اینکه شخص تحریک جنسی بشود نشانگر کنترل شخص بر خودش است یا برهنه ظاهر شدن بخشی از مراسم مذهبی بود که بر مفهوم گذرا بودن تأکید می‌کرد... چیزی که به هر حال مشخص است این است که یونانی‌ها برهنگی را خجالت آور نمی‌دانستند.

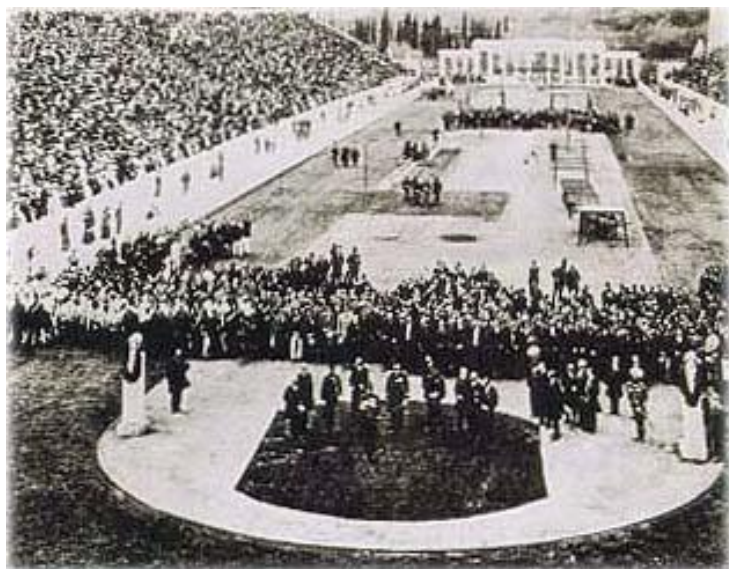
این جشنها بیشتر از آن جهت مورد علاقه قرار گرفت و رشد نمود که به عاملی برای ورزیده شدن و آماده کردن جوانان برای مقابله با هر نوع تجاوز بخاک یونان مبدل گردید. رشته‌های ورزشی برگزار شده در ادوار مختلف این مسابقات شامل دوش، پرش پرتاب دیسک، پنجگانه باستانی، مشتزنی، کشتی، اسب دوانی و ارابه رانی می‌شد.

جشن‌های "المپیا" تا سال ۳۹۴، تا زمانی که امپراتور روم آنرا تعطیل کرد ادامه داشت. این تعطیلی طولانی سبب ویرانی "المپیا" و نیایشگاه "زئوس" نماد قدرت و پهلوانی گردید.

- احیا مجدد در دوران مدرن

از اثر کاوش یک باستان‌شناس آلمانی به نام "کورتیوس" در دل تپه‌های خاموش "المپیا"، آثار شگفتی کشف گردید که به منشا تاریخی بازیهای المپیک در یونان باستان بر می‌گردید. در نتیجه، فکر احیای این بازیها قوت گرفت و با هزاران دشواری مردی شریف، انسان دوست و دانشمندی بنام "پی‌پر بارون دوکوبرتن" فرانسوی به کمک دوستان خود در سال ۱۸۸۹ در پاریس همایشی تشکیل داد و اساس بازیهای جدید المپیک را پی نهاد.

بازیهای المپیک با الهام از این نام و این دوره‌های قهرمانی بوجود آمد. رسماً از سال ۱۸۹۶ بود که در آتن انجام گرفت و پس از آن هر چهارسال یکبار در نقاط مختلف جهان برگزار می‌گردد. و فقط سه دوره به دلیل جنگ جهانی اول و جنگ جهانی دوم انجام نپذیرفت.

-----
* مأخذ: ویکیپدیا

مراسم افتتاح بازیهای المپیک ۱۸۹۶ در ستدیوم پاناتینایکو
شهر آتن

صحبت‌هایی از دموکراسی

"دموکراسی به مثابه یک اصل قابل پذیرش - و تاکنون مناسب‌ترین روش ارضاکننده انسانها در تمام عرصه‌های زندگی، رفته رفته قابلیت انطباقی خود را به تمام حوزه‌های زندگی بشریت، چون حوزه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی زندگی خصوصی و شخصی انسانها کشانید."

برداشت درست از دموکراسی و سیر تاریخ آن در جوامع بشری نه تنها سطح دانش افراد را در فهم از دموکراسی بالا می‌برد بلکه اشتراک فعال و آگاهانه مردم را در ایجاد حکومت‌های دموکراتیک و جلوگیری از حرکت‌های غیر دموکراتیک که زیر عنوان دموکراسی بر مردم تحمیل می‌گردند، زمینه‌ساز می‌شود. در کشورهایی مانند افغانستان، هر اقدامی که منافی منافع گروه و طبقه خاصی نباشد، دموکراتیک شمرده می‌شود.

توماس جفرسون، پدر دموکراسی امریکا، چهار مؤلفه را برای دموکراسی ضروری می‌دانست: آموزش همگانی، مشارکت سیاسی، برابری اقتصادی، و نمایندگی به توسط اشرافیت طبیعی.

شرط توفیق دموکراسی این است که حکومت‌ها و رهبران‌شان به ایجاد نهادها، اتخاذ راه و رسم‌ها، و پی‌ریزی سیاست‌هایی دست‌زند که از حمایت شهروندان برخوردار باشند.

در نظام‌های دموکراتیک، ثبات سیاسی را نمی‌توان بر مدار زور برقرار کرد، جایگزین زور "حق حاکمیت" مورد قبول، یا همان چیزی است که صاحب نظران آن را مشروعیت می‌خوانند.

بمنظور شناخت دقیق و روشن از دموکراسی و درک درست از دموکراسی‌های به تجربه گرفته شده در جوامع بشری، به ارائه نمونه‌هایی از انواع و اقسام دموکراسی و گفتارهایی در زمینه می‌پردازیم.

- محبت -

توسعه اقتصادی

به گفته ارسطو، در جامعه‌ای که به توده‌های عظیم فقیر و معدودی خواص مرفه تقسیم شود یا الیگارشی، حکومت دیکتاتوری تنی چند ظهور خواهد کرد یا جباریت، یعنی دیکتاتوری متکی بر عوام الناس. اگر بخواهیم این دو شکل حکومت را با اصطلاحات امروزی مشخص کنیم، جباریت را می‌توان با کمونیسم و فاشیسم، و الیگارشی را با دیکتاتوریه‌های سنتی و متعارفی نظیر آن چه در خاور میانه می‌بینیم و تا ایام اخیر در امریکای لاتین، تایلند، اسپانیای دوران فرانسیسکو فرانکو (۱۹۳۹-۱۹۷۵)، و پرتغال دوران آنتونیو د اولیوئیرا سالازار (۱۹۳۲-۱۹۶۸) شاهد بودیم قرین دانست.

توسعه اقتصادی از خصوصیات جوامعی است که نشان داده‌اند به استقرار دموکراسی وابسته‌اند. هر قدر ملتی شکوفا تر باشد، بخت آن که دموکراسی را پایدار نگاه دارد بیشتر است. از زمان ارسطو در قرن چهارم پیش از میلاد، همواره استدلال شده است که فقط در جامعه مرفه و ثروتمند، که در آن افرادی به نسبت اندک در فقر زندگی کنند، توده مردم می‌تواند، بی آن که تحت تاثیر عوام‌فربیان فاقد مسئولیت قرار گیرند، به شکل آگاهانه در امور سیاسی خویش مشارکت ورزند.

همبستگی رفاه و دموکراسی

طولانی تر بررسی کنیم، پیوند میان دموکراسی و رشد اقتصادی کاملاً آشکار می شود. توسعه اقتصادی به تنهایی موجب توسعه دموکراسی نیست، خصوصیات ملی، نقش نیروهای تاریخی، فرهنگی و سیاسی، و رفتار رهبران نیز ممکن است باعث پیشرفت یا نابودی دموکراسی در هر ملت یا گروه خاصی از ملتها، به طور کلی یا در زمان معین، شود. از این نکته هم نباید غافل بود که نظامهای استبدادی و مطلقه ای که از لحاظ اقتصادی گرفتار افول شوند ممکن است در قبال بحرانهای فزاینده مشروعیت که دامن آنها را می گیرد، به دموکراسی تبدیل شوند. همان طور که در آرژانتین، هایتی، پاکستان، فیلیپین، اتحاد شوروی، اروپای شرقی شاهد بودیم. این گونه رویدادها نیز همبستگی توسعه اقتصادی و دموکراسی را کاهش می دهند.

الگوهای مکرر

یکی از جامع ترین و بحث انگیزترین دیدگاه های مربوط به این موضوع از آن ساموئل هانتینگتون، استاد علوم سیاسی امریکایی است. وی در ۱۹۸۴، پس از توجه به این امر که پیوند میان ثروت و دموکراسی بسیار عمیق است، طبعاً به این نتیجه رسید که گسترش بعدی دموکراسی در جهان، به این علت که تولید ثروت در کشور های فقیر کند است، دامنه ای محدود خواهد داشت. رابرت دال، که او نیز به این پیوند تاکید دارد، حدود ده سال قبل از هانتینگتون، در کتاب کلاسیک خود به نام *پولیاریکی* (۱۹۷۱)، به نتیجه ای همانند رسیده بود. در کشور هایی که در آن زمان اقتصاد در حال رشد داشتند - مثلاً، اسپانیا، چیلی، تایوان و کوریای جنوبی - گسترشی را که بعداً در آزادی سیاسی اتفاق افتاد این دو دانشور پیش بینی می کردند. اطلاعات موجود در باب میزان رشد اقتصادی و توسعه دموکراسی مبین آن است که این همبستگی در دهه ۱۹۸۰ شدت بیشتری داشت تا در دهه ۱۹۵۰؛ اما در دهه بعد که رژیمهای

بین توسعه دموکراسی و عملکرد اقتصادی همبستگی وجود دارد. اما رابطه آنها با هم چگونه است؟ پاسخ این پرسش به چگونگی نگرش ما وابسته است. آیا رشد اقتصادی باعث پیشبرد هدفهای دموکراتیک می شود؟ و از آن پیچیده تر، آیا جوامع دموکراتیک برای رشد مناسبترینند؟ اگر باور داشته باشیم که هیچ یک از این دو علت اصلی و برانگیزنده دیگری نیست، پس چه چیزی موجب همبستگی آنها است؟ در حال حاضر، فرضیه ای که دانیل لرنر و سیمور مارتین لپیست، جدا از یکدیگر، در اواخر دهه ۱۹۵۰ مطرح کردند طرفداران زیادی پیدا کرده است: هر قدر ملتی مرفه تر باشد، بخت آن که دموکراسی را پایدار نگاه دارد بیشتر است. این همبستگی مثبت میان رشد اقتصادی و توسعه دموکراسی هم از راه تجربه است و هم بسیاری از محققان بعدی آن را تأیید کرده اند. پژوهش جامعی که با استفاده از شاخصهای سیاسی سالهای ۱۹۶۰ و ۱۹۶۵، توسط کنت بولن و رابرت جکمن برای بررسی وضعیت دموکراسی در بیش از صد کشور صورت گرفت، به این نتیجه رسید که میزان توسعه اقتصادی حتی اگر سایر عوامل غیر اقتصادی نیز در نظر گرفته شوند، تاثیری آشکار بر دموکراسی سیاسی دارد. در این میان تولید ناخالص ملی متغیر اصلی و موثر است و این متغیر در همه کشورها، حتی اگر جوامع غیر صنعتی را به طور جداگانه نیز در نظر بگیریم، مصداق دارد. پیوند میان توسعه اقتصادی و توسعه دموکراسی لزوماً باید به شکلی کمی و تطبیقی، و نیز از زاویه فرایند های سیاسی - اجتماعی در هر یک از دولتهای ملی مورد بررسی قرار گیرد، بخصوص که شاخصهای اجتماعی اکنون دقیق ترند و، در قیاس با گذشته، این شاخصها را در مورد دولتهای ملی بیشتری در دست داریم. و مهم تر آن که اگر ارتباط این دو را در دوره

❖ دموکراتیک در کشور های فقیر و جوامع کمونیستی پیشین بر سر کار آمدند، میزان این همبستگی تضعیف شد. پژوهشهای صورت گرفته در این باب بر گزارشهای "خانه آزادی" که همه ساله در مورد "وضعیت آزادی در جهان" منتشر می شود، تکیه دارند. در این گزارشها، کشور ها به "غیر آزاد" (استبدادی)، "تا حدودی آزاد" (نیمه دموکراتیک)، و "آزاد" (دموکراتیک) طبقه بندی شده اند. مبنای این طبقه بندی تجارب ملی هر کشور در زمینه هایی چون حقوق سیاسی، آزادی های مدنی و به خصوص توانایی شهروندان به برکنار کردن دولتهای حاکم از طریق انتخابات آزاد، تشکیل احزاب سیاسی و بیان عقاید سیاسی بدون دخالت دولت است. با استفاده از این متغیر ها، تعداد امتیاز هایی که هر کشور در ارتباط با آزادی به دست می آورد معین می شود و بعداً این امتیاز ها را با طبقات پنج گانه تولید ناخالص ملی و درآمد، که همه ساله در گزارش توسعه جهانی از انتشارات بانک جهانی درج می شوند، تطبیق و پیوند می دهند.

وجود رابطه ای کلی روشن است. سوابق نشان می دهد که قبل از موج اخیر توسعه دموکراسی، از میان کشور های فقیر، فقط یک کشور (هند) آزاد (دموکراتیک) بود؛ اقتصاد های صنعتی و مرفه و مبتنی بر بازار جملگی دموکراتیک بوده اند. هر قدر سطح درآمد ملی هر یک از کشور های استبدادی در طبقه بندی بانک جهانی بالاتر می رود، تعداد شان کم تر می شود. وقتی که از طبقه "درآمد متوسط پایین" به طبقه "درآمد متوسط بالا" برویم، تعداد کشور های غیر آزاد به کلی کم می شود و، در همان حال، تعداد کشور های آزاد افزایش می یابد. این برداشتها و ملاحظات را تحلیلهای آماری جامعی که در مورد سالهای ۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰ صورت گرفته اند تایید می کنند.

بنابر این اطلاعات، چشم انداز رشد اقتصادی و، در نتیجه، امکان بالقوه توسعه دموکراسی، در ملتهای کم تر توسعه یافته بسیار تیره و تار است.

در بیشتر کشور هایی که در رده پایین ترین میزان درآمد قرار دارند، درآمد ملی، در بهترین حالت خود، آهنگ رشد کندی داشته است؛ اکثر این کشور ها آزاد (دموکراتیک) نیستند. اگر آمار هایی مربوط به چین و هند را از جدولهای مربوط به اقتصاد های کم درآمد خارج کنیم، ملتهایی که در این جدولها باقی می ماندند در سالهای ۱۹۶۲ تا ۱۹۸۰ نرخ رشدی فقط معادل ۱/۱ درصد داشته اند، در حالی که کشور هایی که در طبقه بندی "بانک جهانی" در سه مرتبه بالاتر قرار می گیرند در همان مدت از نرخ رشد به مراتب بالاتری بهره مند بوده اند. در طول سالهای مزبور، میانگین رشد سالانه تولید ناخالص ملی در یازده کشور که دارای کم ترین درآمد بوده اند کاهش یافته است. این شاخصهای اجتماعی- اقتصادی نشانگر احتمال توسعه دموکراسی در کشور ها هستند. مثلاً، در مورد اسپانیا، که به عنوان کشور صنعتی و مبتنی بر بازار آزاد با درآمد ناخالص ملی سرانه ای معادل ۵۴۳۰ دالر (به دالر سال ۱۹۸۲) طبقه بندی می شد، انسان می توانست انتظار توسعه دو باره دموکراسی را داشته باشد. در اوایل دهه ۱۹۷۰، اسپانیا تنها کشور از نوزده اقتصاد صنعتی و مبتنی بر بازار آزاد در دنیا بود که دموکراسی نداشت. این کشور در آن زمان، با جمعیتی که بیشتر از نیم آن به طبقه متوسط تبدیل شده بود، و فقط یک پنجم آن به کشاورزی اشتغال داشت، به صورت نهمین قدرت اقتصادی جهان درآمده بود. با این همه باید تکرار کرد که همبستگیهای اجتماعی- اقتصادی بر احتمالات مبتنی است. عوامل دیگر - نظیر تاثیر رویداد های تاریخی بر سیاست داخلی، عوامل فرهنگی، حوادثی که در کشور های همسایه اتفاق می افتند، اثرپذیری از حوادث مناطق دیگر، رهبری، و جنبشهای اجتماعی- نیز بر کیفیت جامعه و حکومت تاثیر می کنند. پس می توان گفت که اسپانیا بر اثر پیامد های جنگ داخلی خود، جنگی که تا حدودی به علت اقدامات سایر دولتهای اروپایی زبانه ❖

کشید، در زمره کشور های استبدادی قرار گرفت، همان طور که واگذاری اروپای مرکزی به اتحادشوروی پس از جنگ جهانی دوم باعث شد که مسیر آینده سیاسی این منطقه تغییر کند. تری کارل استدلال می کند که جست و جو برای یافتن پیش شرطهای اجتماعی- اقتصادی دموکراسی کاری نابجا است. به نظر او، انتقال به دموکراسی به چگونگی فرایند های سازش دولتها و احزاب بستگی دارد. به همین دلیل، به عقیده وی، این شیوه و چگونگی تغییر دولتها است که در ایجاد و بقای دموکراسی نقش تعیین کننده دارد. به نظر کارل و دیگران توصیف های نخبه گرایانه در باره چگونگی تحول دموکراتیک کاملاً مغایر با تبیینهای اقتصادی است؛ با این حال، رشد اقتصادی مبنا هایی برای تحکیم موفقیت آمیز دموکراسی پی می نهد. عهد نامه ها و سالی در راه نهادینه ساختن دموکراسی بشمار می روند. پس ضرورتی ندارد که بین بررسی شرایط توسعه دموکراسی و شرایط تحقق سازشهای سیاسی تفاوت قایل شویم.

آمار های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی موجود نشانگر تفاوت های عمده منطقه ای و فرهنگی در ارتباط با تحولات دموکراتیک در سراسر جهانند. اکثر کشور های افریقا و خاور میانه از نظر آزادی در مراتبی پایین قرار دارند. برعکس، از لحاظ پیشرفت به سوی دموکراسی، تحولی چشمگیر در امریکای لاتین به چشم می خورد. به نسبتی که، در دو دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰، نهاد های لازم برای برگزاری انتخابات آزاد در این منطقه مستقر شد، دموکراسی به شکلی گسترده در سراسر آنجا سرایت کرد. در ۱۹۸۵ دستیار ویژه رونالد ریگان، رئیس جمهور امریکا در امور امریکای لاتین توانست به خود ببالد که در بیست و شش کشور از سی و سه کشور امریکای لاتین پیشرفتهای بزرگی به سوی دموکراسی حاصل شده است. چندی نگذشت که این توصیف در مورد همه کشور های منطقه به جز کوبا مصداق پیدا کرد.

چنین الگو هایی رابطه مفروض میان پیشرفت اقتصادی و توسعه دموکراسی را تأیید می کند. صرف نظر از ملتهای ثروتمند نفتی، درآمد سرانه در امریکای لاتین در ردیف بیابینی ملتهای ثروتمند عضو "سازمان همکاری اقتصادی و توسعه" و کشور های کم تر صنعتی شده قرار دارد، و به مراتب از کشور های افریقایی و سایر جوامع توسعه نیافته بیشتر است. هائیتی تنها کشور امریکای لاتین است که جزء کشور های کم درآمد قرار می گیرد؛ بقیه سی و سه کشوری که در این طبقه جای دارند جملگی آسیایی یا افریقایی است. دو کشور از امریکای لاتین، یعنی بولیوی و هندوراس، که در شمار جوامع دارای درآمد متوسط پایین جای می گیرند، با آن که تولید ناخالص ملی آنها در نازل ترین سطح است، جزء کشور های آزاد طبقه بندی می شوند. در همین حال، نه کشور از ۱۴ کشور آزادی که دارای درآمد متوسط بالا هستند در امریکای لاتین قرار دارند.

سایر ملاحظات اقتصادی و سیاسی

گذر از یک آستانه اقتصادی خاص ضامن توسعه دموکراسی نیست. برای مثال، موج اخیر توسعه دموکراسی در امریکای لاتین به هیچ رو مطمئن و قطعی نیست. در گذشته، الگوی توسعه دموکراسی در این منطقه حالت ادواری داشته است؛ در اواسط دهه ۱۹۵۰ رو به افول نهاد، در دهه ۱۹۶۰ سیر صعودی یافت، سپس تا اواخر دهه ۱۹۷۰ دوباره سقوط کرد، و بعد در دهه ۱۹۸۰ مجدداً به مسیر ترقی افتاد. اگر فقر و نابرابری شدید در بعضی از کشور های خیلی فقیر - از جمله هائیتی، بولیوی، هندوراس و ال سلوادور - تداوم پیدا کند، افق آنها خیلی روشن نیست. حتی کشور های بالنسبه ثروتمندی چون آرژانتین و کولومبیا نیز فاقد ثبات اند؛ اولی به سبب تداوم بحرانهای اقتصادی و دومی به دلیل تشنج ناشی از نقش باند های قاچاق مواد مخدر در اقتصاد کشور.

روشن است که شکستهای سیاسی و اقتصادی نمی توانند موجب تزلزل رژیمهای استبدادی شوند. در هر یک از سه سال مقدم بر ۱۹۸۵، یعنی زمانی که نظامیان اوروگوئه قدرت را به غیر نظامیان پس دادند، سطح درآمد ها در آن کشور به شکلی شتابان رو به کاهش داشت. در آرژانتین، یعنی کشور که اتفاقات دو دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ در آنجا موجب شکل گرفتن نظریه "استبداد بوروکراتیک" شد، شکست نظامی ۱۹۸۲ (فاجعه فاکلند- مالویناس) و نارضایتی اقتصادی موجب گردید که مقاومت گسترده در برابر رژیم نظامی شکل بگیرد و به استقرار دو باره هنجار های دموکراتیک بینجامد. شکستهای اقتصادی موجب بروز تحول در ساختار های سیاسی چند کشور در سایر نقاط دنیا نیز شده است - از جمله در فیلیپین و اتحاد جماهیر شوروی. شرایط بهداشتی و اقتصادی مردم فیلیپین در سالهای اخیر دیکتاتوری فردیناند مارکوس (۱۹۶۶-۱۹۸۶) رو به افول نهاده بود. گلاسنوست (فضای باز سیاسی) در اتحاد شوروی واکنشی بود در قبال بحرانهای اجتماعی و بی تفاوتی چشمگیری که بر اثر سالیان دراز رکود اقتصادی در مردم آن کشور پدید آمده بود، و منطقیاً به سقوط رژیم منجر شد.

نمونه های مرتبط با فروپاشی رژیمهای اقتدارگرا پس از شکستهای اقتصادی، رابطه مثبت رشد اقتصادی با توسعه دموکراسی را نفی نمی کنند. اگر چه در پاره موارد، همان طور که شاهد بوده ایم، افول اقتصادی باعث تسریع توسعه دموکراسی شده است، این سطح کلی پیشرفت اقتصادی و اجتماعی یک ملت است که کیفیت انتظارات، فشار ها، و مناسبات درونی یک جامعه را شکل می دهد و نهایتاً بر اثر همین عوامل است که جاذبه دموکراسی از حکومت اقتدارگرا بیشتر می شود. به گونه ای که در برازیل، آرژانتین، تایوان و کوریای جنوبی می توان دید، قوت گرفتن تدریجی نیرو های اقتصادی و اجتماعی، که در جریان طولانی حکومت رژیمهای نظامی صورت گرفت، توسعه

دموکراسی را در این کشور ها امکان پذیر ساخت و، در همان حال، دیکتاتوریهایی ریشه دار نظامی بر اثر افول اقتصادی و شکستهای سیاسی متزلزل شدند.

علاوه بر سطح توسعه اقتصادی، عوامل اقتصادی دیگری نیز بر نظامهای سیاسی تاثیرات تعیین کننده دارند. در سالیان اخیر، پاره ای از محققان اشاره کرده اند که وابستگی اقتصادی، به خصوص به این علت که نابرابری را افزایش می دهد، بر بخت کشور های توسعه نیافته برای دستیابی دموکراسی سیاسی تاثیر منفی دارد. شواهد امر مبهم و دو پهلو است، و به طور کلی حمایت از این نظریه چندان نیرومند نیست. لیبست، کیونگ- گیونگ سئونگ و جان چارلز تورس، با استفاده از تحلیل رگرسیونی، این فرضیه را در مورد سالهای اخیر به محک زدند. تحلیل آنها از وابستگی (یعنی در صد صادرات و واردات به نسبت کل تجارت جهانی- هر چند که در واقع از نظر تبیین این معنا شاخص ناپخته است)، رابطه آماری همگونی بین وابستگی و دموکراسی نشان نمی دهد.

به علاوه، تاکید بر تاثیرات سیاسی خلل بر انگیز وابستگی، با این واقعیت که اکنون برخی از کشور های کوچک و کمتر صنعتی شده دارای نهاد های دموکراتیک هستند، سازگار نیست. اما، به هر حال، شناخت این رابطه از نظر تحلیلی اهمیت دارد. همان طور که اقتصاددانانی چون سیمون کوزنیتس و رابرت تریفین توجه کرده اند، وابستگی کشور های کوچک به طرفهای بازرگانی خود، طبعاً، از وابستگی کشور های بزرگ بیشتر است. با این حال، اینک تعداد قابل ملاحظه ای از کشور هایی که سه میلیون نفر و حتی کمتر از آن جمعیت دارند - نظیر باهاماس، پلیر، بوتسوانا، کاستاریکا، فیجی، گامبیا، جامائیکا، موریس، گینه جدید پاپوئا و ترینیداد و توگو - دموکراتیک اند. ایسلند، نخستین کشور مهاجر نشین غربی، بر غم جمعیت اندک خود، به آسانی توانست مدتها پیش از سایر کشور های اروپایی موفق به نهادینه کردن حکومت مبتنی

نمایندگی شود. جمعیت اندک ظاهراً امکان بروز کشمکش‌های سرکوبگرانه سیاسی را کاهش می‌دهد. در عین حال، وجود رابطه‌ای قطعی بین جمعیت کم و دموکراسی را نمی‌توان ثابت کرد زیرا، همان‌طور که مایرون واینر متذکر شده است، اکثریت قاطع کشور های کوچک یاد شده از مستعمرات سابق انگلستان بوده‌اند.

این نظریه که توسعه اقتصادی برای توسعه دموکراسی اهمیت حیاتی دارد با مخالفت دکتورات روستو مواجه شده است؛ وی، با استناد به شواهد تاریخی، نشان می‌دهد که کشور های ثروتمند کنونی، حتی در زمانی که هنوز در مراحل ابتدایی پیشرفت اقتصادی قرار داشتند، دموکراتیک بودند - مثلاً ایالات متحد در ۱۸۲۰، فرانسه در ۱۸۷۰، و سویدن در ۱۸۹۰. لیکن باید توجه داشت که این کشور ها و سایر دموکراسیهای متقدم از این امتیاز تاریخی برخوردار بودند که نهادی سیاسی خود را پیش از ظهور ارتباطات جهانی مستقر کرده بودند. با آن که در آن زمان احتمالاً کشور های دیگری از اینها ثروتمند تر بودند (هرچند تعدادشان زیاد نبود)، اینها بودند که مرحله استقرار نهاد های سیاسی خود را توانستند قبل از آن به سامان برسانند که جنبشهای اجتماعی مساوات طلب بر عرصه ظاهر شوند. این جنبشها، که از لحاظ انتخاباتی اهمیت دارند، از آغاز خواستار توزیع برابر تر کالاها بودند، و این امر می‌توانست باعث بر هم خوردن ثبات سیاسی این کشور ها شود.

یکی از شرایط ایجاد جامعه سیاسی با ثبات این است که بین انتظارات مردم و سطح پیشرفت اقتصادی جامعه هماهنگی باشد و این شرط در دموکراسیهای متقدم حاصل بود. اما مردم کشور های کمتر توسعه یافته امروزی انتظاراتی متناسب با جوامع بمراتب ثروتمند تر از خود دارند و از لحاظ فرهنگی نیز به آن جوامع وابسته‌اند. به علاوه، جوامع سیاسی قرن نوزدهم با بجرانهای سیاسی متداخلی که دموکراسیهای

نوپا و کمتر توسعه یافته امروزی گرفتار آنها هستند - از جمله، بحران مشروعیت- روبرو نبودند.

در عصر جدید، توسعه اجتماعی- اقتصادی پیوندی ناگسستنی با مشروعیت دارد. تاریخ و بویژه تاریخ ادوار اخیر، بروشنی نشان داده است که شرط استمرار ثبات سیاسی و اجتماعی در کشور های پیشرفته برآورده شدن انتظارات مردم از دولت است. دولتهایی که نتوانند موجبات رشد پیوسته را فراهم کنند، به احتمال قوی، دوام نخواهند آورد: در جوامع فقیر فرو می‌پاشند و در جوامع ثروتمند در انتخابات شکست می‌خورند.

الگوها و متغیرها

چرا بین سطح درآمد و احتمال آن که ملتی به استقرار ساختار های دموکراتیک اقدام کند رابطه روشن وجود دارد؟ به طور کلی، در ورای متغیر های مربوط به سطح درآمد میتوانیم شاهد تفاوت هایی در وضع ملتها باشیم؛ به این معنا که، به تناسب سطح درآمد، وضع ملتها از نظر ساختار طبقاتی و نیز میزان برابری در برخوردار ی از مراقبتهای درمانی و کیفیت کلی زندگی تفاوت می‌کند. تحلیلهای رگرسیونی، بر مبنای اطلاعات و گزارشهای "خانه آزاد" و "بانک جهانی"، حاکی از آن است که شاخصی اساسی برای ارزیابی آزادیهای سیاسی و مدنی در یک جامعه همانا سطح و کیفیت مادی و جسمی زندگی در آن جامعه است، که با عواملی چون مرگ و میر نوزادان، امید زندگی در یک سالگی، و تعداد باسوادان بزرگسال اندازه گیری می‌شود. این امر به خصوص در کشور های توسعه نیافته مصداق دارد؛ در این کشور ها توسعه اقتصادی، از آن جا که باعث بهبود کلی زندگی مردم می‌شود، چشم انداز استقرار دموکراسی را تقویت می‌کند.

وقتی که جامعه ای شاهد افزایش قابل توجه درآمد ملی خود باشد، مصرف کالا برابر تر

می شود، طبقه متوسط گسترش می یابد، تعداد بیشتری از مردم به مراقبت‌های درمانی دست پیدا می کنند، سطح بیسوادی کاهش می یابد، و جوانان بیشتری در دوره متوسطه باقی می ماند. این جریان، اعم از آن که جوامع دینی و غیردینی، مارکسیست یا مبتنی بر بازار آزاد، افریقایی و آسیایی یا اروپایی باشند، در مورد آنها مصداق دارد. (یک استثنای اساسی در این مورد کشور های ثروتمند نفت خیز هستند، که افزایش چشمگیر سرانه در آنها لزوماً به این پیامد ها منجر نمی شود.) هرگاه مردم پول بیشتری داشته باشند، در موسسات بزرگ و تحت شرایط وابستگی متقابل کار می کنند، سطح آموزشی آنها بالا تر باشد، و دسترسی بیشتری به مراقبت‌های درمانی و سایر خدمات داشته باشند، احتمال آن که خواهان آزادی سیاسی بیشتری شوند بیشتر است.

پژوهش‌های کمی حکایت از آن دارند که هر قدر سطح درآمد سرانه افزایش یابد، بخش‌های تولیدی جامعه نیز خواهان آزادی سیاسی می شوند و قدرت آن را می یابند تا از نظامی که به آن اجازه تأثیرگذاری بر رهبران سیاسی را بدهد حمایت کنند. در جوامعی که سطح درآمد پایین است، وابستگی اقتصادی شهروندان به یکدیگر زیاد نیست. بسیاری با اتکا بر خود زنده می مانند، غذای شان را خود تولید می کنند، زمین دیگران را شخم می زنند، و فقط برای بازار محلی تولید می کنند. افزایش تولید درآمد سرانه و رواج ابداعات فنی باعث می شود که روابط اقتصادی پیچیده تری بین شهروندان پدید آید و معیار ها و ارزش‌های تازه ای شکل بگیرند. به تناسب افزایش درآمد، بر خواست‌های شهروندان افزوده می شود و، در نتیجه، ایجاد الگویی سیاسی که جو ابگوی این خواست‌ها باشد ضروری می گردد. در اروپای شرقی، انقلاب‌های دموکراتیک پس از آن اتفاق افتادند که دولت‌ها تلاش کردند که از طریق بازکردن نظام و برانگیختن مشارکت و خلاقیت مردم بر رکود اقتصادی غلبه کنند. غیر متمرکز کردن قدرت اقتصادی در طول زمان نشان خواهد داد که اگر

شهروندان برآستی در تصمیم‌گیری‌ها نقش داشته باشند، تصمیماتی که گرفته می شوند از کیفیت بهتری برخوردار خواهند بود.

در پژوهشی فراملتی، که به همت الکس اینکلس و لاری دیاموند صورت گرفت، این جامعه‌شناسان شواهد اساسی در تایید این نظریه ارائه کردند که سطح توسعه اقتصادی یک کشور، خود به خود، تأثیراتی بر وجوه فردی و اجتماعی حیات آن جامعه بر جای می گذارد که بر انگیزنده دموکراسی است. پژوهش اینکلس و دیاموند حکایت از آن دارد که بین تولید ناخالص ملی سرانه و خصوصیات چون رضایت شخصی، کارآمدی فردی، ضدیت با اقتدارگرایی، و ایجاد شدن اعتماد رابطه ای مستقیم موجود است. سطح توسعه اقتصادی یک ملت بر شکل‌گیری برداشتها و ارزش‌های شهروندان آن جامعه تأثیری مستقل و اساسی بر جای می گذارد. میزان این تأثیر غالباً در کل سلسله مراتب اجتماعی- اقتصادی یک جامعه - مثلاً، سطوح مختلف آموزشی و حرفه ای- یکسان است. یکی از مهم ترین تأثیر های افزایش سطح درآمد گسترش فرصت‌های آموزشی است. بین سطح درآمد و ثبت نام دانش آموزان دوره متوسطه پیوندی آشکار وجود دارد. در ۱۹۸۵، نرخ میانگین دانش آموزان دوره متوسطه، به نسبت گروه سنی آنها، در کشور های کم درآمد (شامل چین و هند) فقط ۱۸ درصد بود، در حالی که همین نرخ در اقتصاد های صنعتی مبتنی بر بازار به ۹۶ درصد می رسید. همبستگی نسبت دانش آموزانی که در دوره دبیرستان ثبت نام می کنند با آزادی سیاسی نیز بی تردید بسیار چشمگیر است.

در سال‌های ۱۹۶۵-۱۹۸۵، نسبت ثبت نام جوانانی که در گروه سنی دبیرستان قرار داشتند در بسیاری از کشور ها بسیار افزایش یافت: از ۳۵ به ۶۳ درصد در سری لانکا (کم درآمد)، از ۴۱ به ۶۵ درصد در فیلیپین (میان درآمد)، از ۳۸ به ۷۰ درصد در آرژانتین (درآمد متوسط بالا)، از ۳۵ به ۹۴ درصد در جمهوری

کوريا (درآمد متوسط بالا)، و از ۳۸ به ۹۱ درصد در سنگاپور (بازار صنعتی).
 بر این اساس، باید گفت که افزایش چشمگیر نسبت دانش آموزان دبیرستانی در اقصی نقاط دنیا احتمالاً بر کیفیت خواستهای شهروندان و، در نتیجه، بر ساختار های سیاسی تأثیری ویژه داشته است. اینکلس و دیوید اسمیت، بر پایه مصاحبه با ۶۰۰۰ مرد در شش کشور رو به رشد، به این نتیجه می رسند که آموزشهای بالا تر در مدرسه باعث ایجاد برداشتها و ارزشهای "نوین" در افراد می شود؛ بدین معنا که شهروندان احساس می کنند که می توانند و باید در اقدامات دولت جایی داشته باشند.
 رابطه میان درآمد و آموزش، البته، به هیچ رو قطعی نیست. کم و کیف آموزش متوسطه در نظامهای سیاسی مختلف تفاوت دارد؛ کیفیت بالای آموزشی می تواند موجب تقویت جامعه آزاد (هند) یا نسبتاً آزاد (سری لانکا) شود، یا آن که جامعه غیرآزاد را متزلزل کند (چین). اما وقتی که کیفیت آموزش در کشور هایی چون اوگاندا و هائیتی تا بدین اندازه نازل باشد طبعاً از نظر گسترش معیار های نوین و برانگیخته شدن شهروندان به مشارکت در امور انتظار چندانی نمی توان داشت.

عوامل موثر غیراقتصادی

باید تکرار کرد که عوامل اقتصادی فقط بیانگر بخشی از روابط علت و معلولی در این جریانند. عوامل موثر غیراقتصادی - از جمله عوامل فرهنگی که از مذهب، ارزشها، و تجارب تاریخی ویژه شکل می گیرند- نیز نقش مهمی بازی می کنند.
 از نظر تأثیر و نفوذ عوامل فرهنگی، می توان به عنوان نمونه ای روشنگر به امریکای لاتین اشاره کرد. این منطقه پیشینه فرهنگی و ساختار مشترکی دارد. آرمانهای عصر روشنگری، از اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم میلادی، نخبگان آن جا را تحت تأثیر گرفت. منجیبانی که

از اوایل قرن نوزدهم بر آن خطه ظاهر شدند تا دموکراتهای متعددی که در سالیان اخیر سر بر آوردند، افرادی نظیر راول آلفونسین در آرژانتین و خوسه ناپلیئون دوراته در ال سلوادور، جملگی در برابر ارزشهای دموکراتیک متعهد بودند و این ارزشها را بخصوص در میان نخبگان رواج دادند. در عین حال، فرهنگ امریکای لاتین آکنده از تضادها است. ریشه این امر عمدتاً به شبه جزیره ایبری باز می گردد: مردمان این شبه جزیره برای باز پس گرفتن سرزمین خود از اعراب، به مبارزه مسلحانه ای دست زدند که چندین قرن طول کشید. از پیامد های این مبارزه برآمدن نوعی گرایش به ارزشهای نظامی وار بود. از همین رو، هرچند ادبیات، ارزشهای سیاسی، و اسطوره های ملی امریکای لاتین آکنده از ستایش از دموکراسی است، اما نوعی هنجار قالبی و ریشه دار نیز در ستایش از رهبران نیرومند و ماخیسمو (مردانگی جسورانه) در آنجا قوت گرفته است.
 علاوه بر این، امریکای لاتین ناحیه ای پیرو کلیسای کاتولیک است. پیئر تروودو و دیگران استدلال کرده اند که سابقه مذهبی در بروز گرایشهای دموکراتیک تأثیر دارد، چنان که تا ایام اخیر ملت های کاتولیک بطور نسبی از پروتستانها کمتر دموکراتیک بودند. تروودو، که این مطلب را در مقام یک استاد علوم سیاسی در اواخر دهه ۱۹۵۰ تحریر کرد، متذکر می شود که اقتدارگرایی معنوی و ساختار سلسله مراتبی مذهب کاتولیک نوعی عدم گرایش به جست و جوی راه حل های سیاسی از طریق راههای دموکراتیک پرورش می دهد. در اروپای پیش از جنگ جهانی دوم، و نیز در امریکای لاتین تا همین اواخر، مذهب کاتولیک با دموکراسی ناسازگار به نظر می رسید. به گونه ای که در *انسان سیاسی* اثر لیبست آمده است، مذهب کاتولیک در گذشته با گروههای سیاسی دست راستی یا محافظه کار متحد می شد. در کشور های کاتولیک مذهب، نیرو

که به چپ گرایش داشتند، و از جمله نیرو های معتدل، با کنش‌ها میانه ای نداشتند. دخالت کلیسا غالباً باعث می شد که امور سیاسی جنبه تعصب آمیز بگیرند و به صورت کشمکش بین خیر و شر تصویر شوند. وقتی که پیوند ها و فعالیت‌های مذهبی موجب شوند که نیرو های غیر مذهبی به هم پیوندند و صف بندی خود را تقویت کنند، نخست مذاکره و نیل به سازش از طریق سازوکار (مکانیسم) های دموکراتیک بسیار کم می شود. در چند دهه اخیر، به همان نسبتی که کلیسا در بسیاری از کشور ها آزادی خواه تر شده اند و درگیریهای سیاسی آن کاهش یافته اند، رابطه کلیسا و سیاست نیز تغییر اساسی پیدا کرده است.

جغرافیا - یعنی همسایگان یک کشور - نیز بر تحولات سیاسی داخلی آن کشور تاثیر دارد. امریکای لاتین کمابیش به ایالات متحد نزدیک تر است و فشار های سیاسی امریکای شمالی بر این ناحیه غالباً تاثیراتی گسترده، اعم از خوب و بد، بر این ناحیه داشته است. گول شمالی، گهگاه، در صدد متزلزل کردن یا برانداختن دولت‌های دموکراتیک یا اقتدارگرای امریکای لاتین برآمده است. در همین اواخر، تأکید بر آزادیهای مدنی و حقوق بشر در زمان دولت جیمی کارتر، رئیس جمهور امریکا، دوره دوم دولت ریگان، تاثیری مثبت بر سیاست داخلی کشور های واقع در جنوب رود ریوگرانده بر جای گذاشت.

در اروپای شرقی، تا دهه ۱۹۸۰ با آن که سطح درآمد و آموزش کشور های این منطقه نشان از آمادگی بالقوه آنها برای کثرت گرایی سیاسی داشت، نفوذ جغرافیایی - سیاسی (ژئوپولیتیک) اتحاد شوروی مانع از هرگونه انحراف از شیوه های مورد قبول مسکو، و بخصوص دولت تک حزبی بود. شهروندان آلمان (شرقی)، پولند، مجارستان و چکوسلوواکی، بار ها از طریق طغیانها و

اعتراضات توده ای گسترده در سالها ۱۹۵۳، ۱۹۵۵، ۱۹۵۶، ۱۹۶۸، و سرانجام و مهم تر از همه در سالهای ۱۹۸۹ و ۱۹۹۰، نشان دادند که آرزومند دستیابی به آزادی های بیشتری هستند. اما فقط پس از فروپاشی دولت تمامت خواه در خود اتحادشوروی بود که آنها توانستند رژیم های دموکراتیک بر پا دارند. تلاشهایی که از آن زمان به بعد برای آزادسازی صورت گرفته، و عمدتاً از حمایت طبقه روشنفکر رو به گسترش - مدیران و کارشناسان و گروههای روشنفکری فر هیخته - برخوردار بوده است، بر اثر توسعه، آموزش عمومی تقویت شده است.

عوامل پس از جنگ سرد

دوران انتقال به دموکراسی در اواخر دهه ۱۹۷۰ و دهه ۱۹۸۰ موجب شد که مباحثات مربوط به ارتباط توسعه اقتصادی با توسعه دموکراسی احیا شود. مطالعات تطبیقی در باب ساختار های سیاسی و سطح درآمد سرانه نشان دادند که ارتباط بین این دو در دهه ۱۹۸۰ حتی از دهه ۱۹۵۰ نیز - که مطالعات تجربی موجب شد که این موضوع وارد ادبیات رو به گسترش توسعه شود - بیشتر بود. چنین یافته ای منطقی است، زیرا که از سال ۱۹۶۰ تا اوایل ۱۹۸۰ شاخصهای اجتماعی به مراتب بیشتری که نمایشگر ظرفیتهای اقتصادی و خواستها و انتظارات شهروندان این کشور ها بود تهیه و تدوین شدند. در دوره مزبور، بر اثر افزایش درآمد ملی، تعداد بسیار بیشتری از مردم این کشور ها به دبیرستان و کالج و دانشگاه راه یافتند و مشاغل خدماتی و فنی گسترشی چشمگیر پیدا کرد.

پیش از شروع موج انتقال به دموکراسی از میانه های دهه ۱۹۷۰، بعضی از صاحب نظران استدلال می کردند که فرضیه ای که در باب رابطه درآمد و دموکراسی در آن دهه شیوع یافته بود واقعیت ندارد. اما تجارب

بعدی نشان دادند که هرچند رشد اقتصادی به تنهایی ضامن دموکراسی سیاسی نیست، اما بین ساختار های دموکراتیک و بالا رفتن سطح درآمد همبستگی‌هایی وجود دارد.

با توجه به بررسی‌هایی که به طور ادواری از پایان جنگ جهانی دوم به بعد صورت گرفته است، باید پذیرفت که این فرضیه را که توسعه اقتصادی پیش شرط توسعه دموکراسی سیاسی است نمی توان طبیعی تلقی کرد. پژوهش‌های جدید نیز، که با بهره گیری از فنون آماری پیشرفته به عمل آمده اند، تکلیف این بحث را روشن نمی کنند. در عین حال، می توان گفت که رشد اقتصادی، اگرچه فقط یکی از عوامل موثر در توسعه دموکراسی است، عاملی است که آشکارا اهمیتی خاص دارد. اگر قطعاً نتوان گفت که رشد اقتصادی، خود به خود برانگیزنده کثرت گرایی سیاسی است، این نکته را هم نمی توان نادیده گرفت که ملت‌هایی که به معیار های آموزشی و سطح زندگی بالاتری دست یابند، و در نتیجه بتوانند مبانی ساختار های دموکراتیک را پی نهند، طبعاً بر این احتمال که تلاش‌های دموکراتیک آنها نهادینه شوند و قدرت قانونی پیدا کنند می افزایند.

و سرانجام، به این موضوع هم باید عنایت کرد که برآمدن نظام‌های انتخاباتی چند حزبی در افریقا، کشور های سابقاً کمونیست اروپای شرقی، و اتحادشوروی در اواخر دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰ را می توان به منزله کاهش همبستگی شاخص‌های اقتصادی و دموکراسی تلقی کرد؛ چنان که بسیاری از کشور های کاملاً فقیر اکنون از گذشته بسیار آزادترند.

پایان یافتن جنگ سرد به نظام بین المللی فرصت داد تا در صدد حمایت از حقوق بشر و نظام‌های چند حزبی برآید. برای مثال، گسترش دموکراسی در بسیاری از کشور های افریقایی عمدتاً مدیون از میان رفتن دنیای دو قطبی است. دکتاتور های کشور های فقیردیگر نمی

توانند از حربه اتحاد شوروی در برابر غرب استفاد کنند. "بانک جهانی" و "صندوق بین المللی پول" شروع کرده اند که برای کمک‌های خود قائل به پیش شرط‌های سیاسی شوند.

جمهوری‌های فقر زده سابق اتحاد شوروی در آسیای مرکزی نیز تحت فشار بین المللی قرار گرفته اند تا دموکراتیک شوند یا آن که نظام‌های کم و بیش دموکراتیکی را که دارند تقویت کنند.

بدین ترتیب اگرچه بر اساس پژوهش‌های اخیر باید پذیرفت که قطعیت همبستگی مفروض اقتصادی و سیاسی تضعیف شده است، این پژوهش‌ها می توانند از جهت پیش بینی احتمال فروپاشی دموکراسیها - برآورد آن که کدام یک از دموکراسی‌های جدید بخت بقا دارند- به ما کمک کنند. بر این مبنا، هائیتی، بسیاری از کشور های فقیر افریقایی، و جمهوری‌های آسیای مرکزی در شمار جوامعی هستند که احتمال بقای دموکراسی در آنها ضعیف است.

از لحاظ چشم انداز دراز مدت در مورد بقای ساختار های چند حزبی در بسیاری از نظام‌های جدید نیز باید با احتیاط سخن بگوییم. این حکومت ها هم فقیرند و هم غالباً فاقد

مشروعیت کافی هستند. همان طور که در این مقاله مطرح شد، چنین حکومت‌هایی بیش از هر چیز نیازمند کارآیی، بخصوص در عرصه های سیاسی و اقتصادی هستند. آنها اگر بتوانند به راه توسعه اقتصادی گام بگذارند و در این مسیر باقی بمانند، خواهند توانست ثبات سیاسی خود را حفظ کنند. در غیر این صورت، نظام سیاسی آنها در معرض خطر قرار خواهد گرفت.

- برگرفته از دایرة المعارف دموکراسی،

- تلخیص و تفسیر از ه. تاج

دردون و لالون

درمانگر

شول. د همدغه کال په دا پاته وروستيو دوه وو
ثانيو کي د اوسني مدرن ساينس و علم رڼا رابنکاره
شوه. د همدی رڼا له برکته انسان د پوهی په ناپايه
و نابنده لاره مزل پيل که.

دريغه، دريغه چه پوهه هر وخت انسان ته د
خير و عافيت په گټه نه کارول کيږی. د داسی
کسان شمير هم کم نه ده چه خپلو ناپوهيو ته د
پوهی په سترگه گوری. سقراط هيڅکله نورو ته د
هوبنيارتوب درسونه نه ورکول. ده هڅه کوله چه د
مقابل لوری فکرونه له دماغه څخه راوباسی تر
څو ورته وښيي چه ډير هغه څه چه نوموړی يي
پوهه گنی، په اصل کي ناپوهی ده. ناپوهی زموږ د
دردونو تر ټولو مهم لامل جوړوی. خپلو ناپوهيو
په هکله د پوهيدلو مقام و منزلت ته د رسيدو هلی
ځلی کول د دردونو د علاج په لاره کي مهم گامونه
شميرل کيږی.

ژوند، پوهه و انسانيت مجرد مفاهيم نه بلکه د
بدلون سره څرمه د پيچلتوب په لور روانی عملی
يا پروسی دی. د تاريخ په يوه ځانگړی مهال د
انسان د سر ماغزو د نيورونينو (عصبی جراتو)
شمير د ده د سيالانو په پرتله، له لس تر مثل واره
زيات شول. د کميت دغه بدلون، د يوه نوی کیفیت
د منځته راتلو زمينه برابره کړه، چه د هغه له
رويه انسان د تعقل، قضاوت و وړاندی ليدلو
سربيره د ژبی د کارولو توان هم تر لاسه کړ. پدی
توگه يی له ليندی څخه د آزاد شوی غشی په شان د
طبيعت له منگولو څخه آزادی وگټله، چه د هغی په
مرسته هم ځان و هم د طبيعت په هکله له «د
باندی» خوا په تعقل، تفکر و ننداره کولو لگيا شو.

يو نيم ميليونه کاله پخوا چه «په دوه وو پښو
ولار» انسان يا HOMOERECTUS نومیده د
حيواناتو له څرمنویي ځانته کالی جوړول. پدی
مهال د ده تر ټولو مهمه لاسته راوړنه د اور
کشفول و. يو سلو پنځوس زره کاله پخوا راهیسی
چه «عقل» يا HOMO SAPIEN نومیږی د

VAUVENARGUE په نامه د اتلسمی پيړی
فرانسوی متفکر د يوه حقيقت له مخی پرده لري
کړېده چه وایی «په هغه څه چه پوهیږو د هغه څه
تر څنگه چه نه پوهیږو په هيڅ کي شميرل کيږی.
په هغه څه چه نه پوهیږو د هغه څه تر څنگه چه
هيڅکله به ورباندی پوه نشو هم په هيڅ کي شميرل
کيږی.»

داسی بنکاری چه ياده شوی څرگندونه په ناپايه
توگه خپله ريښتينواله خوندي ساتلی شی. دلته دا
سوال پيدا کيږی چه ولی انسان د ژوند له اوږده
تاريخ سره سره، بيا هم د لږ پوهی او زياتی
ناپوهی له ستونزی سره مخامخ ده؟ دې سوال ته د
ځواب ويلو په سر کي دا خبره د هيريدلو نه ده چه
انسانی پوهه د علم و ساينس له پرمختگ سره نه
بيليدونکی اړیکی لري. علم و ساينس که له يوی
خوا ډير تنکی عمر لري، خو له بلی خوا هماغه
پيل څخه تر دی دمه پوری د عالمانو او ساينس
پوهانو د کارونو د پرمختگ په لاره کي راز-راز
خندونه پراته دی، چه ډير يي عقيدتی بڼه لري. په
۱۶۳۳ کال کي د علمی څيړنو په تور د کلیسا لخوا
د گاليله محکوميت، بيا په ۱۹۹۲ کال کي د ده د
شخصيت بيرته اعاده کول د علم و ساينس په لاره
د ستونزو د شته والی بنکاره مثال ده.

د علم و ساينس په تنکی عمر د پوهيدو په
خاطر، د جاپان يوه وتلی Kimurat نومی
بيولوجيست له انگيرونو سره يو څه اشنای پکار
ده. نوموړی د لمريز نظام د پيدا کيدو تقریبا ۴،۶
ميليارد کالونه د مروج عيسوی کال په ۱۲ مياشتو
کي ځایولی چه هره مياشت يي د لمريز نظام د عمر
له ۴۰۰ ميليونه کلونو سره برابره ده. پدی حساب
ځمکه د جنوری په لمړی نيټه، ژوند د فبروری په
نيمایي، بکتريا د اپریل په آخره نيټه، غولانځی
لرونکی حیوانات د دسمبر په ۱۵، انسان د همدی
مياشتی په ۳۱ د ماينام په ۸ بجو، زراعت د همدی
ورځی ماخوستن په ۱۱ بجو او ۵۹ دقيقو رامنځته

ځان و د طبيعت د پيژندنې په هکله د عقل کارولو له گټو سره لا نور هم بلد شه.

ډله زمونږ هيواد د دردونو د لاملونو يو مهم لامل جوړوي. باور لرو چه د بدې و نيکې ترمنځ روانه جگړه به خامخا د نيکې په گټه پای ته رسيري.

طبيعت په رازونو کې نغښتی هستی ده. د نورو طبيعي موجوداتو له کتاره يواځی انسان ده، چه په نوموړو رازونو باندی پوهيدل، د ده د ژوندانه په يوه ډيره مهمه اړتيا بدل شوه. د همدی اړتيا له مخی د نورو سربيره، د ځمکی په گرد چاپيره، د لمر د ظاهره تاويدلو پر ځای، د لمر په گرد چاپيره د ځمکی د تاويدو راتويدو په رمز خبر شه.

تر دا اوسه پوری، د عاقل انسان د مهمو برياوو په سلسله کې له نورو انسانانو سره د اړيکو غزولو په مرسته د ټولني منځ ته راوستلو کار د بیساری اهمیت وړ ده. ټولنی لپاره له نورو انسانانو سره په گډه، د عقلی موازينو پر بنياد، د قانون حاکمیت په پښو درول انسان ته ريښتيني آزادی وړ په برخه کړه.

ټولنه په معجزو ډکه داسی جوړښت ده، چه انسان د طبيعت د «شيانو» له ډلی څخه راييلوی. پدی توگه انسان د شخصیت په ښکلا سينگار شی. د انسانی ښکلا جوهر په فردی توگه د پيژندلونه ده. دا جوهر يواځی و يواځی د ټولنيز ژوند له لاری د پيژندلو وړگرځی. له ټولنی د باندی مجرد ژوند زندان ته ورته وی په کوم کې چه ازادی خپله مانا له لاسه ورکوی. ټولنيز ژوند يو له بله سره د انسانی اړيکو مجموعه ده.

د هری ورځی په ترڅ کې زمونږ د بدن په ميليونو حجرات له مړینی سره د مخامخ کيدو له امله له منځه ځی. دغه فزيکی مړينه مونږ په غم و غريو نه اخته کوی. د کورنی، خپلوانو و دوستانو د يوه کس د مړینی له کبله ځکه په غم و غريو کې ولويږو، چه له نوموړی کس مره زمونږ د اړيکو ژوند مزى شلیدلی دی. اخلاق د تعريف له رويه هغه هنر ته ويل کيږی چه د ښو و بدو ترمنځ د توپير کولو وسه را په برخه کوی. که انسانان کولای شی له نورو سره د ښو اړيکو د ټينگولو لاره غوره کې، دا هم کولای شی چه له هغوی سره د بديو په لاره روان شی. همدغه انسان دښمنه

د شلمی پيری په انجام و د يوويشتمی پيری د پيل کيدو په درشل کې پانگه وال سيستم د نری په يکه تازه لوبغاړی بدل شوی ده. نوموړی نظام هر څه ته د پيسو بيه ټاکلی، له همدی امله، د نری په اوسنی بازار کې مادييات و معنويات په يوه ترازو تلل کيږی. ډير هغه کسان چه د معنوياتو شاتير بلل کيدل، نن د روا و ناروا سوداگری په نيت ميدان ته راوتلی دی. پانگه وال زيار باسی تر څو سيالی و رقابت د ټولنيز پرمختگ د اصلی محرک په توگه راوپيژنی. حال دا چه سيالی و رقابت يو ډول جگړه ده چه په هغی کې د ځنگله د دستور په شان، زورور گټونکی وی او هر څوک د هر چا سره په جگړه لگيا ښکاري. همدا اوس په ټوله نری کې يو ډير کوچنی لږ گوتی (اقلیت) د قارونی گنج خاوندان شوی، خو يو لوی ډير گونی (اکثریت) په انديښنو ډکو خواريو سره لاس و گريوان دی. زمونږ هيواد طبيعي نسبتا پريمانه زيرمو اوله د باندی خوار رارسيدلو پيسو ته، بهرنيو و کورنيو پانگه والو و ځينو لوړ پوړو دولتی چارواکو سترگي سرې کړی چه د هغو له امله دا بی ساری جوړ غوبل څخه خلک په سختو دردونو اخته شوی دی.

د انسان په گټه هر ټولنيز پرمختگ له پيچومو څخه د تيريدو په شان ستونزی لری. سياسی چارواکی چه د خپلی ټولني اداری کارونو سرته رسولو خدمتگاران بلل کيږی، د خپل هويت له مخی نوموړی ستونزی کمولی او يا هم ډيرولی شی. د دوی کارونه بايد په لابراتورونو کې د سيانس پوهانو کارونو ته ورته وی. سيانس پوهان خپلی علمی څيړنی و پلټنی يوازی د جنس، رنگ، ژبی، قوم، سيمي و مذهب له تعصباتو څخه پرته کولای شی پر مخ بوزی. د هری ټولنی سياسی چارواکی بايد له نوموړو تعصباتو څخه په پاکو زړونو خپلی زمه واری د قوانينو د حاکمیت له لاری سرته ورسوی، داسی قوانين چه د ټولو خلکو د ارادی حاصل وی، تر څو چه له هغو څخه د سرغړونی لاری بندی شی.

زموڼر هیواد په روانو حالاتو کې تر هر څه د مخه یوې داسې سیاسي ډلې مشرتابه لپاره اړتیا لیدل کېږي، چې د خلکو ترمنځ د محبت و یووالی په ګټه، له نفاق پالنې و تعصباتو سره د مقابلي په تکل فکري و عقیدتي علمي زیرمی په سر کې ولري. د افغانانو په وطن کې ټول میشته قومونه د افغان اولس د زړه سر جوړوي. افغان اولس پخپل وار د ایشیا، او بیا د انساني ټولني د باغ یو گل ده. انساني دنیا هم له حیواناتو سره یو ځای بیولوژیکي شریکه دنیا لري. انسانان و حیوانات دواړه د ژونديو موجوداتو غړی دی. ژوندي موجودات د بی ژونده خوځیدونکي جهان د عناصرو د ترکیب و تجزیې له لاری رامنځته شوه. یوه لیکوال اوبه د خپلو خویندو او گردونه د خپلو ورونو په نامه یادولی دی. د ټول بشریت ریښتیني نوم انسان ده یو له بل سره محبت و خواخوږی کول د انسانیت تر ټولو مهم شرط جوړوي. د جنس، نژاد، ژبي، قوم، سیمي و عقیدي په نامه روان ټکرونه، چې زموڼر ننګی هیواد د هستي لپاره ګواښ جوړوي، په څلور کتابه ناروا دی. یوازي د خلقت له رمز څخه بیخبره جاهلان په راز ټکرونو کې ایسار شوی ښکاري. همدوی د دردونو یو لامل جوړ کړی چې باید د سیاسي مشرتابه له کاره ځنډی ته پوری وهل شوی.

انسان دا وسه لري، چې نن په سبا یا پروڼ واړوي. خو پروڼ په نن نه اوړي. د سبا مخترع یوازي انسان ده، چې نن د سبا لپاره پکاروي. داسي انسانان هم پیر دي، چې سترګي یې په څټ کې ځای لري، نو ځکه په پروڼ باندی د نن د بدلولو هڅی کوی. خو، پروڼ چې د پروڼی چاپیریال په زور یې واکداری کوله، د دی جوګه نه ده چې د نن ځای ونیسی. دا ځکه چې د زمان د تیریدو زوړونکی- هیرونکی خصلت ټول هغه عوامل خاوروته سپاری، چې نوموړی پروڼ یې په پښو درولی و. سره لدی چې نن د پروڼ له غیری رازیریدلی او پخپله څیره کې مورنی نښی نښانې لري، خو د خپلی واکداری وار هیڅکله پروڼ ته نه ورکوی. د هیواد ځینو سیاسي چارواکو بیخایه هلی ځلی د نن پر ځای پروڼ په پښو ودروی، د روانو دردونو د پریمانتیا پیر مهم لامل جوړ کړی ده.

- د طبیعت، چې انسان ټولنه د هغه یوه برخه ده، یو رمز خو دا ده چې کورنی عوامل د بدلونونو په روستلو کې اصلی او بهرنی عوامل د نا اصلی نقشونو لوبول په غاړه لري. د ۱۹۷۹ کال د دسمبر په ۲۷ ماښام راهیسی زموڼر په خلکو باندی «پریره زما، واک یې د ملا!» کانه وشوه، چې د هغی له امله کورنی او بهرنی عوامل یو د بل په ځایونو کې ودریدل. همدغه د «پښو پر ځای د سر» روانیدل دی چې زموڼر هر څه یې په دردونو و غمونو لړلی دی.

- په هیواد کې روانو جګړو زموڼر دین و دنیا له خوارو سره مخامخ کړی. د دې خوارو ټوله ملامتی د بهرنیو دښمنانو او نادانه دوستانو په اوږو بارول، زموڼر پاملرنه له اصلی اغیزمن کار څخه بلی خواته اړولی ده. د جګړو د روان محشر د نه ختمیدو رمز د بمونو و د ځانونو له ورځی سره زیاتیدونکو چاودونکو په ارادو کې پټ ده. د روانی جګړی داور وژنی کار تر ټولو د مخه په افغانانو پوری اړه لري.

د لمسونو و تعصباتو په لومو کې راگیر شوی ساده گان د دې جوګه نه دی چې په آسانه د سولی، وروری و محبت په لاره باندی قدم واخلی. له روان محشر څخه د راوتلو راز نور د پخوا په شان پټ نه ده. له ورايه ښکاري، چې اوسنی واکداری نشی کولای د ټولنی اداری کارونه له خپلی خوبنی سره سم په مخ بوزی. ټولنه هم نور نه غواړی چې کارونه یې د همدغی واکداری په لاس سرته ورسیری، نو ځکه وار، په بیلا بیلو لارو روانو، هغو روښانفکرانو ده چې کولای شی د سولی، محبت و عدم تشدد په یوه لوی لښکر کې د راټولیدو له امله پخپل وطن کې د خپل اختیار خاوند وی، تر څو چې د خپلو خلکو د لاری مل وگرځی او د نړیوالو دوستانو سره د «وروری به کوو حساب تر منځ» انډیوالی کولو وسه ولري.

همدی آرمان د پوره کیدو په هیله!

هستی و نیستی

جهان و کار جهان هیچ در هیچ است
هزار بار من این نکته کرده ام تحقیق

صورت و امواج

ضد ذرات است که خود بخود در حال خلق شدن
و از بین رفتن هستند. تمام ذرات که فیزیک
تاکنون کشف کرده و یا در آینده کشف خواهد
کرد، در حال خلق شدن و مضمحل شدن در
قیامتی است که **خلاء** می باشد.

حال ببینیم که چگونه این داستان به این مهیجی
امکان دارد؟

فضا ظاهراً خالی به نظر می رسد. فقط برای
آن که این عمل مهم خلق و اضمحلال در زمان ها
و فواصل بسیار کوتاه انجام می گیرد، از فواصل
بسیار دور خلاء به نظر خیلی صاف و هموار
می آید مانند سطح اوقیانوس وقتی که ما با پرواز
با یک جت از بالا به آن نگاه می کنیم به نظر
کاملاً هموار است. ولی وقتی سطح اوقیانوس یا
یک قایق را از نزدیک نگاه کنیم سطح آن در
حال بالا و پائین آمدن همراه با امواج بزرگ
می باشد که متشابه *vacuum* با خلق و از بین
رفتن ذرات بالقوه مجاری *virtual particles* می
باشد. اگر ما از نزدیک به آن نگاه کنیم،
در هر حال به جای آن که طبیعت، آن چنان که
ارسطو می گوید از خلاء متنفر باشد، ولی عقیده
فیزیک جدید بر آن است که خلاء تمام فیزیک
است، هر چیزی که هرگز وجود داشته یا میتواند
به وجود آید هم اکنون بالقوه در هیچی فضا
است... فیزیکدانان به این نظریه مهم در باره
خلاء از طریق بررسی عمیق در فهم اصل تردید
هایزنبرگ و وجود ضد ماده رسیدند، خلاء ←

حسن روی توبه یک جلوه که درآینه کرد
این همه نقش در آینه اوهام افتاد

در ابتدای این بحث خلاصه ای از بخش ۸ کتاب
معروف *The Cosmic Code*
" کد سماوی از Heinz Panels در استنباطات
جدید علمی از نیستی مطلق یا خلاء *vacuum*
را نقل میکنم:

And Nothingness Being

هیچ نکته ای اصلی تر از این نیست، که

فضای خالی، خالی نیست.

آن جا، جایگاه شدیدترین فعل و انفعالات فیزیک

است. John A. Wheeler

" بیشترین فضای بین ستارگان خالی است یا
تقریباً چنین است، حتی ماده سخت بیشترینش
فضای خالی است در حالیکه تمام جرمش
متمرکز در هسته بسیار کوچک اتمی مرکزیش
می باشد، از اینرو تقریباً همه چیز چون خلاء
vacuum است در هر حال ایده قدیمی خلاء
- فضای خالی، هیچی است - بطور کلی عوض
شده است... با کشفیات فیزیکی جدید دانشمندان
برداشت جدیدی از خلاء دارند - که آن
خالی نیست، بلکه آن پر از ماده است - خلاء، یا
به عبارتی فضای خالی، بالفعل حاوی ذرات و

← بطورتصادفی بین هستی و نیستی "هیچی" در تغییر و تبدیل است. از آنجایی که انرژی برای یک دوره زمانی بسیار کوتاه در تردید می باشد، یک ذره می تواند در اصل در فضای خالی به وجود آید و سریعاً از بین برود. چنین ذره کوانتوم که می آید و سپس واقعیت آن از بین می رود ذره واقعی بالقوه (**virtual quantum**) نامیده میشود. و آن می تواند یک ذره کوانتوم **real quantum** یا، یک ذره حقیقی بشود فقط وقتی که آن به اندازه کافی انرژی برای این کار داشته باشد. جریان خلق کوانتوم حقیقی از کوانتوم مجازی بالفعل در لابراتوار مشاهده شده است. کوانتوم مجازی در خلاء بایستی به طور مشخص چون زوج ذرات شامل یک ذره مجازی و ضد ذره اش متصور باشد. یک نوسان بی ثبات خلاء **a vacuum Fluctuation** شامل یک ذره و ضد ذره اش یکمرتبه در یک نقطه فضا بالقوه جهش می نماید و سپس بلافاصله یکدیگر را مضمحل کرده و از بین می رود.

...تمام فیزیک - وهرچیزیکه ما حالا آرزوی دانستن آن را داریم در حال انتظار در خلاء برای کشف شدن است..."

بشنویم از مولانا:

برعدمها کان ندارد چشم و گوش
چون فسون خواند همی آید به جوش
از فسون او عدمها زود زود
خوش معلق می زند سوی وجود
صد هزاران ضد را ضد می کشد
بازشان حکم تو بیرون میکشد
از عدمها سوی هستی هر زمان
هست یارب کاروان در کاروان

وقتی افکار ما ناتعادلی و تغییر پذیری ماده و ایده خلاء را قبول کرد ما می توانیم روی منشأ بزرگترین چیزی که می شناسیم که عالم وجود باشد تفکر و اندیشه کنیم و آن اینکه عالم خودش هم بواسطه یک نوسان خلأی **vacuum fluctuation** از هیچی به وجود جهیده باشد که ما آنرا امروز **big bang** میدانیم. بسیار قابل

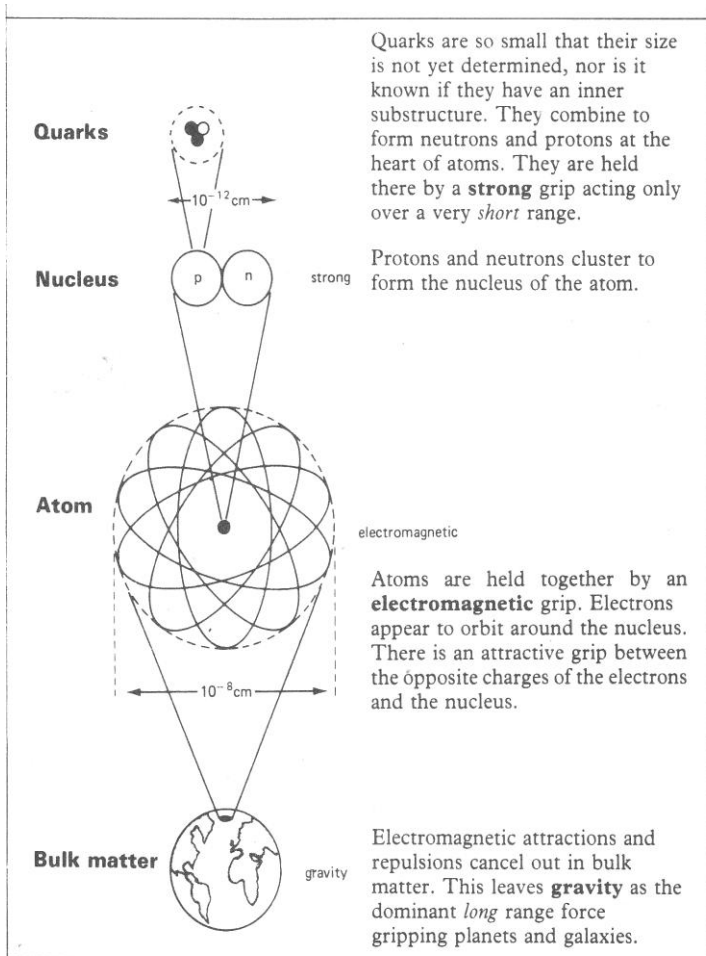
توجه است که قوانین فیزیک امروز چنین امکانی را اجاره نمیدهد. ارسطو فکر می کرد که عالم همیشه وجود داشته است. ولی توماس اکیوناس **Thomas Aquinas** با عقیده او مخالف بود و به جای آن فکرمی کرد که عالم خلقتی از هیچی - نیستی **creation ex nihilo** یا (**a creation out of nothing**) می باشد. از اینرو تمام عالم میتواند یک نمایشی از هیچی **nothingness** -- یا خلاء **vacuum** باشد. فیزیکدانان تئوریک و تجربی حالا هیچ مطلق **nothing at all** یا **Vacuum** را مطالعه می کنند. ولی تعجب آور است که آن هیچی **nothingness** حاوی همه چیز است. از اینرو این امکان جالب وجود دارد که آن خلقت ماده از یک حالت انرژی صفر باشد. این امکان از آن جهت است که انرژی میتواند مثبت و یا منفی باشد. انرژی حرکتی - یا انرژی قفل شده در ماده (با توجه به فورمول $E=MC^2$) انشتین همیشه مثبت است. برعکس انرژی کششی مانند جاذبه ثقل منفی است. در محاسبه دیده می شود که انرژی جاذبه ای یا کششی بین کهکشانیها (انرژی منفی عالم) به مراتب بیشتر از انرژی مثبت قفل شده در کل ماده عالم است. از اینرو نه تنها دنیای ما در حال حاضر از نقطه نظر انرژی هیچ است، بلکه باز کلی هم به هیچ بدهکار است!

مولانا گوید:

تا به بینی عالم جان جدید
عالم بس آشکارا ناپدید
این جهان نیست چون هستان شده
و آن جهان هست بس پنهان شده
اینک بر کارست بی کاراست و پوست
آنک پنهان است مغز و اصل اوست!

امکان دارد که به نحو دیگری به این نتیجه با یک محاسبه ساده تری رسید. ستاره شناسان با اندازه گیری تقریبی جرم کهکشانیها، اوسط جدایی شان و سرعت عقب نشینی آنها و گذاشتن این اعداد در یک فورمول به نتیجه ای می رسند ←

کاسه هایی در اشکال مختلف با ظواهر گوناگون در جلوی چشمان ظاهر بین ما روی امواج خروشان بحر هستی در جنب وجوش اند. (شکل ۱)

در این شکل بخوبی دیده میشود که درون اتم - تو خالی میباشد

مولانا گوید:

صنع بی صورت بکارد صورتی
تن بروید با حواس و آلتی
صورت فکر است پر بام مشید
و آن عمل چون سایه بر ارکان پدید
فاعل مطلق یقین بی صورتست
صورت اندر دست او چون آلت ست
گه گه آن بی صورت از کتم عدم
مر صور را رو نماید از کرم
تا مدد گیرد از او هر صورتی
از کمال و از جمال و قدرتی

یکی از تئوری های مهم دیگر کوانتوم اصل دوگانگی ذره - موجی یا **Wave-Particle** ←

← که پاره ای از فیزیکدانان آن را چون کل انرژی عالم می دانند. در هر حال جواب برای این نتیجه مهم در محدوده مشاهده ما برابر صفر است. دلیل این نتیجه بسیار مهم و متمایز مدتها یک منبع شگفتی برای کیهانشناسان بود. پاره ای نظرشان بر این بود که یک اصل کیهانی عمیقی در کار این امر وجود دارد که مستلزم آن است که عالم درست انرژی صفر داشته باشد! خلقت عالم از هیچ و بوجود آمدن ذرات مادی بی سبب و علت از انرژی اسرار آمیز خلاء تاکنون در باور مذاهب و ظن صوفیانه به شمار می آمد، ولی حالا تئوریهای پیشرفته فیزیک دارند کم کم دریچه های نوی از عالم هستی به عالم نیستی که منشاء خلایق است باز می کنند.

مولانا گوید:

پس جزانه صنع حق باشد عدم
که بر آرد زو عطاها دم بدم
نیست را بنمود هست و محتشم
هست را بنمود بر شکل عدم

در روشن شدن این بحث به چند نکته مهم دیگر فیزیکی و کیهان شناسی اشاره می کنم که به نظر در ارتباط عمیقی با مفاهیم و معانی گرانبهای عرفانی مورد بحث می باشد.

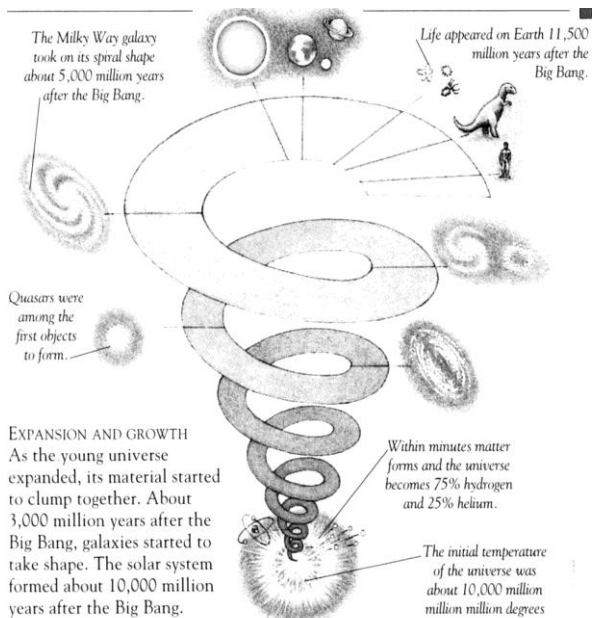
سنگ بناهای اصلی ساختمانی تمام چیزها در این عالم از ستارگان گرفته تا ما انسان ها همه از اتم است. قطر اتم بیش از ده هزار مرتبه بزرگتر از هسته مرکزی اش می باشد. هسته اتم دارای شارژ مثبت و الکترونها که دارای شارژ منفی می باشند در هاله ابر مانندی در فاصله بسیار دور حول هسته اتم در گردش اند، و یک چسبندگی کششی بین شارژهای مخالف الکترونها و هسته ها وجود دارد. نکته جالب توجه دیگر آن که تقریباً تمام جرم اتمی در همان هسته مرکزی متمرکز می باشد. با توجه به این مشخصات از اتمها، اینطور بنظر می آید که اتمها که در واقع سنگ بناهای ساختمانی این عالم را تشکیل می دهند در اصل ذرات تو خالی می باشند. از اینرو اجسام گوناگون این عالم که متشکل از اتمها هستند گویی چون بالن های تو خالی و یا در مثال مولانا چون

واقعیت خلقت هیچ و در بحر هستی چون خاشاکی
بیش نیستند.
مولانا گوید:

جمله اطباق زمین و آسمان
همچو خاشاکی در آن بحر روان

در تحلیلی از خلقت عالم از هیچ در بیگ بنگ
دانشمندان تئوری جالبی دارند؛ در **singularity**
آغازی عالم که زمان ۱۰ به توان منفی ۴۳ ثانیه
می باشد پدیده جالب و هیجان انگیزی اتفاق می افتد و
آن خلقت خودبخود ذرات حقیقی از هیچ می باشد.
در این لحظات میدان ضد جاذبه ای ثقل بطور غیر
قابل تصویری زیاد و شدید می باشد. جفت ذرات
مجاری که از انرژی خلاء تولید می شوند
بلافاصله در برخورد با یکدیگر از بین میروند اما
در لحظه ۱۰ به توان منفی ۴۳ ثانیه که زمان
پلانک است آنها در وضعی با دانسیته فوق العاده
زیاد میدان ضد جاذبه ای بسیار قوی روبرو می
شوند که از جایی به جای دیگر بطور بسیار زیادی
متفاوت است. در این هنگام که جفت ذرات از
خلاء ظاهر می شوند هریک از آنها نیروی جاذبه
ای کمی متفاوت از ذره مجاور خود احساس می

UNIVERSE: COOLING DATA		UNIVERSE FACT	
Time after Big Bang	Temperature	• Scientists can trace the life story of the universe back to what is called the Planck time, 10^{-43} seconds after the Big Bang. 10^{-43} means a decimal point followed by 42 zeros and then a one.	
10^{-6} secs	10^{16}°C ($1.8 \times 10^{16}^{\circ}\text{F}$)		
3 minutes	10^9°C ($1.8 \times 10^9^{\circ}\text{F}$)		
300,000 years	10^6°C (10,000°C-18,000°F)		
1 million years	$3,000^{\circ}\text{C}$ (5,400°F)		
1,000 million years	-170°C (-275°F)		
15,000 million years	-270°C (-454°F)		

← **Duality** است. برحسب این اصل ماهیت
ذره کوانتام می تواند هم چون امواج عمل کند و
یا چون ذره که بسته به موقعیت ها دارد.
استیون واینبرگ برنده جایزه نوبل می گوید:
"واقعیت اصلی یکدسته از میدانها است که
قواعد نسبیت خاص انشتین و مکانیک کوانتام را
تبعیت دارد." در هر حال ذرات را میتوان هم به
صورت امواج دانست و هم در وضع خاصی چون
ذره مادی به آنها نگاه کرد."

در زمینه مطالب مولانا در این بحث به یک
مقایسه در علم کیهانشناسی اشاره می کنم.
در کیهانشناسی چون فاصله اجسام سماوی از
هم بسیار دور می باشد، سال نوری را واحد اندازه
گیری قرار می دهند. نور با سرعت ۳۰۰,۰۰۰
کیلومتر در ثانیه حرکت می کند از این رو یک
سال نوری فاصله ایست که نور در یک سال می
پیماید. از این قرار فاصله ما تا خورشید که حدود
۱۵۰,۰۰۰,۰۰۰ کیلومتر است کمی بیش از هشت
دقیقه نوری میباشد. اما فاصله خورشید (ستاره ما)

تا نزدیکترین ستاره بعدی **Alpha Centauri**
حدود ۴,۳ سال نوری است و تا مرکز کهکشان
برابر ۳۰,۰۰۰ سال نوری میباشد (هر سال نوری
حدود ده میلیون میلیون کیلومتر است). از اینرو
ملاحظه می شود که ستارگان در فواصل بسیار
دور از هم قرار دارند. و این امر به خوبی نشان
می دهد که قسمت اعظم عالم ما کاملاً خالی می
باشد. به علاوه اگر در نظر بگیریم که قطر
خورشید که ستاره نسبتاً بزرگی است در حدود
۱,۴۰۰,۰۰۰ کیلومتر است، در اشل نوری آن
کمتر از ۵ ثانیه نوری می شود. در این اشل
بزرگی ستارگان در مقایسه با فواصل شان بسیار
ناچیز می باشد. در چنین چشم انداز گویی اجسام
سماوی چون ماهیان بزرگ و کوچکی میمانند که
در اوقیانوس فضای لایتناهی امواج در جنب و
جوش هستند. از این نظر در مقایسه با عظمت عالم
با داشتن میلیاردها کهکشان که در فواصل میلیاردها
سال نوری از هم قرار دارند و هر کدام کم و بیش
حاوی میلیاردها ستاره بزرگ و کوچک می باشد از
ذره کوانتام گرفته تا ستارگان همه در مقابل عظمت و

◀ کند این جریان باعث می شود که جفت ذره و ضد ذره نتوانند دو باره با هم متقابل شده و مضمحل گردند در نتیجه جفت ذرات به علت عدم یکسانی میدان جاذبه ای ابتدای خلقت به صورت حقیقی درمی آیند.

بدین ترتیب ذرات اولیه عالم از هیچ بوجود می آیند ساختار عالم از ابتدا انفجار عظیم بیک - بنگ در ۱۵ میلیارد سال پیش تا خلقت آدم " و عجب آنکه همه این سازمان مافوق تصور از هیچ به وجود آمده است! "

در تحلیل دیگری از خلاء و خلقت عالم در بیک - بنگ از هیچ چنین می آید: یکی از اندیشه های ساده که تئوری کوانتام آن را واژگون می کند تصور ما از خلاء vacuum است. ما عادت بر آن داریم که یک خلاء را چون جای کاملاً خالی تصور کنیم. ولی حالا ما می بینیم که اصل تردید هیزنبرگ ما را از هرگونه چنین اظهارنظری مانع می شود زیرا ما هرگز نمی توانیم یک خلاء را بدون داشتن ذرات در آن مشاهده کنیم. و ما هرگز نمی توانیم بگوئیم که محتوای دقیق آن چیست. آنچه ما بایست در نظر بگیریم تا متناقض با این فکر باشد این است که خلاء را چون دریایی از فعالیت های مداوم فرض کنیم که کفی بسیار انبوه از جفت ذرات با شارژهای مخالف به طور پیوسته روی آن ظاهر و مضمحل میشوند. هر یک از این زوجها غیرقابل مشاهده هستند. زیرا مسافتهایی را که آنها بین خلق و اضمحلال می پیمایند و همچنین مومانتوم آنها P شرط اصل تردید هیزنبرگ $Heisenberg's$ **Uncertainty Principle** را صدق می کند.

بنابراین برحسب این اصل، آنها غیرقابل رؤیت اند. چنین زوجها را ذرات بالقوه **virtual particles** گویند. خلق از هیچ نقض اصل بقای انرژی است، ولی طبیعت به این امر تا زمانی که غیرقابل مشاهده باشد چشم پوشی دارد و هر چه انرژی قرض شده زیادتر باشد زمان بازپرداخت آن کمتر است.

$h/2\pi$ (زمان قرض) x (بزرگی انرژی قرض شده) h ثابت پلانک است و عددی بسیار کوچک میباشد)

مولاناگوید:

کف بحس بینی و دریا از دلیل
فکر پنهان آشکارا قال و قیل
گر نمی بینی تو تدویر قدر
در عناصر جوشش و گردش نگر
ز آنک گردشهای آن خاشاک و کف
باشد از غلیان بحر با شرف

در فیزیک کوانتام هیچ چیز واقعیت حقیقی پیدا نمی کند مگر آن که مشاهده گردد، از این رو حقیقت فیزیکی عالم هم بستگی به حضور مشاهده کنندگان هوشمند است که وجودش را درک نمایند، و آن، غیر از انسان نیست، چون عقل در او می باشد. انسان است که می تواند به واقعیت این عالم و حضور خودش در این عالم پی ببرد. انسان با قوه عقلی خود قادر است که از عمق ذره کوانتام تا ماوراء آسمانها را با چشمان حقیقت بین خود مورد بررسی قرار داده و از خلقت عالم در ۱۵ میلیارد سال پیش تا به حال نشانه های جالبی برای ما به ارمغان بیاورد.

باز از مولانا بشنویم:

این جهان یک فکرت است از عقل کل
عقل چون شاهست و صورتها رسل
تا چه عالم هاست در سودای عقل
تا چه با پنهانست این دریای عقل
عقل پنهانست و ظاهر عالمی
صورت ما موج و یا از وی نمی
صورت ما در این بحر عذاب
می رود چون کاسه ها بر روی آب
زین قدح های صور بگذر مه ایست
باده در جام است لیک از جام نیست

لندن

در تنظیم این نوشتار از کتاب *The Cosmic Code* از Heinz Pagels و کتاب *God and The New Physics* از Paul Davies و همچنین کتاب *Creation* از John Barrow—Joseph Silk بهره برداری شده است. عکسها از کتاب *Cosmic Onion* از Frank Close و کتاب *SPACE FACTS* است.

مسأله مرکزی و محوری بزرگترین ادیان جهان اسلام و مسیحیت، عشق است. در پایه تاریخ علوم و دانش ها از عشق تعریف های گوناگونی گردیده است. از جمله فلاسفه، ادبیات شناسان، هنرمندان، روان شناسان، جامعه شناسان، دانشمندان تعلیم و تربیت و دانشمندان علوم انسانی هر کدام به ذوق و سلیقه شان تعریفی از عشق داده اند. از آن جایی که انسان از نظر زیست شناسی و روانشناسی موجودی است پیچیده و شناخت جسم و روان او کاری است دشوار، و عشق هم یکی از پدیده های انسانی است که مانند خود آدمی دشوار به نظر می آید، دانشمندان در طول زمانه ها به تحقیق در باره این پدیده مشغول بوده و آن طوری که باید، نتوانسته اند گرهی از اسرار این راز باز نمایند. دانشمندان تعریف های گوناگون از این پدیده ارایه داده اند، از جمله فروید، روان شناس نامدار معتقد است که:

"عشق چیزی نیست، جز غریزه جنسی." البته در این تعریف عشق صرف غریزه جنسی یا عشق جسمانی شناخته شده است، که این تعریف، تحت تاثیر علم محض (علوم تجربی) بوده. جنبه دیگر این تعریف، بعد ها کاویده شده است. تعریف دیگری از عشق داده شده که از دید تربیت انسانی به آن نگریسته شده و این تعریف را دکتور لئوبوسکالیا، استاد دانشگاه کالیفورنیا در نظر داشته است. "عشق در حقیقت زندگی، در ابعاد وسیع کلمه می باشد. اگر عشق را از دست بدهید، در واقع زندگی را از دست داده اید. پس زندگی را در آغوش بگیرید."

سنت آگروپری، یکی از فلاسفه فرانسه در باره عشق چنین اظهار نظر کرده است:

"شاید عشق فرآیندی است که به کمک آن می توانم ترا به آرامی به سوی خودت برگردانم." و باز آگروپری می گوید: "نمی خواهم تو آن کسی بشوی که من می خواهم باشی، بلکه می خواهم آنچه هستی باشی."

عشق اقسام گوناگون دارد، از جمله: عشق جسمانی، عشق روحانی، عشق ظاهری، عشق مجازی، عشق به وطن، عشق به مادر، عشق به دانش، عشق به طبیعت، عشق به ادبیات، عشق ←

کلمه عشق، واژه ای عربی بوده و از لحاظ دستوری اسم مصدر است. از نظر ریشه شناسی لغوی، عمر این واژه از یک هزار پنجصد سال جلو می رود. تلفظ آن به صورت دقیق (eshq) می باشد.

اشتقاق واژه های "عاشق" و "معشوق" از عشق است. معنای لغوی عشق، دوستی و محبت به حد افراط است، و نیز مشتق از "عشقه" است که به دور درخت پیچد و آب آن را بخورد و رنگ آن را زرد کند و برگ آن را بریزد و بعد از مدتی خود درخت نیز خشک شود. عشق نیز چون به کمال خود رسد، قوا را ساقط گرداند و حواس را از کار بیندازد و طبع را از غذا باز دارد. برخی از ترکیبات ساختاری دستوری عشق عبارتند از: "جام عشق"، "شوق عشق"، "غم عشق"، "زنگار عشق"، "قرعه عشق"، "بازار عشق"، "غیرت عشق"، "سلطان عشق"، "باده عشق".

واژه های "محبت" و "مهر" نیز مرادف کلمه عشق بوده و معنای عشق را بازتاب می دهند. پدیده عشق در ادبیات، هنر و فرهنگ جهانی سخت مورد توجه بوده است و در ادب ملی، بومی و جهانی از ظاهره عشق بحث های صورت گرفته است.

فرهنگ جهانی که شامل زبان، ادبیات، هنر، ادیان، عرفان، عرفان شرقی و عرفان غربی می شود، همه و همه از مسأله عشق بحث هایی دارند. شعر و قصه و داستان و آثار بدیعی، ادبی و هنری از عشق بحث می نمایند.

↳ به زندگی، عشق به مبارزه، عشق به انسان، عشق به معشوق، عشق به زیبایی، عشق به شعر، عشق به خدا، عشق به خود، عشق به دیگران. همه این عشقها باز به دو گونه اند: یکی عشق واقعی (زمینی) و دیگری عشق حقیقی (معنوی). و اما عشق از نظر فلسفه، یکی از مسایلی است که در فلسفه افلاطون، افلاطونیان اخیر، فلسفه اشراقی و فلسفه باطنیه مورد بحث بوده است. افلاطون فلسفه خود را روی اکتسابات عمیق و متعدد علوم عصر خویش، به خصوص تعالیم سقراط، هراکلیت، پارمیند و پیروان فیثاغوریان بنا نهاد، اما هسته اصلی فلسفه او همان Masol (مُثل افلاطونی) است. مُثل افلاطونی در واقع یک نوع اشراق و عرفان به شیوه یونان باستان است، که پایه گذار تمدن مغرب زمین است. و حکمت نو افلاطونی که به وسیله شاگرد نامدار افلاطون، یعنی فلوطین پایه گذاری شد، در واقع ادامه اشراق افلاطون بوده که از راه اسکندریه به مشرق زمین آمد و با عرفان خراسانی در آمیخت، که نشانه های آن در عرفان خراسان به شکل التقاط دیده می شود. باطنیه نیز مکتب فلسفی است که به آگاهی و بینایی درون یا Subject ارزش قایل است. در همه فلسفه های یاد شده، پدیده عشق مسأله مرکزی و بنیادی بوده و کشف و شهود به وسیله عشق انجام می شود.

یک نوع عشق در فرهنگ غربی و شرقی معروف به "عشق افلاطونی" است که وجه تسمیه آن نیز به فلسفه افلاطون بر می گردد و به معنای عشق عرفانی و اشراقی از نوع عرفان اشراقی افلاطون می باشد، و عبارت از عشق حقیقی (معنوی) است. در این عشق دوستی ها، مهرورزی های بی آایشانه (غیر جسمانی) مطرح است. این اصطلاح در فرهنگ و ادب مغرب زمین به کار گرفته می شود.

ماهیت عشق: در باره ماهیت و سرشت عشق، اندیشه ورزان و روانشناسان و فیلسوفان نظرات گوناگونی دارند. یک عده بر آنند که عشق جنبه جلی و فطری دارد و عده ای معتقدند که عشق پدیده ای است میثاقی و قراردادی. یعنی عشق ظاهره طبیعی نبوده، بلکه آموختنی است، یعنی

جنبه کسبی دارد. اکثر دانشمندان و روانشناسان مغرب زمین به کسبی بودن و قراردادی بودن عشق می اندیشند. انسان و عشق دو پدیده ای است که با یکدیگر ارتباط ناگسستنی دارد و انسان را با عشق می توان به "کمال" رسانید. دانشمندی گفته است: "اگر ما نیرو های عشق و دوستی مان را به کار اندازیم، می توانیم رودخانه ای را به لرزه و حرکت در آوریم. بشر قادر است تا با اتکاب قدرت عشق، حتی شهری بسازد. اصل و جوهر تمام عشق های حقیقی، به فنا ناپذیری آن ایمان دارد. عشق برترین عمل وجود است. عشق با خودانگیختگی موجب فعالیت جسم و روح می شود و تمامیت قلب ما را در بر می گیرد. بنابراین نمی توان از امید داشتن به عشق، تا زمانی که وجودی هست، خودداری کرد. و اما "انسان" کانون عشق و سعادت و گنج پنهان آفرینش است. واژه انسان از انس آمده و ماهیت انسان، همان دوست داشتن (عشق داشتن) است. و اگر انسان را دوست بداریم، به منزله انسانیم. عشق حقیقی، عمل ارادی و غالباً فراتر از احساسات زودگذر عاشقانه است. درست تر این است گفته شود: "آنچه از عشق نشأت می گیرد، عشق است. وجود و عدم عشق - چه "واقعی" و چه "حقیقی" - پدیده ای ذهنی نیست، بل عینی است.

انسانها به اثر پیشرفتهای علمی، تخنیکی، اقتصادی و اجتماعی خوشبخت نخواهند شد، مگر زمانی که به یکدیگر عشق بورزند. عشق پدیده ای کاملاً انتزاعی و ذهنی نیست، بلکه پدیده ای زمینی و واقعی است.

از دیدگاه علوم اجتماعی و روانشناسی، عشق به ظاهره هایی وابسته است. عشق مستلزم "تلاش" است. در این حالت است که آدمی خود را "بسط" می دهد و با تنبلی و ترس مقابله می کند. مخالفت با تنبلی را فعالیت خوانده اند و حرکت در مقابله با ترس را "شجاعت" نامیده اند. بنابراین، عشق نیز نوعی کردار و یا شجاعت است و زمینه دیگر عشق، "توجه" است. وقتی دیگری را دوست داریم، در واقع به او توجه می کنیم، به رشد او توجه داریم. وقتی خود مان را دوست داریم، به رشد خود توجه می کنیم و همچنان "خطر"، ↳

«انضباط»، «تعهد» و «ابتکار» از وابسته های عشق اند.

خطر کردن یکی از ویژگی های عشق است. عاشق هر قدر خطرپذیر باشد، به همان اندازه در زندگی موفق بوده و «زندگی عاشقانه ای» خواهد داشت.

عاشق باید منظم و منضبط باشد. پراکندگی و بی نظمی را عاشق نمی پذیرد. همچنان «خلاقیت و ابتکار» از خصوصیات دیگر عاشق است.

ویژگی دیگر عاشق، از خود خالی شدن و یا «خودمحوری» را رها کردن و «به دیگران اندیشیدن» است. وقتی دیگران را دوست داریم، در واقع خود را امتداد داده ایم و رشد کرده ایم، یا در حال رشد هستیم. هر قدر بیشتر و طولانی تر دیگران را دوست داشته باشیم، خود بزرگتر شده ایم.

عشق اصیل و خالص، پُربار کردن «خود» است. هر قدر در رشد روحی دیگران کمک نماییم، در رشد روحی خود گامی فراتر برداشته ایم.

واقعاً آدمی به عشق رشد می کند. شادی اش نیز افزون تر، واقعی تر و جهان برای خودش و دیگران زیبا می شود.

از این جاست که جان دنور (John Denver) می سراید:

*عشق تا بیکرانها جاری است. عشق را می بینم
تو همانی که می توانی باشی. جاری شو و باش
آنچه باید باشی*

*بر این باورم که زندگی کامل است؛
بیا و در بازی زندگی با من همراه شو.*

ارتباط عاطفه، روابط عاطفی و روابط دوستانه از مسایلی هستند که با عشق در پیوندند. دوستی شبه عشق زمینی و حتی بیش از آن در اثر وابستگی ها و کوشش های ناشناخته ای به وجود می آید که زاینده ضمیر ناخودآگاه می باشد.

دوستان ما از لحاظ شعوری، زیبایی شناسی و اخلاقی دارای کیفیاتی هستند که ما آن کیفیات را تحسین می کنیم و احتمالاً خود را وقف آن کرده ایم. شبیه هر حقیقت عاطفی دیگر، درک علل دوستی دشوار است. در حقیقت علت دوستی مسایل پیچیده روانی بوده که تا حال کاملاً روشن نشده است. مسایل عاطفی، احساس و ادراک آدمی از

پدیده های مهم روانی بوده که وابسته به انسان و در ارتباط با عشق آدمی است. و این ظاهره هاست که پدیده های ادبی، بدیعی، هنری و فرهنگی در اثر فعل و انفعالات شان ایجاد می شوند. و ایجادگر اصلی این ظاهره ها، خود «انسان» است. در این عملکرد ها، چیزی که به انسان مایه می دهد و خیال (اندیشه) او را بارور می کند، عشق است.

شعر، قصه، داستان و همه دستاورد های فرهنگی، هنری از عشق است. شاعر که انسانی است استثنایی، نابغه و دارای I.Q مغزی و فکری بسیار بلند، درک او از طبیعت، انسان و اشیای پیرامون در سطح استثنایی بوده و موجودات را «زیبا» می نگرد و نگرشش مملو از عشق و صفا است. شاعر عشق را تجزیه می کند، البته در حقیقت عشق را لمس می کند. در نظر شاعر طبیعت، انسان، هستی، همه موجودات جان دارند و از یک نوع قانون پویا پیروی می کنند و شاعر، «زندگی» را که فلسفه دیگری دارد، زیبا و پویا می بیند.

*آه ای زندگی! من آینه ام
از تو چشمم پُر از نگاه شود
ورنه مرگ بنگرد در من
روی آینه ام سیاه شود
عاشقم، عاشق ستاره صبح
عاشق ابر های سرگردان
عاشق روز های بارانی
عاشق هرچه نام تو ست بر آن*

فروغ فرخزاد

شاعران و قصه پردازان، به عشق به دیدگاه «عشق های واقعی» و «عشق های افلاطونی» نگریسته اند، که این نگرشها بزرگترین و زیبا ترین شاهکارها (آثار جاویدان ادبیات جهان) را به وجود آورده است. شاعران عشق را بهتر از دیگران می شناسند و به وسیله شعر، می شناسانند. از دید شاعران، عشق آدمی را به آزادی، شکوفایی و صفا می رساند، و انسان اصالت و شفافیت خود را باز می یابد. زمانی که انسان در اقلیم عشق قرار می گیرد، هستی آدمی بارور می شود و کیفیتی ویژه کسب می کند.

عاشق شدن صرف به شخص زیبا علاقمند شدن نیست، بلکه به معنای بازسازی اجتماع و «بدی»

«نو» از جهان است. عموماً شاعرانند که عاطفه و عشق را لا به لای واژه های زبانی در فورم (شکل) و به وسیله خیال (اندیشه خلاق) شان در ماهیت حلاجی کرده و ارائه می دهند. بازتاب مسأله عشق در هنر و فرهنگ مشرق زمین و مغرب زمین، در طول زمانه ها وجود داشته است. داستانهای عشق ناب لیلی و مجنون در شرق و رومیو و ژولیت در غرب که شاهکار های ادبیات جهانند، شهرت دارند. در این داستانها عشق بر شمشیر ها، عصیتهای قومی و دشمنیها غلبه داشته و به صفت کیمیای زندگی عاشقان شناخته شده است. عشق وسیله ای بوده برای تکامل عاشقان. در فرهنگ مغرب زمین، کمیدی الهی در واقع یک شعر بلند عارفانه است که در آن، زن مورد عشق واقع شده، همسر و راهنمای سفر عرفانی به عالم لاهوت می شود که البته در عشقهایی از نوع عرفانی و افلاطونی، این موارد کم نبوده و در آثار ادبی فرهنگ شرقی، بانویی که زن واقعی عطار بوده، بهانه عشق اولی و زمینی او قرار گرفته، که بویژه بعد از مرگش در جوانی، انگیزه شور و گداز شاعر گرانمایه در سرودن اشعار زیبای عارفانه گردیده است.

دانته می نویسد: "عشق در دل بزرگواران به سرعت روشن می شود... عشق به دل نااهل روی نمی آورد." این جمله "کمیدی الهی" چند معنی دارد، یعنی کسی که عاشق می شود، از قبل آمادگی عاشق شدن را دارد. مکتب شاعرانه قرن سیزدهم و چهاردهم ایتالیا "بزرگواری روح" یا **Gente Lezza** نامیده شده است.

عشق های عرفانی، زمان و مکان جغرافیایی نمی شناسد و در بی زمانی و بی مکانی شکل می گیرد. عشق های عرفانی از عشق های زمینی و افلاطونی به وجود می آیند، این عشقها اکثراً برای ایجاد خود به انگیزه و شخصیتی نیاز دارند که عامل سوز و گداز شاعرانه گردد، مانند شمس برای مولانا. پدیده عشق برای مولانا جلال الدین بلخی شاعر نامدار و قلّه عرفان مشرق زمین، آن قدر مورد توجه بوده که اضافه از هزار بار در آثار شعری اش نمود یافته است.

روانشناسان و جامعه شناسان دریافته اند که اکثر بدبختیها، مشکلات و گرفتاریهای جامعه بشری ناشی از نبودن مهر و عشق است. طفلی که در دوران کودکی اش مهر نبیند و با محبت تربیت نشود، بدون شک در بزرگی گرگ می شود و ضرب المثل اروپایی است که "بشر گرگ بشر است" در موردش قابل تطبیق خواهد بود. روان کاوان جنگ و خشونت، معتقدند که همه خشونتها، جنگهای غیر عادلانه، لذت بردن از رنجها و بدبختیهای مردم و بی مهری ها، ناشی از عقده های روانی و بی محبتی بوده است. بی تفاوتی ها، بی ارزشی ها و ستمهایی که توسط جنگ طلبان و تفنگداران در همه جوامع انسانی صورت پذیرفته، ناشی از کمبود عشق و مهر بوده است. این ها عموماً آدم های بی محبت، بی عاطفه و بی تفاوت اند و رنج و الم دیگران برای شان ارزشی ندارد و کردار شان همان خشونت است و در عمل "گرگی برای بشر اند". اگر هر قدرتمندی "من بی درد و بی تفاوت و خودخواه" خود را به "مای با درد و با احساس و عاشق" مبدل می کرد، مشکل ها حل می گردید.

من نمی دانم

و همین درد مرا سخت می آزارد

که چرا انسان،

این دانا، این پیغمبر

در تکاپو هایش

چیزی از معجزه آن سو تر

ره نبرده است به اعجاز محبت

چه دلیلی دارد

که هنوز

مهربانی را نشناخته است!

و نمی داند در یک لبخند

چه شگفتی هایی پنهان است

من بر آنم که در این دنیا

"خوب بودن" به خدا سهل ترین کار است

و نمی دانم

که چرا انسان، تا این حد، با خوبی بیگانه است!

و همین درد، مرا سخت می آزارد.

(فریدون مشیری)

۱۳۷۸/۱۱/۱۷

- نشر شده در شماره یازده و دوازده دُر در

ټوکی

دوې دروازي

حضرت عیسی

ملا نصرالدين يوه موده کلی ته لار او هلته يې کليوالو ته
وعظونه کول. يوه ورځ يې د عیسی (ع) په هکله خبرې
وکړې، چې څنگه څلورم اسمان ته لاو... کله چې له منبر
رانبښکه شو يوي زړې بښځې پوښتنه ترې وکړه چې:
«عیسی (ع) په څلورم اسمان کې خوراک او څښاک له
کومه کوی؟»

ملا نصرالدين په غوسه ورته وويل: «ډیره د اريانی
خبره ده چې زه په ژوندی سر دوه میاشتي په دغه کلی کې
ورې او تېری یوي بلې خوا ته گرځم هیڅوک دغه پوښتنه نه
کوی چې زه څه شی خورم او څه شی څښم؟ خو ته
سمدستی د حضرت عیسی (ع) په فکر کې شوي.»

د بابا ادم خویندي او وروڼه

له ملا نصرالدين يې وپوښتل چې: «بابا ادم (ع) څو
خویندي او څو وروڼه درلودل؟»

ده له لږ چرت وروسته وويل: «پخوا مې ان د دوي
نومونه په یاد وو، خو اوس يې د خویندو شمېر او نومونه
هېرجنی او د وروڼو شمېر او نومونه زور توب راڅخه هېر
کوي دي.»

- «د ملا نصرالدين کچکول» له مجموعی څخه، د
ارواښاد میرزا علم حمیدی اثر

يوه ورځ زده کوونکو ملا نصرالدين اړيوست، چې
غرمی ته يې ميلمانه کړي. کله چې دروازي ته ورسيدل
ورته ويې ويل: «تاسو دلته ودريری، چې زه خپله ميرمن
خبره کړم.»
ميرمنې ورته وويل: «نه مې څه شی پخه دي او نه د
ميلمه پالنې له پاره څه شی لرم.»

ملا وويل: «داسې ده نو ورشه له ميلمنو بښنه غواړه!»
ميرمن کوڅې ته ورووته او ميلمانو ته يې وويل: «ملا په
کور کې نه شته.» دوي په اريانی ورته وويل: «دا ته څه
وايي؟ هغه زموږ سره يوځای راغی او څو شيبې د مخه
کور ته درنوت.»

ملا نصرالدين له کلکين پرې راغږ کړ: «دومره نپوهيری
چې دغه کور دوې دروازي لري، ښايي په دې دروازه
راننوتلی دی او له هغه بلې دروازي وتلی وی.»

پښیمانی

ملا نصرالدين په ځمکه کې کار کاوه او ميرمنې يې د
غرمې ډوډۍ راوپه. په ډوډۍ باندې د کیناستو په وخت
کې سوارکار له لارې تيریده، ده د ډوډۍ خوړلو غږند ست
ورته وکړ خو سوارکار سمدستی له آس راکوز شو؛ پوښتنه
يې ترې وکړه: «د آس لومنه چيرته وتړم؟»

ملا چې په خپل ست پښیمان شوی و خپله ژبه يې
راويسته او ورته ويې ويل: «زما په ژبه پورې يې وتړه.»

مصاحبه

محمد حسین محمدی با عبدالکریم میثاق

به ارتباط داستان نویسی

آقای میثاق در آغاز از زندگی‌تان بگویید. در کجا و کی به دنیا آمده‌اید و...؟

منم پرورده‌ی ملک سنایی که دل یابد ز مهرش روشنایی

زادگاه من در بیست و پنج کیلومتری غرب مزار حکیم سنایی غزنوی قرار دارد. از بام منزل ما اگر به سوی شرق می‌دیدید چشم‌انداز زیبایی دره‌ی قیاق به نظر می‌آمد که تا به مرقد مبارک ابولمجد بن آدم امتداد می‌یافت و به شهر غزنه ختم می‌شد.

دره‌ی قیاق در میان دو سلسله کوههایی به راست و چپ خود موقعیت دارد که راه ارتباطی شهر غزنه را به سوی غرب در جهت منطقه‌ی چرمتو، سراب، ناهور، مالستان و به همان‌گونه تا سرزمین هزاره‌ها در قلب افغانستان می‌سازد. وقتی از شهر غزنه به سمت غرب از طریق دره‌ی قیاق سفر نمایی، آن سوی کوه‌های طرف راست، منطقه‌ی جغتوی وردک، علاودانی جغتوی غزنی و آن سوی کوه‌های طرف چپ، منطقه‌ی خویانی، واعظ و احمدا و گل‌بوری واقع می‌باشد. در این مناطق اقوام هزاره، پشتون، تاجک و بیات زیست باهمی دارند. اهالی دره‌ی قیاق به استثنای قریه‌ی سبزپوشان و سربید که هزاره می‌باشند، متباقی در مجموع از قوم بیات هستند. اهالی تمامی این مناطق به طور عمده زراعت‌پیشه‌اند که از راه تولید زراعتی، مال‌داری و باغ‌داری تأمین معیشت می‌نمایند. در این مناطق زندگی مربوط به وضع آب و هوا می‌باشد. در سال‌هایی که برف و باران به‌قدر کافی بیارد و آب بقدر نیاز وجود داشته باشد، وضع زندگانی مردم خوب می‌باشد و اهالی به اضافه‌ی کشت تیرماهی، کشت بهاری هم می‌داشته باشند. اگر وضع آب و هوا خوب نباشد و برف و باران به‌قدر کافی نیارد و خشک‌سالی صورت بگیرد، وضعیت زندگانی مردم خوب نمی‌باشد. خوبی و بدی وضعیت زندگی مردم وابسته به طبیعت است. از این جهت به طور سنتی عقیده‌ی دهقانی به خدا و دین بسیار محکم با سنت‌ها و عنعنه‌های تاریخی مردم عجین

شده و جوش خورده است و بر این مبنا نفوذ پیشوایان مذهبی در ذهنیت توده‌های دهقانی بسی ژرفا و پهنا دارد. رهبری و رهنمایی بلامانع آنان در میان کتله‌های انبوه مردم که زندگی‌شان وابسته به تولید طبیعی می‌باشد، انکارناپذیر است و هرگونه تغییر در ذهنیت دهقانی نیازمند به تغییر شیوه‌ی تولید و جدایی مستقیم نان و آب مردم از برف و باران منوط می‌گردد و این کار در کشوری مانند افغانستان نیازمند شرایط تاریخی مساعد در جریان زندگانی نسل‌ها می‌باشد.

در درازای تاریخ در هر بخشی از افغانستان مردم ساکن آن بخش که در لابه‌لای کوه‌پایه‌ها جدا از هم زندگی می‌کنند، برای تنظیم حیات محلی‌شان، نظام مخصوص به منطقه‌ی خود را به وجود آورده‌اند. من فکر می‌کنم مطالعه و آموزش و شناخت این نظام سنتی که در طی قرون ساخته شده است بسی جالب می‌باشد. زادگاه من قریه‌ی سربید که در فراز دره‌ی قیاق موقعیت دارد، نیز دارای یک نظم اجتماعی مخصوص به خود است که متأسفانه این نوشته گنجایش آن را ندارد تا در این‌باره به تفصیل سخن به میان آید. نقل یک حادثه در این قریه خالی از دلچسپی نخواهد بود. آن حادثه از این قرار بود: آخرهای تابستان در آن جا فصل جمع‌آوری حاصلات و برداشتن خرمن‌ها است. دو برادر سر تقسیم خرمن جور نمی‌آمدند. نزد ارباب رفتند و از او خواهش کردند که بیاید و خرمن را بین آن‌ها تقسیم نماید. ارباب به خرمن‌جای آمده از برادرها خواست تا سبد معمولی را که برای اندازه‌گیری و تقسیم خرمن‌ها است بیاورند. سبد آورده شد. ارباب بعد از این‌که چند بار به دور خرمن گشت و چوف و پوف کرد و برای خرمن از خداوند برکت خواست، سبد را گرفته به تقسیم شروع کرد. سبد اول را پُر نموده برای حق آخوند جدا کرد. سبد دوم را نیمه‌پُر برای مطرب (سلمانی) جدا کرد به همین ترتیب حق چوپان، گوروان، برگو بچه و خادم مسجد را سوا نمود. سپس یک سبد را پُر کرده به یک برادر داد و سبد پُر دیگر را به برادر دیگر و یک سبد پُر را برای خودش جدا کرد. و باز سبد دوم را نیز برای خودش داد. به همین ترتیب تقسیم ادامه یافت. یک سبد را به یک برادر می‌داد و سبد دومی را به برادر دیگر و سبد سومی و چارمی را برای خودش و آن‌گاهی که سبد را با شتاب تا و بالا می‌کرد با صدای بلند می‌گفت: «ای از تو، ای از تو و ای از مه و ای بسه از مه.» به همین ترتیب تقسیم خرمن را به پایان رساند و در آخر برای همه دعای خیر و برکت خواند و برای برادرها اتفاق و اتحاد آرزو کرد.

◀

* * *

«تاریخ تولد من به مانند سایر اهالی منطقه به علت بی‌سوادی خانواده‌ها و معمول نبودن، ثبت نشده است و مطابق نیاز تاریخ تولد بر اساس قرینه‌ها ساخته شده است. انگار ۱۳۱۵ خورشیدی قریب به یقین باشد و اکنون که در ملک فرنگ زنده‌گی می‌کنم دوستان و وطن‌داران هر وقتی که هوا را روشن و آفتابی ببابند برای سر کشیدن جامی به رسم شوخی بر این روز تولدی می‌سازند و جشن می‌گیرند. بر مبنای قرینه سازی ها گویا دهم ماه می ۱۹۳۵ زادروز من می‌باشد.

۲- آقای میثاق! از وقتی که احساس کردید می‌توانید بنویسید؛ بگویید. چگونه این احساس در شما شکل گرفت؟

- خدایا بیامرزد ملا خانعلی را که به من خواندن و نوشتن یاد داد و باربار به خاطری که سبقم را خوب حفظ نکرده بودم مرا قف‌پایی برداشت و از این‌که مشقم را مثل سرمشقم زیبا ننوشته بودم با تخته‌ی مشق به ناخن‌هایم زد و قلم نیی را به لای ناخن‌هایم مانده فشار داد. این تنبیه‌ها زمینه‌ساز آن شد تا من باسواد شوم و بتوانم بخوانم و بنویسم. نخستین بار که در ماه محرم در مجلس عزاداری امام حسین نوحه‌یی را که به خط خود نوشته بودم با صدای موزون و رسا خواندم و برای تأثیرگذاری بیش‌تر به شنوندگان و گریه‌ی زیاد آنان، صدایم را با زیر و بم، غم‌آلود می‌ساختم، در ختم مجلس مورد تقدیر و تشویق آخند و سایر شنوندگان قرار گرفتم، احساس غرور و خوشنودی کردم. سپس می‌کوشیدم که به ارتباط حادثه‌ی کربلا نوحه‌های غم‌انگیز بسازم تا باعث گریه و وایلی بیش از پیش شنوندگان شود، زیرا همان نوحه‌خوان و موعظه‌گر موفق به حساب می‌آمد که می‌توانست با دراماتیک ساختن قضیه، موجب گریه دادن بیش‌تر مستمعان گردد. همچنان با قرانت صحیح و رعایت تجوید در خواندن قرآن حکیم با صوت خوش‌آیند کامیابی به دست آورد؛ در همچو مسایل میان بچه‌های مدرسه رقابت بود و آخند ده هم این رقابت‌ها را تشویق می‌کرد. از این‌که در این رقابت‌ها من برنده شده بودم آخند مرا سردسته‌ی بچه‌های مکتب ساخته بود. در غیاب آخند نظم و نسق مدرسه به دوش من گذاشته می‌شد. من باید شاگردان را نماز یاد می‌دادم، درس‌ها و مشق‌شان را بررسی می‌کردم، آذان نماز شام را با صدای موزون از بام مسجد ادا می‌کردم. بدین ترتیب من که هنوز یک نوجوانک بودم در میان اهالی به صفت یک نیمچه ملا شناخته می‌شدم و بعضی از وظایف ملای قریه به دوش من افتاده بود؛ از جمله نوشتن نامه به مسافران و خواندن نامه‌ی واصله از آنان. اکثر مسافران قریه

کسانی بود که به خدمت ادای وظیفه‌ی عسکری رفته بودند. طبق قانون هر پسر جوان که به ۲۲ ساله‌گی می‌رسید مکلف بود که برای دو سال وظیفه‌ی نظامی را در یکی از قطعات اردو انجام دهد. اکثر این جوانان دهاتی گوش و چشم بسته را در مناطق دورافتاده و گرم‌سیر تقسیمات می‌کردند که بسیاری‌شان دیگر پس نمی‌آمدند و در همان‌جاها وفات می‌کردند. از این‌رو برای خانواده‌ها روز رفتن جوان‌شان به عسکری یک روز اندوه‌بار و روز آمدن‌شان بعد از تکمیل دوره‌ی عسکری یک روز شادمانی و خوش‌حالی می‌بود. روزی که برای انجام خدمت نظامی می‌رفتند تأکید خانواده و به‌خصوص مادران چنین بود که زود زود نامه بفرستند و از حال و احوال‌شان خانواده را در جریان بگذارند. وقتی نامه می‌آمد مادران از خوش‌حالی سر از پا نمی‌شناختند و به زودی مرا پیدا می‌کردند تا نامه را برای‌شان بخوانم. اکثر نامه‌ها به خط خوانا نمی‌بود و خواندنش مشکل داشت و فهمیدن معنای بعضی کلمه‌ها و لغت‌ها دشوار می‌بود. مادران چند بار مرا به خواندن نامه مجبور می‌ساختند تا مفهومش را خوب بفهمند. بعد می‌خواستند که جواب نامه را بنویسم. در نوشتن نامه هم چند بار نامه را اصلاح می‌کردند. تمامی گزارش‌های خانواده را به تفصیل می‌نوشتند. از مزرعه شروع می‌کردند تا به شرح حال حیوانات و غیره خصوصیات خانواده‌گی. این‌که کدام قطعه زمین را گندم کشت کرده‌اند و کدام را جو و عدس و باقلا. امسال چه قدر حاصل گرفته‌اند، مصارف سالانه را کفایت می‌کند و یا پیش‌خور می‌شوند، گوساله گاو زرد و بره‌ی گوسفند سفید چگونه هستند، دختر فلان کس را زیر چشم کرده‌اند که برای شما طلب‌گاری نمایند. ملا و مطرب و ملک قریه همان اشخاص سابقه‌اند و یا جدید شده‌اند، امسال سیر آبی است یا خشک‌سالی خلاصه این‌که می‌خواستند سیر و پودینه‌ی خانواده و قریه را به مسافر خود گزارش بدهند و او را در جریان کامل زندگانی خانواده‌گی و اجتماعی قرار دهند. من با حوصله‌مندی این خدمات را انجام می‌دادم و بنا به خواهش مادران چند بار نامه‌ها را می‌خواندم و چیزهای از قلم مانده را در اثر خواهش و شرح مادران باربار اضافه می‌کردم. آنان از این برخورد من بسیار خوشی می‌کردند و گاه‌گاهی به خانه‌ی ما تخم جوش‌داده یا گندم‌بریان و یا تیکی (نان روغنی) می‌آوردند و در نزد مادر و پدر من، برای من دعا می‌کردند و اظهار خوشی و رضایتی می‌نمودند. پدر و مادر من که بی‌سواد بودند و بسیار آرزو داشتند که من باسواد شوم؛ از این وضع بی‌حد شادمان می‌شدند و خود را سرافراز حس

کمی کردند و باز هم مرا در فراگرفتن سواد بیش‌تر تشویق می‌کردند و برای آخوند به قدر توان خویش تحفه‌هایی تهیه می‌نمودند.

بلی احساس و ذوق نویسنده‌گی در من از خواندن و نوشتن این نامه‌ها آغاز یافت. به اضافه‌ی این نامه‌ها زمستان‌ها در مسجد همه روزه در ساعت‌های پس از نیم‌روز حمله‌ی حیدری، شهنامه‌ی فردوسی، هزار و یک‌شب، حاتم طایی و غیره قصه‌ها در جمع انبوه شنوندگان خوانده می‌شد که آن‌ها نیز در قصه‌خوانی و قصه‌نویسی به شکل منظوم و منثور مشوق من بود و من از این‌که در یک جمع، قصه‌های منظوم و منثور را می‌خواندم و مورد تحسین و تقدیر قرار می‌گرفتم احساس غرور و سربلندی می‌کردم و این‌ها انگیزه‌ی شد برای نوشتن و نویسنده‌گی، ابراز و اتفای خود خواهی و تغذیه‌ی نیاز روانی.

در این‌جا باید یادآور شوم که نقش آخندها در سرزمین هزاره‌ها که از مکتب و معارف دولتی محروم نگاه‌داشته شده بودند و هنوز هم محروم هستند؛ در باسواد ساختن فرزندان ایشان بسیار مثبت بود. هم‌چنان آخندها به حیث یک شخصیت مصلح و خیرخواه برای مردم خدمات مفید اجتماعی گوناگون را انجام می‌دادند. به طور مثال در قریه‌ی سربید و سبزپوشان که سه مسجد بود و در حدود پنج‌صد نفر در آن قریه‌ها زندگی می‌کرد؛ آخند ده هم رهنمای دینی و مذهبی آنان بود و هم طبیب آنان و هم قاضی و مصلح مناقشات و حل و فصل دشواری‌های گوناگون ذات‌البینی اهالی قریه و هم معلم فرزندان آنان، خلاصه که در تمامی خیر و شر و مسایل مرده و زنده‌ی مردم رسیده‌گی می‌کرد. همه‌ی این خدمات را در برابر مزد ناچیزی سالانه فی نفر در حدود نیم سیر یا سه چارک گندم انجام می‌داد به اضافه‌ی غذای همیشه‌گی خودش. خودش هر روز به نوبت در خانه‌ی اهالی قریه غذای خوب صرف می‌کرد. به ترتیبی که در خانه‌ی دهقانان بی‌زمین یک نوبت غذا و در خانه‌ی دهقانان زمین‌دار سه نوبت (صبح، چاشت و شب) صرف می‌کرد. آن آخندی که خانواده‌اش در قریه نمی‌بود؛ به هر خانه‌ی که نوبت نان خوردنش می‌بود، بستر خوابش را هم همان خانه آماده می‌کرد و آخند به طور معمول در مسجد خواب می‌شد و صبح وقت آذان صبح را به‌خاطر بیداری نمازگزاران با صدای موزون از تخت بام مسجد ادا می‌کرد. هم‌چنان آدم‌های مجرد و مسافران نیز در مسجد خواب می‌شدند. از دست یاران آخند یکی مطرب (سلمانی) و یکی هم چوپان قریه می‌بودند. چوپان به اضافه‌ی غله‌گی سالانه، از هر خانه هر روز یک قرص نان نیز می‌گرفت، ولی مطرب تنها

مزد غله‌گی سالانه می‌گرفت. به خاطری که کارش مثل مَلا و چوپان همه روزه نمی‌بود. هفته‌ی یک‌بار و یا دو هفته یک‌بار برای اصلاح موهای سر و ریش مردم به قریه می‌آمد. میان ملا و مطرب گاه‌گاهی مناقشه‌هایی پیش می‌آمد و آن زمانی می‌بود که در قریه مراسم شیرنی‌خوری، عروسی، سنتی و یا سایر رویدادهای شادی‌انگیز پیش می‌آمد. مطرب در این رویدادها ساز و سرود برپا می‌کرد و دهل می‌نواخت و آخند این عملیه را حرام می‌دانست و مطرب را ملامت می‌کرد. مطرب گاهی شوخی‌کنان به آخند می‌گفت: «آخوند صاحب؛ پیشه‌ی من از پیشه‌ی شما کرده خوب‌تر است! شما همیشه در غم مردم اشتراک می‌کنید و من در شادی مردم. مردم شما را وقتی دعوت می‌کنند که به غم و مصیبتی گرفتار آیند و مرا در وقتی می‌طلبند که شادی و خوشی داشته باشند. ببین تفاوت ره از کجا است تا به کجا!

۳ - اولین داستانی که از شما چاپ شد به گمانم داستان دختر گفروش بوده، این داستان در کجا و در چه سالی نوشته و منتشر شد؟ پیش از آن نیز داستان‌هایی نوشته‌اید که منتشر نشده باشند؟

بلی گمان شما درست است. با این تذکر که نام داستان "دخترک گفروش" بود؛ نه دختر گفروش. پاسخ پرسش شما در خود داستان است: "هرکسی به «قرل قلعه» رفته باشد از «بغلان» گذشته «چرخشک» را دیده است. موتر ما هم در چرخشک استاده شد...". حکایتی که در این داستان آمده است، یک چشم‌دید واقعی خود نویسنده است که بر معیارهای داستان نویسی استوار گردیده و در قالب داستان جا داده شده است.

در آن زمانه‌ها که به جز از چند نشریه‌ی انگشت‌شمار دولتی، نشریه‌ی دیگری وجود نداشت و نشریه‌های دولتی هم نوشته‌هایی را که مخالف پالیسی نشراتی دولتی تشخیص می‌داد، به نشر آن‌ها مبادرت نمی‌ورزید. نشر داستان و سایر آثار هنری به ندرت صورت می‌گرفت. نویسنده‌ی داستان و دیگر پدیده‌های هنری نیز کمیاب بود، هم‌چنان خواننده و خواستار چنین نوشته‌ها. چنان‌که همین حالا هم در جامعه‌ی ما چنین است. به ندرت اگر چیزهایی از این گونه‌ها نشر هم می‌شد، آن‌هم از کسانی می‌بود که به نحوی شامل پارتی‌بازی‌های وابسته به هیأت حاکمه می‌بودند. نشر نوشته‌های جدا از این روند، کار سهل و آسانی نمی‌بود، حوصله‌ی فراوان خسته‌گی‌ناپذیر می‌خواست، تا این‌که راهی به پارتی‌نشریه باز گردیده و صاحب قلم <

شناخته می‌شد. زیرا از شخص ناشناخته و بی‌نام و نشان در مطبوعات دولتی به مشکل چیزی به نشر می‌رسید.

به دور هر نشریه‌ی دولتی، گروه‌بندی‌هایی (پارتی) تشکیل می‌یافت و این پارتی در تمامی امتیازها و سودجویی‌های مادی و معنوی نشریه سهم می‌بودند و با هم تشریک مساعی می‌کردند.

"دخترک گل‌فروش" در حدود نیم قرن پیش (۱۳۳۹ خ) در کابل در مجله‌ی "داجونو روزل" که نامی پشتو است و فارسی آن (آموزش و پرورش دختران) می‌شود و توسط وزارت معارف هر دو ماه نشر می‌شد، چاپ گردید. (چون که مضمون داستان به پالیسی نشراتی مجله همخوانی داشت و قصه‌ی بود از یک دختر یتیم، از یک خانواده‌ی زحمتکش پشتون در شمال افغانستان، این قصه بیانگر این حقیقت بود که استثمارکنندگان و ستمگران، قوم و قبیله نمی‌شناسند، با وجودی که گفته می‌شد و دیده می‌شد که مطابق پالیسی حکمرانان، گروه‌هایی از قوم پشتون از جنوب و شرق کشور به شمال کشور انتقال داده شده و زمین‌های مردم بومی به زور و ستم قدرت حاکمه‌ی دولتی توسط آنان اشغال می‌شد، ولی بودند دهقانان بی‌زمین و کم‌زمین پشتون که مورد استثمار و بی‌عدالتی قرار می‌گرفتند که داستان "بلپک" یکی از این نمونه‌ها است. آن هم به کمک رنا غبار یکی از دختران تاریخ‌نگار و شخصیت معروف کشور میرغلام محمد غبار. وی در آن وقت کارمند وزارت معارف بود و با مدیرمسئول نشریه، معصومه عصمتی، آشنایی داشت. ما با هم در کورس زبان روسی هم‌صنفی بودیم. این کورس هم توسط وزارت معارف به همکاری بخش فرهنگی سفارت شوروی دایر شده بود. در آن وقت اشخاصی که تمایل چینی و آزادی‌خواهانه داشتند برای آموزش زبان روسی در این کورس می‌آمدند. از جمله محمدامان محمودی، برادر شخصیت مشهور افغانستان داکتر عبدالرحمان محمودی، دختر داکتر محمودی داکتر صدیقه محمودی، پسر میرغلام محمد غبار حشمت‌خلیل غبار، دخترش رنا غبار، محمود بریالی، برادر ببرک کارمل، عبدالله کشتمند برادر سلطانی کشتمند، نورمحمد ترکی و سایر روشنفکران چپ‌گرا و آزادی‌خواه. این کورس در چند ماه آغازینش در تعمیر فاکولته‌ی ادبیات در شهر نو نزدیک سفارت ایران بود و بعد انتقال کرد در مکتب تجارت، واقع در اندرابی نزدیک مسجد شاه دوشمشیره. معلم روسی هیچ‌گاه از سیاست گپ نمی‌زد و در برابر پرسش‌های سیاسی پاسخ صریح نمی‌داد. فقط لسان درس می‌داد و بس. شاگردان این کورس چندان منظم

نبودند، گاهی می‌آمدند و گاهی نمی‌آمدند (از جمله نورمحمد تره‌کی پس از چند درس دیگر نیامد) و گاهی هم اشخاص جدید می‌آمدند. بعدها یک تعداد نظامیان به ارتباط نیازمندی کاری‌شان می‌آمدند و می‌خواستند لسان روسی یاد بگیرند. در میان شاگردان پس از ختم ساعت درسی وقتی که از صنف بیرون می‌شدند، بازار سیاست بازی گرم می‌شد. چیز شگفت‌آوری را که من در آنجا متوجه شدم، این بود که دریافتم میان خانواده‌ی محمودی و غبار اختلاف و رقابت شدید وجود دارد؛ چیزی که من پیش از آن، فکرش را هم نمی‌کردم و این‌گونه می‌انگاشتم که در میان آزادی‌خواهان و شخصیت‌های عدالت‌خواه نباید اختلاف این‌چنینی وجود داشته باشد. چنان‌چه من در صفت سید اسماعیل بلخی، محمودی، غبار، براتعلی تاج، سرور جویا، فرقه فتح و سایر آزادی‌خواهان شعر سروده بودم و بعدها دریافتم که این اندیشه در آن سال‌های جوانی چقدر معصومانه بود و انسان این موجود مغلق و پیچیده و ناشناخته که اسیر و گرفتار خودخواهی می‌باشد و به‌خصوص سیاست‌بازان. نمی‌توانند به آسانی از این اسارت و گرفتاری خود را رهایی بخشند.

بلی "دخترک گل‌فروش" اولین داستان چاپی من است. پیش از آن قصه‌ها، داستان‌واره‌ها و شعرگونه‌هایی نوشته بودم که به زیور چاپ آراسته نشده بود. در زمانه‌های پسین، ده سالی که من در منزلت تحت نظارت بودم (۱۹۷۹ - ۱۹۸۹) داستان‌هایی نوشته بودم و آن‌ها را برای چاپ به اتحادیه‌ی نویسندگان فرستادم که در نزد منشی بخش داستان، آشنای دیرینم رهنورد زریاب، در انتظار چاپ بود و زمانی که من از تحت نظارت رهایی یافتم و به حیث شهردار کابل برگزیده شدم، بخشی از آن داستان‌ها که توسط اتحادیه‌ی نویسندگان هم‌سو با پالیسی نشراتی تشخیص داده شد، زیر نام *نرگس آبی* به چاپ رسید و متباقی آن زمینه‌ی چاپ نیافت و تا کنون سر به نیست است. در آن زمانه‌ها به اضافه‌ی آن‌چه گفته آمد، یکی هم مانع جدی در برابر نشر آثار حسادت و انحصارطلبی بود. چند نفر انگشت‌شمار که قلم به دست گرفته بودند و چیزهایی از آنان در مطبوعات امکان چاپ یافته بود و شهرتی کمایی کرده بودند به سختی می‌کوشیدند که نام‌های دیگری در کنار نام آنان جلوه‌نمایی نکنند. نه تنها نویسندگان تازه‌کار را تشویق و رهنمایی نمی‌کردند، بلکه تلاش می‌کردند تا آنان را مایوس بسازند.

۴- می‌توانید بگویید حال و هوای ذهنی تان در آن سال‌هایی که تازه دست به قلم برده بودید، چگونه بود و چه دل مشغولی‌هایی داشتید؟

در آن سال‌ها دل‌مشغولی‌های عمده‌ی من، جست‌وجوی نان، سواد و عدالت بود. در افغانستان برای اکثریت مردم سوال نان در تمامی زندگی‌شان یکی از سوال‌های عمده بوده و می‌باشد. هر یکی از زاده‌ی آن کشور همواره فکر و ذکرش پیدا کردن نان خودش و خانواده‌اش بوده است. کمتر خانواده‌ی دهاتی را می‌توان یافت که برای سال تمام نان داشته باشد و بدین ترتیب ماه‌های ثور، جوزا، سرطان و اسد برای زحمت‌کشان ده، در منطقه‌ی ما ایام گرسنگی می‌بود. زیرا از گذشته چیزی نمانده بود و از آینده هم چیزی نرسیده بود. در این ایام می‌بود که فصل گیاه‌خواری و نان گدوله شروع می‌شد. زنان و دختران خانواده‌ها همه روزه در لابه‌لای کشت‌زارها مشغول جمع‌آوری بی‌جندک و سایر گیاهان خوردنی و حبوبات زودرس به مانند جوهر و غیره می‌بودند. جوهر یک نوع غله‌ی خودرو است. خوشه‌هایش به خوشه‌ی گندم شباهت دارد و در میان کشت‌زارهای گندم قد می‌کشد و دانه‌هایش سیاه‌گونه می‌باشد و نسبت به گندم زودرس و بلندقامت است. زنان و دختران آن‌ها را یک‌یک از قات مزرعه‌ی گندم و دور و پیش مزرعه‌ها می‌چینند و به خانه می‌آورند و بعد در جاهای افتاب‌رُخ هموار می‌نمایند تا خشک شود. وقتی خوشه‌ها خشک شد، آن‌گاه با کل توکو (وسیله‌ی چوبی که مخصوص کوبیدن است و برای شستن لباس‌ها و فرش‌ها و غیره هم از آن استفاده می‌شود و گاهی برای لت‌وکوب زنان نیز به کار می‌رود) خوشه‌ها را می‌کوبد تا دانه‌ها از خوشه‌ها جدا گردد. وقتی دانه‌ها جدا شد، آن‌گاه توسط آسیاب دستی آن‌ها را آرد می‌کند. آرد را خمیر کرده چپاتی می‌سازد و در قات آن گیاهان را می‌ماند و سپس به وسیله‌ی تنور پخته می‌کند و بعد آن را صرف می‌نمایند و نام این غذا پیرکی است. زنان باتجربه می‌کوشند که از آرد گندم سال‌پار مقداری را ذخیره کنند تا در فصل قحطی کم کمک از آن گرفته با آرد جوهر گد نماید تا پیرکی خوش‌خور شود. چون که آرد خالص جوهر یک مقدار تلخ می‌باشد. هم‌چنان نان جوهر اگر تازه و گرم مصرف نشود به زودی قاق و ککرک (خشک و سخت) می‌شود. یگانه راه مصرف آسان آن این است که در میان دوغ تر شود. از این جهت نان‌تر دوغ یک غذای مشهور می‌باشد. مادر من در فصل قحطی نان جوهر را ریزه ریزه می‌کرد به مثل دانه‌های مرغ و آن‌گاه آن‌ها را در میان کاسه‌ی دوغ تر می‌کرد و از کجایی شنیده بود که در بالای هر توت‌ه نان یک ملایکه می‌نشیند و برکتش زیاد می‌شود. سپس به کودکان اجازه می‌داد که نان‌تر دوغ را صرف کنند و در این صورت ما فکر می‌کردیم

که با هر چمچه دوغ ما هر بار چند تا ملایکه را می‌خوریم از این جهت به زودی احساس سیری می‌کردیم. هر گاه خشک‌سالی می‌آمد و کشت‌زارها بدون آب می‌ماند، ما تمام سال به قحطی مواجه می‌شدیم و یادی از این "سال‌های خوش‌بختی" می‌کردیم. هر گاه خشک‌سالی چند سال پی‌درپی ادامه می‌یافت ناگزیر مردان خانواده‌ها در جست‌وجوی نان به شهرها سرازیر می‌شدند که من و پدرم یکی از این خانواده‌ها بودیم که راهی شهر کابل شدیم.

پدرم چون پیش از این هم در شهر کابل رفت و آمد داشت، توانست کاری برایش بیابد. این کار سرای‌وانی بود. سرای یک تعمیر بزرگ که دورادورش به شکل دومنزه‌اتاق‌ها ساخته شده بود. منزل اول گاراج برای موترها و منزل دومش اتاق رهائشی. این سرای در باغ علی‌مردان، مقابل مرادخوانی و زیارت حضرت عباس در آن‌سوی دریا واقع بود. پلی که دو طرف دریا را باهم وصل می‌کرد به نام پل یک‌پیسسه‌گی شهرت داشت، انگار در زمانی هر کسی که از این پل عبور می‌کرد یک پیسه حق‌العبور می‌پرداخت. گفته می‌شد که مالک این سرای یک سردار آغا است که مانند این سرای چند سرای دیگر و مالکیت‌های فراوان دارد. القاب "سردار" به کسانی اطلاق می‌شد که از قبیله‌ی خاندان سلطنتی می‌بودند. ما این سردار را نمی‌دیدیم همه‌ی امور توسط ناظرش که غمی نام داشت اداره و تنظیم می‌شد.

غمی که نیمچه سواد داشت در هفته یکی دو بار می‌آمد و از امور سرای از پدرم پرس‌وپال می‌کرد. مگر پدرم که دم در سرای اتاق داشت به صفت سرای‌وان باید ۲۴ ساعت آماده‌ی خدمت می‌بود. دروازه‌ی سرای به‌طور معمول ساعت ۱۲ شب بسته می‌شد و ساعت ۶ صبح باز می‌شد. مگر موترهای لاری که بین کابل و پشاور به خاطر انتقال اموال و کالاها در رفت و آمد بود، هر وقت شب که در کابل می‌رسید موتروان می‌خواست که موتر را در سرای داخل و خودش و کلینرش به اتاق خویش استراحت کند. بدین ترتیب من و پدرم هیچ‌گاه خواب آرام نداشتیم. معاشی که پدرم از این کار می‌گرفت، به سختی شکم ما را پر می‌کرد در حالی‌که خانواده در ده چشم به راه کمک ما می‌بود. من باید برای خود کار مستقلی پیدا می‌کردم، ولی پدرم بسیار آرزو داشت که پسرش میرزا شود. در آن سال‌ها در اداره‌های دولتی رسم بر این بود، کسانی‌که فاکولته یا مکتب رسمی دولتی را نخوانده بود، به شرطی در اداره‌های دولتی به صفت کاتب رتبه‌ی ۱۳ که ابتدایی‌ترین رتبه‌ی دولتی بود، استخدام می‌شد که قبلاً در یکی از دفاتر دولتی افتخاری کار کرده و بعد یک امتحان

صدای بادار بی جواب بماند. وقتی خواب غلبه می‌کرد به سختی می‌کوشیدم که بیدار بمانم و از این جهت عذاب می‌کشیدم.

* * *

جمال عبدالناصر رییس جمهور وقت مصر به افغانستان سفر رسمی و دوستانه داشت. به خاطر پذیرایی وی تمامی شاگردان مکاتب و کارمندان دولت را به دو طرف مسیر جاده‌ی میدان هوایی استاده کرده بودند. من هم که مثل بچه‌های مکتب لباس پوشیده بودم، خواستم در صف آن‌ها قرار گیرم در این وقت یک نفر آمده از قول من گرفت و من را به آن سو پرتاب کرد و با صدای بلند چیغ زد تو هزاره در این جا چی می‌کنی!

بعد از آن اهانت روان‌سوز من متوجه کلمه‌ی هزاره شدم و خواستم بفهمم که هزاره کیست؟ و هزاره چیست؟ از آن به بعد به اضافه‌ی نان و سواد در جست‌وجوی عدالت اجتماعی نیز شدم که شامل دل مشغولی‌های من گردید و سرانجام مرا به سوی اندیشه‌های چپ کشانید.

آن وقت‌ها چند ساله بودید؟

در حدود هفده هجده ساله بودم.

۵ - آن وقت‌ها چه نوع داستان‌هایی می‌خواندید، عشقی، جنایی - پلیسی و...؟

در آن زمانه‌ها کتاب‌های داستانی به زبان دری کم‌یافت بود. هر چی که به دست می‌آمد می‌خواندم. بیش‌ترین چیزی که یافت می‌شد داستان‌هایی بود که به مجله‌های رنگین ایرانی چاپ می‌شد. مجله‌های رنگین ایرانی در اثر قرارداد دولتی به ریاست مطبوعات می‌آمد و ریاست مطبوعات در محله‌ی باغ عمومی در کناره‌ی دیوار شمال شرقی مکتب حبیبیه یک غرفه‌ی چوبی برای فروش گذاشته بود که توسط یک نفر اگر اشتباه نکرده باشم، به نام اسحاق سهی، فروخته می‌شد و گفته می‌شد که وی از یهودی‌های افغانستان بود. به مانند مجله‌ی روشنفکر، سپید و سیاه، تهران مصور و... و من زیادتر داستان‌های حسین‌قلی مستعان، جواد فاضل و از این گونه‌ها را که می‌توان گفت داستان‌های به اصطلاح عشقی بود، می‌خواندم. در این غرفه، بعدها مجله‌ی سخن پیدا شد و بعضی از داستان‌های جدی نویسندگان ایرانی و غیر ایرانی که در ایران ترجمه شده بود، به فروش می‌رسید. مثل کتاب‌های جمال‌زاده، صادق هدایت، صادق چوبک، ترجمه‌هایی از جک

کرا سپری می‌کرد و در امتحان کامیاب می‌شد. برای این منظور بایست یک شخص بلندرتبه را در یکی از اداره‌های دولتی می‌شناختی که شما را اجازه می‌داد تا به حیث شاگرد افتخاری در یکی از دفاتر تحت اداره‌ی او کار می‌کردی. چنین شخصی از قوم و قبیله‌ی ما در اداره‌ی دولتی کسی نبود.

به هر صورت من و پدرم در جست‌وجوی چنین فرصتی بودیم؛ مگر من از یک‌سو کارهای فیزیکی گوناگون می‌کردم و از سویی با مطالعه‌ی کتاب‌های گوناگون سوادم را تقویه می‌کردم. هر چه به دست می‌آمد، می‌خواندم. یگانه چیزی که در آن وقت به آسانی و رایگان به دست می‌آمد نشریه‌های دولتی بود، چون که خواننده نداشت. بسیار آرزو داشتیم که در یکی از مکتب‌های رسمی داخل شوم. چون سند رسمی نداشتیم قبول نمی‌شدم. گرچه سوادش را داشتیم. ناگزیر باید مستقلانه هم در جست‌وجوی نان می‌بودم و هم در جست‌وجوی سواد. معاشی را که پدرم می‌گرفت به سختی شکم من و او را پر می‌کرد، در حالی که مادرم با سایر اعضای خانواده در ده منتظر کمک ما می‌بودند. کارهای فیزیکی گوناگون را انجام می‌دادم. چیزهایی که از آن دوره به یاد دارم نوشتن همه‌اش در این جا گنجایش ندارد و موضوع به درازا می‌کشد. چیزهایی که به سختی در ذهنم نقش بسته از این قرار است:

نزد تاجری نوکر شدم که پیشه‌ی میوه‌فروشی داشت و دکانش در ده افغانان کابل بود. این تاجر میوه‌ی تازه و خشک و روده‌ی گوسفند به خارج صادر می‌کرد. چند تا نوکر دیگر هم داشت. او برای هر یک از نوکرانش همه روزه برنامه‌ی کاری می‌ساخت. یکی را می‌گفت صبح وقت کراچی را گرفته روده‌ی گوسفند را از قصابی‌ها جمع کند و به‌جای مخصوص پاک‌کاری بیاورد و بعد همه مشغول پاک‌کاری شوند. بعد از پاک‌کاری روده‌ها و جابه جا کردن آن‌ها به صندوق‌های مخصوص، به کار چیدن میوه‌ها در صندوق‌های چوبی مشغول شوند. برای من به اضافه‌ی این کارها وظیفه داده شده بود که پسر کوچک او را که تازه به صنف اول درس می‌خواند و مکتبش در نوآباد ده افغانان نزدیک به خانه‌ی تاجر بود، به پشت خود ببرم و بیاورم و درس‌هایش را هم همرايش بخوانم.

* * *

وقتی نوکر یک فیودال بیروکرات بودم، عادت بد خان صاحب این بود که نان شب را ناوقت می‌خورد. ما گوش به آواز بودیم که او چی وقت نان می‌خواهد. آشپز بیچاره همه‌اش در این فکر بود که دیگ‌ها سرد نشود و من به این فکر که به خواب نرم و خدا نخواسته

لندن، همینگوی، رومن رولان، گی مودوپاسان، آهنری، گورکی، چخوف، تورگنیف، تولستوی و.... در آن وقت این غرفه میعادگاه کتابخوان‌های کابل شده بود. کتابخوان‌های مذکر البته از مونث خبری نبود. نفوس کابل در آن وقت زیاد نبود و تقریباً هر اهل کتاب هم‌دیگر را می‌شناخت و با هم کتاب مبادله می‌کردند. خرید مجله‌های رنگین از این غرفه و آن‌ها را به دست داشتن و نمایش دادن و با هم مبادله کردن یک نوع ادای روشنفکری درآوردن به حساب می‌آمد. در این مجله‌ها چیزهای ذوقی و سرگرم‌کننده‌ی گوناگون اعم از عشقی، پلیسی، جنایی و اجتماعی نشر می‌شد. بعدها به تدریج کتابفروشی‌های خورد و ریزه هم در شهر کابل پیدا شد و انگار که پاتوق روشنفکران گردید و فروش کتاب‌های زیرمیزی به گونه‌ی مخفی رواج یافت. در کنار این غرفه‌ها و کتابفروشی‌های علنی و قانونی بعضی جاهایی پیدا شد که کتاب‌ها و نشرات سوسیالیستی چاپ چین، اتحاد شوروی، حزب توده‌ی ایران و... منابع را به زبان فارسی و سایر زبان‌ها می‌فروختند. اتحاد شوروی یک مجله‌ی خبری را که در آن مضمون‌ها و تصویرهای رنگین و تبلیغاتی درباره‌ی پیشرفت‌های رشته‌های گوناگون در اتحاد شوروی و به‌خصوص در جمهوریت‌های آسیای میانه و اسلامی شوروی، توسط بخش فرهنگی سفارت شوروی در کابل به اجازه و موافقه‌ی دولت به صورت رایگان و فراوان پخش می‌شد و هم در مرکز فرهنگی سفارت شوروی گاه‌گاهی فیلم‌هایی به نمایش گذاشته می‌شد. در مجله‌ی خبری که نامش "اخبار" بود داستان‌ها و شعرهایی هم از نویسندگان و شاعران شوروی به زبان فارسی نشر می‌شد که بعدها این مجله به زبان پشتو هم چاپ می‌شد. خوانندگان مجله و تماشاگران فیلم‌ها روز تا روز بیشتر شده می‌رفت و بحث‌هایی در میان خوانندگان و تماشاگران درباره‌ی نظام‌های کپیالیستی و سوسیالیستی به میان می‌آمد و گاه‌گاهی افغانستان و جمهوری‌های آسیای میانه‌ی شوروی از نگاه ترقی و پیشرفت ساحه‌های مختلف اجتماعی مقایسه می‌گردید و من داستان‌ها و اشعار و سایر مضامین چاپ شده در مجله‌ی "اخبار" را می‌خواندم و به نحوی تحت تأثیر قرار می‌گرفتم. از چیزهای انبوهی که در آن زمانه خواندم سه تا داستان کوتاه چنان در ذهنم حک شده است که همیشه در ذهنم برق می‌زند. این سه داستان یکی به نام "گردن‌بند" از گی مودوپاسان، دیگری به نام "تحفه" از آهنری و "داش‌اکل" از صادق هدایت می‌باشد.

موضوع داستان‌های تان را چگونه و از کجا انتخاب می‌کردید؟

گفته می‌شود که دو چیز در ساختن انسان تأثیر به‌سزا دارد. یکی ژن و دیگری محیط. اکنون پژوهش‌گران نقش محیط را نسبت به ژن (وراثت) مهم‌تر می‌دانند. از قول کارل مارکس گفته می‌شود اگر می‌خواهید که انسان را تغییر بدهید، نخست محیط آن را تغییر بدهید. تجربه زنده‌گی این مقوله را به اثبات می‌رساند.

نویسنده برای نوشتن داستان به طور عمده دو منبع دارد. واقعیت بیرونی و واقعیت درونی. واقعیت بیرونی- محیط پیرامون- واقعیت درونی- نیروی خلاقه‌ی ذهنی- نویسنده موضوع داستان را از محیط می‌گیرد و آن را از صافی ذهنش می‌گذراند و در قالب تکنیک داستان نویسی می‌ریزند و سرانجام می‌شود داستان و من چنین می‌کردم و چنین می‌کنم.

چگونه موضوع‌هایی بیشتر شما را جلب می‌کرد؟

موضوع‌های اجتماعی. وقتی می‌گویم موضوع‌های اجتماعی معنایش این است که تمامی مسایل انسانی به ویژه آن موضوع‌های که در بیداری آدمیان در جهت آزادی و عدالت مدد می‌رساند.

در انتخاب شخصیت‌های تان چه مواردی را در نظر می‌گرفتید و آن‌ها را از چه قشر‌هایی انتخاب می‌کردید؟

در گزینش شخصیت‌های داستانی تمییز بودن آن مورد نظر می‌بود. یعنی شخصیت داستان بایست نمایش‌گر و نمونه‌ی قشر و طبقه‌ی می‌بود که موضوع داستان می‌خواست بیانگر زندگانی و روابط اجتماعی همان قشر و طبقه باشد. اگر سخن از طبقه‌ی کارگر و دهقان می‌بود، بایست شخصیت مرکزی داستان بیانگر و نمایش‌گر همان طبقه می‌بود و اگر سخن از قشر روشنفکر و یا اعیان و اشراف و بورژواها می‌بود، شخصیت مرکزی داستان باید بازیگر و نشانگر روابط اجتماعی همان‌ها می‌بود. از نگاه سخن گفتن، لباس پوشیدن و رفتار و حرکات و سایر صفات مشخصه.

آیا شخصیت‌های تان را از میان مردم واقعی انتخاب می‌کردید و یا ساخته و پرداخته‌ی ذهن شما هستند و وجود بیرونی ندارند؟

هر دو. به فکر من شخصیت داستانی به نحوی از انحاء بی‌ارتباط با جامعه بوده نمی‌تواند. و این شخصیت تا زمانی شخصیت داستانی شده نمی‌تواند که از صافی ذهنیت نویسنده نگذشته باشد. هر گاه نویسنده شخصیت داستان را آرایش و پالایش ندهد، او همان شخصیت

عادی و معمولی می‌باشد که کسی به آن توجه ندارد. وی زمانی شخصیت مورد توجه می‌شود که نویسنده او را شخصیت داستانی می‌سازد. به قول فرزانه‌ی توس "منش ساختن رستم داستان / وگرنه یلی بود در سستان".

می‌توانید از میان شخصیت‌های داستانی‌تان کسانی را نام ببرید و اگر کسی در بیرون نمونه‌اش بوده باشد را هم یادآوری کنید و کدام شخصیت‌های داستانی‌تان در ذهن خودتان مانده‌گار شده است؟

می‌توانم بسیاری از آدمهای داستانی ام را نام ببرم. شما به خوبی می‌دانید که نویسنده وقتی نوشتن را شروع می‌کند نخستین کسی که به ذهنش می‌آید آدم داستانی است و تا زمانی که داستان به انجام می‌رسد نویسنده با این آدمها به خصوص شخصیت مرکزی داستان زندگی می‌نماید و با او در مکالمه و مصاحبه است. در برخی داستانها آدمهای داستانی به صفت نماد یک طبقه یا قشر اجتماعی نقش بازی می‌کنند و یا یک موضوع را القامی نمایند بدون اینکه نام داشته باشند. دختر ("راه آدمی") مگر در بسیاری داستانها آدمهای داستانی نام می‌داشته باشند و شخصیت مرکزی چنان می‌درخشد که در ذهن خواننده نیز مدت‌ها روشنی بخش می‌باشد. (بلپک در دخترک گل فروش) .

اگر بخواهم تمامی شخصیت‌های داستانی ام را نام ببرم گپ به درازا می‌کشد. تنها چند تا را نام می‌برم: شمشاد در داستان "گل شمشاد پر پر شد"، آنجیل در "فراسوی مرز"، "آسی در شکوفه‌ی زشاخه‌های نور"، دلدار در "گل‌های سیاه باغستان زندگی"، میرزا در "ودریا می‌خندید"، بهادر در "خاطره جاودان"، باب‌ه جو مالی در "شمال، باد، توفان"، صفدر در "داس"، هژیردر "میلودی در یا چه"، دلبر در "بنفشه‌های کوهی" شهلا در "نژاد انسان"، کاکا در "نکته‌هایی در تصویر" و ...

وقتی شروع به نوشتن کردید تا چه اندازه با آثار نویسندگان قبل از خود آشنایی داشتید؟ منظورم نویسندگان خودمان است. آیا اصلاً خواندن آثار آنها را لازم می‌دانستید؟

راستش این است که به نویسندگان خودمان چندان آشنایی نداشتم. چون که در آن زمان هنوز داستان‌نویسی به گونه‌ی اروپایی‌اش در افغانستان عام نشده بود و به صورت کتاب به فراوانی به بازار نیامده بود. اگر کسی و کسانی انگشت‌شمار به نوشتن این‌گونه داستان کوتاه

به نحوی ابتدایی مبادرت می‌ورزید در پاورقی‌های روزنامه‌ها و مجله‌های دولتی چاپ می‌شد که فقط در حلقه‌های خاص محصور و محدود می‌ماند و به دسترس عامه قرار نمی‌گرفت. مگر کتاب‌های داستانی ترجمه شده به زبان فارسی از طریق ایران به کابل می‌آمد و مطالعه‌ی این داستان‌ها روز تا روز در میان قشر باسواد گسترش می‌یافت که من هم با آنها آشنایی داشتم. به مانند آثار جک لندن، همینگوی، آ. هنری، گی مو دوپاسان، ماکسیم گورکی، چخوف، لیف تولستوی، داستایفسکی، صادق هدایت، بزرگ علوی، رومن رولان، بالزاک و ویکتور هیگو، و...

یعنی از آن روزها هیچ داستانی از نویسندگان معاصر و هم‌دوره‌ی خودتان نخوانده‌اید که در ذهن‌تان مانده باشد؟

چرا نشریات آن سال‌ها گاه‌گاهی از نویسندگان افغانستان داستان‌هایی منتشر می‌کردند. همان‌طور که از شما داستان‌هایی منتشر می‌شد. یا از هم‌دوره‌های شما رهنورد زریاب، حسن قسیم و روستا باختری و...

داستانهای نویسندگان هم دوره خود را می‌خواندم. نویسندگان که در آن زمانه داستانهای معیاری می‌نوشتند چند نفر بودند به مانند اسدالله حبیب، اعظم رهنورد، اکرم عثمان، حسن قسیم، روستا باختری، سپوژمی زریاب، مریم محبوب و شاید هم چندتای دیگر که نام شان همین اکنون به ذهن نمی‌آید. آنانی را که نام برده ام داستانهای شان را خوانده ام آنچه از آن داستانها به ذهنم مانده است این است: سه مزدور از اسدالله حبیب. مرجانی از خوابگاه از اکرم عثمان. جوالی سرخه از حسن قسیم. مردی از کوهستان و نقشها و پندارها از رهنورد زریاب، خانه دلگیر از مریم محبوب. شرنگ شرنگ زنگها از سپوژمی زریاب. پنجره از روستا باختری.

به گمانم اولین کتاب‌تان، لبخند مادر، با سانسور شدیدی مواجه شده بود. از آن وقت‌ها بگوئید و سانسور و...؟

اولین کتاب من هفت قصه بود و لبخند مادر دومین. در مورد سانسور باید گفت در نظام‌های استبدادی و به خصوص در نظام‌های استبدادی فردی چه از نوع شاهی، "جمهوری" و غیره، رژیم از سایه‌ی خود می‌ترسد. وگرنه داستان و یا سایر پدیده‌های هنری که به صورت برهنه پیامش را بیان نمی‌کند و اگر پیامی هم مخالف سیاست جاری باشد، آن هم به صورت نمادین در لابه‌لای واژه‌ها و جمله‌های پیچ در پیچ طوری گفته <

کمی شود که به سانسور نیاز پیدا نمی‌کند. مگر سانسورچی که گویا از قشر روشنفکر جامعه می‌باشد برای خوش خدمتی به ولی‌نعمتان خویش هر کلمه را زیر ذره‌بین سانسور قرار داده اجازه نشر نمی‌دهند. درباره‌ی مجموعه داستان *لبخند مادر* چنین شد. سرانجام خواستم که به رسم شکایت از اداره‌ی مربوط (ریاست نشرات) وزارت اطلاعات و کلتور نزد وزیر مراجعه نمایم و عرض حال کنم. وزیر تمام سخن‌های مرا شنید و سپس برایم گفت:

من از همه‌ی جریان خبر دارم و از آن مجموعه داستانی شما سه تایی آن قابل نشر می‌باشد؛ در صورتی که نام یک شخصیت داستانی که فرسید می‌باشد به نصیر تبدیل شود، به خاطر آنکه فرسید کلمه‌ی ایرانی است.

می‌شود ماجرای چگونگی انتشار این اولین کتابتان را بگویید. به گمانم بسیار به سختی آن را منتشر کردید. هم به خاطر سانسور شدن و هم چگونگی چاپ آن. به گمانم چاپ کتاب در آن سال‌ها آسان نبوده است. ماجرای چاپ و سانسور این کتاب را بیشتر بگویید؟

درین مورد در مقدمه کتاب "افسانه‌های خیال" زیرعنوان قصه داستانها به تفصیل سخن گفته شده است که شما آن کتاب را دارید. در صورت نیاز می‌توانید از آن استفاده نمایید. و فشرده آن ازینقرار است: نخستین کتاب من به نام "هفت قصه" در مطبعه سبیا چاپ شد. در دهه دموکراسی این زمینه به وجود آمده بود که اشخاص می‌توانست مطبعه خصوصی وارد و به کار اندازد. آقای غلام نبی خاطر که یک جریده را به نام سبیا نشر می‌کرد برای چاپ نشریه خود یک ماشین چاپ را نیز خریدای و به نام مطبعه سبیا امتیاز آن را حاصل نموده بود. برای چاپ یک مجموعه داستان همراهی من قرارداد منعقد کرد. آقای خاطر در کارته چار، یک حویلی را به کرایه گرفته بود که با خانواده اش در آن سکونت داشت. درگارج این حویلی یک پایه ماشین چاپ را نصب نموده و نام آن را "مطبعه سبیا" گذاشته بود. چند نفر کارگر را برای به کار انداختن استخدام نموده بود. ماشین چاپ یک ماشین کهنه چاپ حرفی بود که به سختی توسط کارگران نیمه سواد در جریان یک هفته جریده سبیا با اشتباهای فراوان چاپ می‌شد و وقت برای کارهای دیگر مطبوعاتی نمی‌ماند. چند ماه انتظار کشیدم ولی از چاپ کتاب من مطابق قرارداد خبری نبود. کارگران ازینکه معاش نگرفته بودند کار را ترک کردند و تنها یک نفر کارگر به امید این مانده بودند تا بتواند معاش گذشته خود را بگیرد و من

ناگزیر شدم که خودم همراه او برای چاپ کتابم کار نمایم. روزانه چون من وقت نداشتم شبانه می‌آمدم همراهی همان یک نفر کارگر که در همان گارج خواب می‌شد. کار می‌کردم. بعضی شبها که من آمده نمی‌توانستم از کارگر موصوف خواهش می‌کردم که به تنهایی حروف چینی نماید. وقتی حروف چینی او را می‌دیدم آن قدر نادرست می‌بود که ساعتها وقت من مصروف تصحیح آن می‌شد. شبانه ازینکه دروازه حویلی و گارج قفل می‌شد من ناگزیر به کمک کارگر که غلام علی نام داشت از دیوار حویلی داخل "مطبعه" می‌شدم. پس از چند ماه رفت و آمد توانستم هفت داستان را با دشواری و کارخسته کن چاپ نمایم. سرانجام از چاپ متباقی داستانها صرف نظر کردم و همان هفت تا را که به سختی توانسته بودم چاپ کنم، نامش را هفته قصه گذاشتم و این هفت قصه بشد اولین کتاب چاپی من.

چرا به داستان نویسی روی آوردید؟

نمی‌دانم چرا به داستان نویسی روی آوردم؛ انگار می‌خواستم با کسانی درد دل کنم. ذهنم پر بود از گفتنی‌ها و می‌خواستم خود را خالی کنم. می‌خواستم در جامعه مخاطبانی پیدا کنم و درک خود را از واقعیت‌های عینی و ذهنی با آنان شریک کنم و همه با هم در جهت صلح، آزادی و عدالت گام برداریم.

پس شما یک نویسنده‌ی ایده‌آل‌گرا استید. فکر می‌کنید در این راه چقدر موفق شدید؟ آیا آن مخاطبانی را که گفتید، یافتید؟

من فکر می‌کنم نویسنده‌ی بی‌که آیدیال‌گرا نباشد نمی‌تواند وجود داشته باشد. نویسنده نمی‌تواند خنثی باشد. همینکه قلم را به دست می‌گیرد و کلمه‌هایی را نقش کاغذ می‌نماید به نحوی در جهت یک آیدیا گام بر می‌دارد. بلی من درین راه موفقیت‌هایی را بدست آوردم و مخاطبانی را یافتم.

۱۲- فکر نمی‌کنید همین هدف شما موجب شده باشد که داستان‌های شما جزو آثار تبلیغی دسته‌بندی شود و بسیاری از داستان‌ها شعاری از کار برآیند؟

در پاسخ این پرسش هم باید گفته شود که هرگز نمی‌توان داستانی را یافت که تبلیغی نباشد. هر داستان به نحوی در متن خویش پیام و تبلیغی را نهفته دارد. هر کسی که درباره داستانهای من تاکنون گپ زده است، هرگز برمبنای ارزش نماهای هنری و اصول داستان <

نویسی برای اثبات گپهای ارزان قیمت خویش از متن مثالی آورده نتوانسته است. تنها یک چیز در ذهن شان جا داده شده است که آثار نویسندگان جناح چپ و آزادی خواه را پیش از آنکه انتقادی مطالعه نمایند، "تبلیغی و شعاری" به حساب آورند، بدون اینکه این مدعا را بر مبنای متن به اثبات رسانند و یا مفهوم و معنای تبلیغ و شعار را به درستی دریافته باشند.

در آن سالها وضعیت نشر کتاب چگونه بود؟ آیا ناشری، دولتی یا خصوصی، بود که در چاپ کتابهای نویسندگان سرمایه‌گذار می‌کنند؟

در آن سالها من به یاد ندارم که ناشر خصوصی و یا دولتی به منظور چاپ کتابهای داستانی نویسندگان سرمایه‌گذاری کرده باشد. یک مطبوعه دولتی وجود داشت که نشرات دولتی را به مصرف بودجه‌ی دولتی چاپ می‌کرد. نویسنده‌ی اگر می‌خواست به پول شخصی خود کتاب چاپ نماید، هر گاه از سانسور دولتی می‌گذشت می‌توانست در آن مطبوعه چاپ کند.

از آنجا که در افغانستان زنده‌گی هیچ وقت با نویسندگی نمی‌چرخیده، شما در کنار نوشتن، برای گذران زنده‌گی، چه کارهایی می‌کردید؟

در اوایل جوانی کارهای گوناگون فیزیکی و بعدها کارمند دولت بودم و سپس کارمند حزب. "میرزایی" کسب اساسی‌ام شد.

در آن سالها آیا در کابل جمعیتی هم بود که به کار داستان‌نویسی می‌پرداختند یا خیر؟

نمی‌دانم مقصد شما از جمع چیست؟ اگر مقصد کانون، انجمن، اتحادیه، سازمان و تشکیلات رسمی باشد، نه. در آن سالها تعداد داستان‌نویسان انگشت‌شمار بود و از نگاه کمیت و عدد آن قدر نبودند که کانون و جمعیتی از آنها ساخته می‌شد. البته محفل‌های کوچک خصوصی و دوستانه‌ی می‌بود. چنان‌که مدتی من و رهنورد زریاب و حسن قسیم چنین محفلی داشتیم.

این محفل سه نفره در چه سال‌هایی بود؟ شما در کجا جمع می‌شدید و چگونه کار می‌کردید. یعنی برنامه‌ی منظمی داشتید یا دوستانه گاه‌گاهی هم‌دیگر را می‌دید؟ حتماً از آن نشست‌ها خاطر‌هایی دارید. خوش می‌شوم بشنوم؟

پیش ازین محفل، گاه‌گاهی ما دیدار دوستانه می

داشتیم. این دیدارها اکثراً بعد از وقت رسمی کار در ساعت‌های عصر می‌بود. در چای خانه‌های نشستیم و در جریان نوشیدن چای صحبت‌های پراکنده فرهنگی و سیاسی می‌داشتیم و اغلب درباره داستان‌گپ می‌زدیم. داستان‌های نوشته شده هم‌دیگر را برای خواندن می‌گرفتیم و کتاب مبادله می‌کردیم. در کافه‌ها و رستوران‌های مختلف می‌نشستیم. جاهای که به ذهن مانده است. رستوران خیبر، ابیض و پشتون است. رستوران خیبر واقع در چار راهی پشتونستان در منزل تحتانی سمت غربی عمارت وزارت مالیه بود. رستوران ابیض، در سمت غرب جاده ی واقع بود که در مقابلش در جهت شرق همین جاده، عمارت وزارت اطلاعات و کلتور، هتل سپین زر، پشتی تجارتي بانک، پارک زرنگار، عمارت شهرداری و وزارت معارف قرار داشت. این جاده در آن وقت از جاده‌های مدرن مرکزی شهر کابل به حساب می‌آمد. کافی پشتون در جاده لب دریای کابل در بخش اندرابی در میانه جاده یی که از پل باغ عمومی تا مسجد شاه دوشمشیره امتداد یافته بود قرار داشت. در مقابلش در سمت جنوب دریا در آن وقت مکتب حبیبیه قرار داشت (بعد ها این مکتب در عمارت جدیدش جاده دارالامان انتقال یافت و به جای آن مکتب دخترانه عایشه درانی جابجا شد.) کافی پشتون به طور عمده جایگاه شطرنج بازان و تماشاچیان شطرنج بود. ازینکه اعظم ازین کافه از دوران مکتبش خاطراتی داشت گاه‌گاهی برای نوشیدن چای در آنجا می‌رفتیم. اعظم رهنورد دوران ثانوی را در لیسه حبیبیه خوانده بود. وی حکایت می‌کرد که جایگاه بچه‌های شوخ و با استعداد لیسه حبیبیه اینجا می‌بود. من سرکرده شان بودم و وظیفه داشتم که حضری شان را در اینجا بگیرم و هر که غیر حاضر می‌بود جزا می‌دید. آموزگاران از این بی‌دسیپلنی‌ها ناراض بودند و شکایت داشتند ولی در وقت امتحان بهترین نمره‌ها را همین‌ها می‌گرفتند. در همین دید و وادید بر آن شدیم که داستان‌نویسی را جدی بگیریم و بکوشیم که مجموعه‌هایی را برای چاپ آماده‌سازیم. قرار بر آن شد که در روزهای آخر هفته به طور منظم در منزل من گرد آییم. درباره تیوری ادبی، نقد ادبی و آفرینش ادبی صحبت و کار نماییم و داستان‌های نوشته شده خود را بخوانیم و آن را نقد نماییم. چند ماه این کار مطابق بر نامه به طور منظم ادامه یافت. فشرده کار هر جلسه را در یک دفترچه می‌نوشتیم و هر سه نفر آن را امضا می‌کردیم. این دفترچه نزد من بود و تا سال ۱۹۹۰ میلادی من آن را حفظ کردم و در سال نود که من مهاجر شدم این دفترچه با کتابها و نوشته‌ها و اسباب کار آمد خانه در آنجا در کابل در آپارتمان <

شماره ۹ بلاک ۵۵ مکریون اول باقی ماند و نا پدید شد. در این دفترچه با ارزش ، تمامی گزارشها، تاریخ وار ثبت شده بود و حالا هرچه به ذهنم فشار می آورد تاریخ دقیق آن به ذهنم نمی آید. شاید رهنورد زریاب به یاد داشته باشد. انگار در دهه شصت یا هفتاد میلادی بود.

منزل من در عقب فابریکه جنگلک نزدیک برشناکوت در دامنه کوه شیردروازه، زیر جوی بالاجوی واقع بود. از کنار سمت جنوبی باغ بابریک سرک به سوی اصل آباد و برشناکوت امتداد یافته بود که از همین سرک از باغ بابرتامنزل ده پانزده دقیقه پیاده روی می بود. اعظم و حسن اکثراً توسط بایسکل می آمدند. در آن سالها هنوز در جوی بالا جوی آب جاری بود. این جوی از دریای کابل از نزدیکی های ریشخور سرچشمه می گرفت ، از باغ بابر گذشته و تا بالاحصار کابل امتداد می یافت. مزرعه های وسیع و باغستانهای فراوان را به شمول باغ بابر سیر آب می ساخت. حویلی ما که از یک باغستان توت جدا شده بود آبشار کوچکی از میانش جاری بود، وادی منطقه چاردهی تا دامنه های کوههای قروغ و کوه های پغمان و تپه های قرغه چشم انداز زیبایی آن را می ساخت و به آن نمود شاعرانه می داد. اعظم و حسن ساعت ۱۲ و نیم روز می رسیدند پس از صرف نوشابه و غذا کار را شروع می کردیم و تا ساعت های نزدیک به شام ادامه می دادیم . پس از ختم کار فشرده گزارش های همان روز را به دفتر چه می نوشتیم و امضا می کردیم . گاهی به تماشای یگان فلم سینمایی می رفتیم .

ما باهم از دوستان نزدیک بودیم ولی زمانیکه سخن از سیاست به میان می آمد و مباحثه ها گرم می شد شکر رنجی هایی به وجود می آمد. این محفل با رفتن قسیم از کابل به هرات تعطیل شد. قسیم کارمند ریاست گرزندوی (سازمان گردشگری) بود من و رهنورد گاه گاهی می دیدیم .

اگر خاطره ای از چاپ داستان های تان دارید، بگویید؟

در آن زمانه چاپ کتاب از نگاه سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و تکنیکی کار بسیار دشواری بود. چاپ کتاب انگار از هفتخوان رستم می گذشتی. مشکل اول مشکل سیاسی می بود که بایست از سانسور می گذشت. مشکل دوم مشکل اقتصادی می بود که بایست مصارف چاپ را می داشتی. مشکل سوم مشکل اجتماعی می بود که نویسنده بایست یک شخصیت شناخته شده می بود و در این شناخت موضوع تبعیض نژادی، مذهبی و طبقاتی دخیل می شد. اگر از همه ی این موانع می گذشتی، مانع

تکنیکی در برابرت قرار می گرفت. در آن زمانه چاپ کتاب توسط ماشین های حروف چینی صورت می گرفت. این ماشین ها کهنه و فرسوده می بود و توسط کارگران بی سواد و نیمه باسواد به کار گرفته می شد و حروف چینی به وسیله اشخاص نیمه باسواد که تنها حروف را خوانده می توانستند صورت می گرفت. ولی در ترکیب حروف از نگاه املا و انشا مشکل جدی می داشتند. از این جهت نشرات دولتی و غیردولتی مملو از نادرستی های املائی و انشایی می بود. بعضی اوقات این مشکل جدی پیدا می شد که یک تعداد حروف مفقود می بود یا در اثر استعمال زیاد ساییده شده و خوانا نمی بود. که من در چاپ کتاب هفت قصه، لبخند مادر و راه سبز گرفتار همین مشکل فرساینده و خسته کننده شده بودم که شرح آن در مقدمه ی افسانه های خیال زیر عنوان «قصه ی داستان ها»، آمده است که می توان آن را خاطره ای از چاپ داستان ها به حساب آورد.

آیا ممکن است آن نوشته را از مقدمه ی کتاب برای من بفرستید تا در این مصاحبه نیز بیاید؟

شما کتاب "افسانه های خیال" را دارید و آن نوشته در مقدمه آن کتاب می باشد. اگر خواسته باشید می توانید از آن استفاده نمایید، گرچه فشرده آن درین پرسشها و پاسخها آمده است. اینک آن مقدمه را هم می فرستم .

در آن سال ها بر قشر نویسنده چه نوع سانسور هایی اعمال می شد؟

پاسخ این پرسش را می توان در پاسخ های گفته شده دریافت. ولی برای روشنی بیش تر می توان نمونه هایی را ذکر کرد.

سانسورچی ها اکثر از همان میرزا قلم هایی برگزیده می شدند که چاپلوس، تنگ نظر، حسود، بدطینت و تبعیض پسند می بودند. نیت شان این بود که شخصیت های فرهنگی تبارز نکنند و با چاپ آثار نام و نشانی از کسی به میان نیاید. برای رسیدن به این منظور بهانه تراشی نموده و از متن تفسیر نادرست به عمل می آوردند. به طور مثال در متن آمده بود: "تاریکی ها آهسته آهسته زایل می شد و جای آن را به تدریج روشنی می گرفت."

سانسورچی از زیر عینک ذره بینی اش به سوی نویسنده نگاه کرده می پرسید: "بگو برادر همین متن چی معنا دارد؟"

نویسنده می گفت: "متن را بخوان معنایش همان <

«است که در متن است.»

سانسورچی عینکش را از چشم‌هایش برمی‌داشت و چند بار با کف دستش چشمانش را می‌مالید و سپس نگاه‌هایش را به نگاه‌های نویسنده می‌دوخت و می‌گفت: "از زیر ریش ما خرسوار تیر شده نمی‌توانی. معنای این متن آن طور نیست که در ظاهر به نظر می‌رسد. معنای این متن در باطن آن است؛ بلی در باطن در پشت کلمه‌ها و جمله‌ها!"

بعد خاموش می‌شد و نفس می‌کشید و سپس دوباره به سخن می‌آمد: "تاریکی‌ها آهسته‌آهسته زایل می‌شود و جای آن را به تدریج روشنی می‌گیرد، یعنی رژیم آهسته‌آهسته رو به زوال است و جای آن را انقلابیون می‌گیرند..."

سانسورچی خدمت‌گذار به رژیم به همین‌گونه سر تا پای داستان را از نظر می‌گذراند تا چنین جمله‌هایی را پیدا نماید، آن‌ها را یادداشت و تفسیر نماید و به مقام‌های بالا گزارش داده خوش‌خدمتی خود را به رژیم ثابت کند و از نشر این چنین متن‌ها جلوگیری نماید. آنچه گفته آمد یک نمونه از سانسور بود. سانسورچی‌ها از رنگ سرخ، روشنی و چیزهایی که امیدبخش می‌بود بد می‌بردند و آن‌ها را اجازه‌ی نشر نمی‌دادند و بدین‌گونه داستان از نشر بازمی‌ماند. به‌خصوص که اگر موضوع داستان بر مبنای تضاد طبقاتی می‌چرخید و نام نویسنده در لیست سیاه می‌بود، سانسورچی در میان نمدمو می‌پالید.

فکر نمی‌کنید بسیاری از داستان‌نویسان ما از وجود و کارهای یک‌دیگر بی‌خبر بودند؛ بعضی‌ها هنوز هم همان‌طور بی‌خبر مانده‌اند؛ من نویسنده‌یی را می‌شناسم که می‌گوید در افغانستان یک نفر نیست که دو کتاب داستانی چاپ کرده باشد و فقط او است که تعدادی رمان در آن سال‌ها چاپ کرده است! چرا این‌گونه بوده است؟

در این باره می‌توان عوامل مختلفی را ذکر کرد:

نبود تعداد زیاد داستان‌نویس؛ در آن سال‌ها نویسندگانی که داستان بر مبنای ارزش‌نماهای قبول شده‌ی داستانی به سطح جهانی می‌نوشتند، انگشت شمار بودند. از این‌که کدام کانون، انجمن و تشکیلاتی وجود نداشت و هر یک در گوشه‌یی به تنهایی کار می‌کرد، آن‌هم نه به شکل حرفه‌یی بلکه به شکل ذوقی. لذا از کار هم‌دیگر بی‌خبر می‌ماندند.

نبود وسایل ارتباط جمعی؛ کدام نشریه‌ی ویژه‌ی داستان و شعر وجود نداشت که زمینه‌ساز ارتباط میان داستان‌نویسان می‌شد. چند تا نشریه‌ی دولتی بی‌خواننده وجود داشت که در لابه‌لای مضمون‌های مختلف آن

داستان جدی و معیاری به ندرت نشر می‌شد و نمی‌توانست توجه اهل اندیشه و قلم را شاید و باید جلب نماید.

نادیده گرفتن و کم‌بها دادن کار دیگران، خودستایی و خودخواهی، خودنمایی و خودمحوری از صفات طبقاتی روشنفکران خورده‌بورژواها است. روشنفکر خرده‌بورژوا کمتر می‌تواند عیب خود و صفت دیگران را ببیند.

در آن سال‌ها وضعیت کتاب‌خوانی چگونه بود؟

در آن سال‌ها که دوران رشد و اوج‌گیری جنبش چپ در سراسر جهان بود و نخبه‌گان اندیشه و قلم در سطح جهانی در موضع چپ قرار می‌گرفتند و جنبش نوین کتاب‌خوانی و مبادله‌ی کتاب در جامعه ترویج و بسیج می‌گردید، افغانستان نیز در این فضا داشت داخل می‌شد. وضعیت کتاب‌خوانی در سطح باسوادان شهری بهتر و بهتر شده می‌رفت. به‌خصوص کتاب‌های ممنوعه خواننده و جوینده‌ی بیش‌تری می‌داشت. زیاد دست به دست می‌شد و برای تکثیر این‌گونه کتاب‌ها کاپی‌برداری قلمی رواج یافته بود. یکی از وسیله‌های شناخت و تأمین روابط دوستانه و ایجاد مبادله‌ی کتاب، کتاب‌هایی می‌بود که به دست خواننده دیده می‌شد. حمل کتاب به دست کسی توجه طرف را جلب می‌کرد و زمینه‌ساز آشنایی و صحبت می‌گردید. کتاب گشتاندن و کتاب در زیر بغل یا به دست داشتن یک نوع مُد شده بود. وقتی جوانان دانشجو و باسواد با هم، هم‌صحبت می‌شدند افتخارشان این می‌بود که کدام یکی نام کتاب‌ها و نام نویسندگان بیش‌تر را در حافظه دارد و آن کتاب‌ها را مطالعه کرده است.

کتاب‌های مورد علاقه‌ی تان را از کجا و چگونه تهیه می‌کردید؟

از کتاب‌فروشی‌های علنی و مخفی، از دوستان و آشنایان و از کتابخانه‌ها. در آن سال‌ها که محله‌ی ده‌افغانان هنوز به شکل جدید در نیامده بود. از سر حوض ده‌افغانان کوچه‌یی امتداد داشت تا به جاده‌ی ولایت. از همان‌جایی که اکنون وزارت معارف است. در این کوچه کسی دکان داشت که سامان و آلات کهنه و قدیمی می‌فروخت که در بین آن‌ها یگان چیز انتیک نیز می‌بود. در این دکان به صورت مخفی ادبیات و آثار چپی هم فروخته می‌شد. از این‌که بهای کتاب‌ها بلند می‌بود گاهی یک کتاب را چند نفر شریکی می‌خریدیم و به نوبت آن را می‌خواندیم و بعد دست به دست می‌شد.

آیا در انتخاب کتاب و داستان‌ها دست باز داشتید؟

نه چندان. به خاطری که کتاب‌های دلخواه آن‌قدر فراوان نمی‌بود تا با دست باز انتخاب می‌شد. مگر ادبیات چپی و دموکراتیک که در تحلیل و شناخت جامعه از نگاه طبقاتی و تضاد طبقاتی سخن می‌داشت ترجیح داده می‌شد.

در نوشتن داستان آیا به نویسنده یا نویسنده‌گان خاصی نظر داشته‌اید؟

داستان یعنی بیان واقعیت‌های عینی و ذهنی و شرح بیرون و درون آدم‌های داستانی در زمان و مکان مشخص. بدین اساس نمی‌شود از نگاه محتوا و شکل از یک نویسنده‌ی خاص تقلید نمود و او را الگو ساخت. البته از نگاه جهان‌بینی و بهره‌برداری تکنیکی می‌توان از پیش‌گامان ادبیات جهانی و اهل اندیشه و قلم به صورت کل مستفید شد.

منظور من نیز از نظر تکنیک‌های داستان‌نویسی است. یا بهتر است پرسان کنم که از آثار چه نویسنده‌گانی خوش‌تان می‌آمد.

من زیادت‌ر در جستجوی داستانهای کوتاه بودم. از داستانهای کوتاه صادق هدایت، صادق چوبک، بزرگ علوی، محمود دولت‌آبادی، چخوف، گورکی، آیتماف، الکسی تولستوی، همینگوی، جک لندن، او هنری، ادگار آلن پوه، گی مو دوپاسان و دیکنز خوشم می‌آمد و مطالعه آثار آنان مدد رسان فراگیری بهتر تکنیک داستان‌نویسی برایم بود. مگر کتاب آموزشی آقای ابراهیم یونسی درباره تکنیک داستان کوتاه مثل یک کتاب درسی برایم بود که بیشترین بهره را از آن گرفتم.

تا چه حد داستان‌های‌تان را قبل از چاپ به دیگران می‌دادید تا بخوانند و نقد کنند؟ نظر آن‌ها چقدر برایتان مهم بود؟

متأسفانه در آن سال‌ها این زمینه‌ی نیکو در افغانستان میسر نبود. به جز در مدت کوتاهی که ما سه نفر (زریاب، قسیم و میثاق) محفل ادبی داشتیم که بسیار مفید بود و من از آن زیاد بهره گرفتم.

وضعیت نقد ادبی در دهه‌ی چهل چگونه بود؟

می‌توان گفت که وضعیت نقد ادبی بسیار لاغر بود یا این‌که گفته شود که نقد ادبی وجود نداشت. نه تنها نقد ادبی بلکه در هیچ ساحه‌ی زندگانی اجتماعی چراغ نقد

روشن نبود. نقد به مفهوم واقعی کلمه در یک جامعه زمینه ساز تحول و ترقی سالم در تمامی ساحه‌های زندگانی ملی و اجتماعی می‌باشد. همین پست‌مدرنیسم که اکنون این همه غوغا برپا کرده است محتوای اساسی‌اش روی نقد می‌چرخد. از نگاه پست‌مدرنیسم هیچ چیز مقدسی وجود ندارد همه‌چیز بایست به نظر شک و انتقادی دیده شده و با محک نقد آزموده شود. چون تغییر و تحول و تکامل قانون هستی و زندگانی است از آن رو هیچ پدیده‌یی نمی‌تواند آن‌چه دیروز بوده است امروز هم باشد. آن‌چه امروز است فردا هم باشد. مدرنیسم و کپیتالسم معنای ختم جهان نیست. جهان هستی به پیش می‌رود همگام با آن باید همه‌ی پدیده‌ها، مورد نقد قرار گیرد. آن چیزی که ما در افغانستان نداشتیم و نداریم و نداشتن ما هم غیرطبیعی نیست. یک جامعه‌ی فقیر که در قرن ۲۱ از ابتدایی‌ترین مزایای زندگانی مدنی به صورت کل محروم است و فقر به مفهوم واقعی کلمه در تمامی بخش‌های زندگانی اجتماعی و ملی دامن‌گیر جامعه است، نمی‌تواند از مزایای نقد ادبی و یا سایر انتقاد بخش‌های مختلف اجتماعی برخوردار باشد.

درباره‌ی وضعیت ترجمه‌ی ادبی در آن سال‌ها بگویید.

در آن سالها وضعیت ترجمه‌ی ادبی و ترجمه به صورت کل فقیر بود. به خاطری که ترجمه کار بسیار دشواری است. مترجم نه تنها به هر دو زبان از نگاه فهم لغوی واژه‌ها و دستور زبان مسلط باشد بلکه از نگاه فهم فرهنگی واژه‌ها و شناخت مفاهیم آنسوی کلمه‌ها چنانچه اش خالی نباشد. چیزی که زمینه‌اش هنوز در افغانستان مساعد نیست و امید است که در سالهای بعد مساعد گردد و جوانانی تازه نفس و آگاه و دانا به مانند آقای اسدالله شفایی، عزیزآریانفر و دیگران در صحنه کار زار ترجمه جلوه‌نمایی کنند.

هیچ کتاب داستانی که مترجمش افغانستانی باشد و در آن سال‌ها خوانده باشید، در ذهن‌تان است. یا مترجمی نداشتیم، حتا مترجم ضعیف؟

در آن سالها کتابهای ادبی به مانند داستان کوتاه، رمان، مجموعه شعر و یا درباره تیوری و نقد ادبی که مترجم اش افغان باشد به نظر نمی‌آمد. چیزهای جسته و گریخته به نام ترجمه در نشرات سرکاری گاه گاهی جلوه نما می‌شد که به گفته‌ی آگاهان برای گرفتن حق الزحمه روی نشرات دولتی را سیاه می‌کرد. از اصل متن که ترجمه از روی آن صورت گرفته بود، خبری <

نشد. تنها نوشته می شد، ترجمه احمد یا محمود. کدام کانون یا مرجع و مقامی وجود نداشت که کار ترجمه را نقد و بررسی و رهنمایی می کرد. اصل متن را می دید و آن را با ترجمه سر می داد و در می یافت که ترجمه مفهوم به مفهوم است و یا لفظ به لفظ. به صورت کل حال و احوال ترجمه در آن سالها چنین بود. مگر استثنا وجود داشت و آن برخی ترجمه های ادبی و علمی بود که توسط جوانان با استعداد نو به دوران رسیده که درس خوانده دیار فرنگ بودند و یا در خود کشور آموزش دیده مگر خودآموزی را هم فراموش نکرده بودند، صورت می گرفت. البته ترجمه هایی در پوهنتون (دانشگاه) کابل به وسیله استادان در رشته های مختلف درسی شان صورت می گرفت که تنها دانشجویان به حیث مواد درسی از آنها استفاده می کرد و به ندرت به شکل کتاب به بازار می آمد و به دسترس عامه قرار می گرفت.

در آن زمانه ترجمه کتابی که پرآوازه شد؛ کتابی بود به نام سرگذشت تمدن که توسط دو نفر از استادان یونیورسیتی هاروارد امریکا نوشته شده بود و به وسیله پوهاند (پروفیسر) علی محمد زهما ترجمه شده بود. این کتاب در افغانستان و سایر کشورهای فارسی زبان مورد استقبال شایان قرار گرفت و در ایران دوبار به زیور چاپ آراسته شد؛ در آن مقطع تاریخی یگانه ترجمه بی همتا بود. در آن زمانه استاد زهما از پرکار ترین استادانی بود که ترجمه های زیادی توسط وی صورت می گرفت. کتاب تاریخ آسیای میانه نیز از ترجمه های وی بود که آنهم در ایران چاپ شده بود. گفته می شد که در مجموع ۹ جلد کتاب را از انگلیسی به فارسی ترجمه کرده بود و به اضافه این کتابها، در موضوعات مختلف در حدود ۱۳ هزار صفحه ترجمه اش زمینه چاپ نیافته بود. به قول استاد زهما در مورد چاپ و نشر آثار وی همواره تبعیضی برخورد می شد و زمینه چاپ و نشر مساعد نمی گردید و او ناگزیر میشد که برای چاپ و نشر آنها در خارج از کشور دست به کار شود. چنانچه ترجمه کتاب سرگذشت تمدن نخستین بار توسط موسسه نشراتی فرانکلین در تهران چاپ و نشر گردید، در حالیکه نمایندگی موسسه فرانکلین در کابل هم وجود داشت و کتابهای درسی را چاپ می کرد ولی گردانندگان امور نسبت ذهنیت تبعیضی که در برابر من داشتند از چاپ آثار من ابا می ورزیدند.

پروفیسرزهما که تحصیلات عالی اش را در بریتانیا به انجام رسانیده بود به زبان انگلیسی تسلط کامل داشت. وی استاد تاریخ و جامعه شناسی در پوهنتون (دانشگاه) کابل بود و شاگردان زیادی را آموزش داد. وقتی ناگزیر

شد که تن به مهاجرت بدهد ۱۳ هزار ورق ترجمه شده اش را یک یک کاپی به کتابخانه پوهنتون کابل و وزارت اطلاعات و کلتور سپرد که در وقت مناسب آنها را چاپ و نشر نموده به دسترس دانشجویان و خوانندگان قرار دهند. ولی طوریکه گفته می شود، آن اوراق گرا نبها در زمان حکمرانی مجاهدان به آتش کشانیده شد. پیش از مهاجرت در زمان حاکمیت حزب دموکراتیک خلق افغانستان مزه زندان و خانه نشینی را هم چشید. اکنون دوران پیری را در غربت درکشور اطریش بسر می برد.

در اواخر سال های سی و در سال های چهل وضعیت داستان ها و داستان وار ه های پاورقی عشقی و گاه تاریخی در مطبوعات، خصوصاً در روزنامه های اصلاح و انیس، پررونق تر از وضعیت ادبیات جدی بود؛ فکر می کنید چه عواملی باعث می شد که نویسندگان ما به پاورقی نویسی و سطحی نویسی روی بیاورند؟

در اثر رشد تاریخی، داستان نویسی در افغانستان به همان سطح رسیده بود که بازتاب آن، در همان زمان در پاورقی ها دیده می شد، از نظر من غیرطبیعی نبوده است. این پاورقی نویسی به نحوی زمینه ساز رشد داستان نویسی در افغانستان بوده است.

جایگاه آن داستان های پاورقی را در داستان نویسی ما چگونه ارزیابی می کنید؟

طوری که در پاسخ قبلی آمده است این پاورقی نویسی به نحوی زمینه ساز رشد داستان نویسی در افغانستان بوده است و داستان نویسی ما از همین جا شروع شده است؛ در غیر آن زمینه ی چاپ و نشر مستقلانه ی داستان نویسی به شکل کتاب و آن هم به مصرف خود نویسنده در آن سال ها وجود نداشت و ممکن نبود.

از آن داستان های پاورقی که در آن سال ها منتشر می شد، کدام ها را خوانده بودید و آیا چیزی به خاطر دارید و دارای چه ویژگی هایی بودند؟

پاورقی ها را می خواندم مگر نام نویسندگان و نام داستانهایش اکنون به یاد نمی آید. تنها نام یکی از نویسندگان که آقای حسین غمین بود و نام داستانش مثلیکه دختری که فریبم داد، بود، در ذهنم برقی می زند.

آیا در آن سال ها خود را در رقابت با دیگر نویسندگان می دیدید؟

همان طوری که گفته آمد، در آن سالها تعداد نویسندگان مطرح بیش از چند نفر نبودند و برای اکثر آنان هم زمینه چاپ و نشر مساعد نبود و منتقد ادبی هم که زمینه ساز رقابت سالم می بود وجود داشت، پس برای رقابت زمینه یی دیده نمی شد. البته خودخواهی وجود داشت و هر صاحب قلم می کوشید که خود را در جامعه بیش تر مطرح سازد و بدین ترتیب می توان گفت که به نحوی یک رقابت نهفته وجود داشت. آنانی که در نشریه های دولتی کار می کردند و در پارتی بازی های نشریه های سرکاری شریک بودند و با پاورقی نویسی ها محفل بازی هایی داشتند و می کوشیدند که غیر از خود به دیگران موقع تبارز و مطرح شدن ندهند و به نحوی قلم به دست های جوان و تازه به میدان آمده را با انتقاد های مایوس کننده از صحنه ی داستان نویسی خارج سازند و بودند کسانی که تلاش و تقلا می کردند تا همه چیز را خود در انحصار داشته باشند و خود یکه تاز میدان و قهرمان دوران به حساب آیند.

نظرتان درباره ی نویسنده گان هم پوره خودتان چیست؟ درباره ی رهنورد زریاب، اکرم عثمان، اسدالله حبیب، ظریف صدیقی، حسن قسیم و دیگران... با کدام شان ارتباط داشتید؟ خواهش می کنم بدون ملاحظه و بی پرده حرف بزنید.

"بدون ملاحظه و بی پرده" می گویم که آنان هریک به قدر توان خویش به ادبیات داستانی خدمت شایانی کرده است.

رهنورد زریاب، اسدالله حبیب، اکرم عثمان، حسن قسیم از پیش کسوتان داستان نویسی مدرن در افغانستان بوده و از استادان نثر فارسی دری به حساب می آیند. گرچه قسیم با مرگ نا به هنگامش مجال آن را نیافت که کتابی چاپ و نشر نماید، از چند تا داستانی که از وی به دست خوانندگان رسیده است استعدادش در داستان نویسی فارسی دری نمایان است. زریاب، حبیب و عثمان را می توان از نویسندگان سطح بین المللی بشمار آورد، کارهای فراوان شان از نگاه شکل و مضمون، ادبیات داستانی و هنری فارسی دری را غنا بخشیده است و در غنا بخشیدن ادبیات زبان فارسی و ادبیات جهانی نیز نقش شان را نمی توان نادیده گرفت. قضاوت درباره زندگی شخصی ایشان و تفاوت های میان نوشتار، گفتار و کردار شان کار ما نیست. "بدون ملاحظه و بی پرده" باید گفت انسان بی خطا و بی گناه و یا به عباره دیگر انسان "معصوم" را در جهان نمی توان یافت، چون همه ما نفس داریم و گرفتار بلای

خود خواهی هستیم نمی توانیم بیخطا و بیگناه باشیم؛ مگر یکی از نامها و صفتهای خداوند "ستار العیوب" است!

شاید بتوان گفت که آغاز ریالیسم در ادبیات ما در سال های چهل بوده؛ البته نوعی ریالیسم سوسیالیستی، نظرتان در این مورد چیست؟

من دقیق نمی دانم که واقع گرایی و یا بازتاب واقعیت در کدام زمان در ادبیات ما آغاز شده است. به فکر من شاید بازتاب واقعیت زندگی مردم و جامعه ی ما از سال های بسیار دور از زمانی که قلم و نوشته و اندیشه به وجود آمده است، شروع شده باشد. این که در دهه ی چهل ریالیسم سوسیالیستی در ادبیات ما رواج یافته باشد، باز هم من نمی توانم به صورت دقیق چیزی بگویم. زیرا این کار منتقد ادبیات داستانی است که بر مبنای ارزش نماهای نقد ادبی در این باره سخن بگوید. چیزی را که من می خواهم بگویم، این است که ریالیسم یعنی واقعیت گرایی یا انعکاس واقعیت. وقتی نویسنده چیزی می نویسد پیش از پیش تعیین نمی کند که بر مبنای کدام مکتب ادبی می نویسد و یا کدام ریالیسم را می خواهد انعکاس بدهد. نویسنده هرچه در چننه دارد بیرون می ریزد و بعد این کار منتقد است که بر اساس معیارهای نقد، متن را تحلیل و تجزیه نماید و بعد حکم صادر کند که این ریالیسم سوسیالیستی است یا کپی تالیستی و یا اسلامی و غیره.

واقعیت سوسیالیستی یعنی واقعیت اجتماعی و به عبارت دیگر آن چه خارج از ذهن است و شما نمی توانید واقعیت عینی را نادیده بگیرید. نویسنده ی داستان وقتی بخواهد واقعیت اجتماعی را بر مبنای اصول داستان نویسی در داستان شرح نماید؛ ناگزیر همان طوری که واقعیت جامعه است، همان را بنویسد. در جامعه یی که طبقات و اقشار استثمار کننده و استثمار شونده وجود دارد، ظالم و مظلوم وجود دارد، فقر و غنا وجود دارد، نابرابری ملی و تبعیض نژادی وجود دارد، استبداد و بی قانونی وجود دارد و بسیاری از بی عدالتی های دیگر اجتماعی که محیط زندگی نویسنده را می سازد؛ نویسنده ریالیست نمی تواند در نوشته هایش آن ها را منعکس نسازد.

درباره ی ریالی یعنی واقعیت سخن بسیار است. واقعیت عینی و ذهنی یک پدیده ی پیچیده و مغلق است و شناخت واقعیت کار سهل و ساده یی نیست و از همین جهت است که پسوندهای گوناگون را به آن می چسپانند. مانند جادویی، سوسیالیستی، انتقادی و غیره و غیره. برای دسترسی به شناخت واقعیت، واقعیت <

که باید بسیار کاویده شده و همواره انتقادی برخورد و مطالعه شود. نمی‌توان با یک دید ظاهری واقعیت را شناخت. باید بیرون و درون و ارتباط آن را با سایر پدیده‌ها و محیط و تأثیر متقابل آن‌ها را با وسواس و دقت مطالعه کرد. از همین جهت است که بعضی‌ها آثار پیکاسو و سایر رهروان او را ریالسم حقیقی به شمار می‌آورند. تصویر پیکاسو از انسان را یک تصویر ریالیستی می‌دانند و مدعی‌اند که واقعیت انسان همان است که پیکاسو به تصویر کشیده است. کوبیسم روایت‌گر راستین ریالیسم در جهت شناخت انسان!

ریالیسم سوسیالیستی را زیادتیر نویسنده‌گان چپ تبلیغ می‌کردند. همان‌طور در افغانستان مثلاً در دهی چهل اسدالله حبیب و شما و بعدها ببرک ارغند ترویج‌کننده‌گان آن بودید. سوال من درباره‌ی این ریالیسم سوسیالیستی. اگر ممکن است درباره‌ی آن بگویید و این‌که به نظر شما آیا این ریالیسم سوسیالیستی توانست ادبیات داستانی ما را دگرگون بسازد، از چه جهاتی؟

بلی. از جهت بازتاب واقعیت در ادبیات داستانی، کوششی در جهت شناخت وضعیت اجتماعی و نقشی در جهت روشن‌گری در جامعه افغانستان.

بله با ورود ریالیسم سوسیالیستی به ادبیات ما نویسنده‌گان بیشتر به مسایل اجتماعی روی آوردند، اما ادبیات آیا فقط موضوع و محتوا است؟ دید ریالیسم سوسیالیستی به جز انعکاس واقعیت اجتماعی که البته بر سر این نکته نیز گپ‌هایی است که این انعکاس اجتماعی و بیان واقعیت، واقعیت اجتماعی جامعه‌ی افغانستان نبود و واقعیت‌هایی بودند یا این‌طور بگویم واقعیتی بود که طرفداران ریالیسم سوسیالیستی می‌دیدند و واقعیت‌های جامعه‌ی افغانستان، که این محتوا نیز بسیار شعاری بیان می‌شد؛ نقش دید ریالیسم سوسیالیستی بر دیگر جنبه‌های ادبیات چگونه بود؟

من فکر می‌کنم در پرسش‌های پیشین پاسخ‌های این موضوع به نحوی آمده است. ازینکه شما باز هم این سوال را مطرح نموده اید ناگزیر بایست شرحی را بیان داشت:

بلی با ترویج ادبیات ریالیستی در سطح جهانی این مکتب در داستان نویسی زبان فارسی نیز راه بازکرد و قلم به داستان کشور ما هم "با ورود ریالیسم سوسیالیستی ... به مسایل اجتماعی روی آوردند" و در

نوشته‌های داستانی واقعیت‌های اجتماعی به گونه‌ی بازتاب می‌یافت. طوریکه در پاسخ‌های قبلی گفته آمد، شناخت واقعیت کار سهل و ساده‌ی نیست. در سطح واقعیت به آسانی دیده می‌شود ولی دیدن عمق آن و بازیافت همه‌جانبه و کامل واقعیت اندیشه‌ی ژرف و دید روشن می‌خواهد. در سطح به نظر می‌آید که جامعه‌ی ما یک جامعه‌ی طبقاتی است. در این جامعه از نگاه طبقاتی ظالم و مظلوم، فقیر و غنی، استثمار شونده و استثمار کننده وجود دارد و راه حل هم همانا ایجاد یک جامعه سوسیالیستی است، بدین معنا که تمامی وسایل تولید اجتماعی (دولتی) شود و توزیع عادلانه صورت بگیرد و شعار "از هر کس به قدر استعدادش و به هر کس به قدر کارش!" در جامعه عملی گردد و بدین ترتیب است که عدالت اجتماعی می‌تواند صورت بگیرد. همین و بس!

در حالیکه از نگاه اجتماعی انسان یک واقعیت است، مگر یک واقعیت بسیار پیچیده، مغلق و ناشناخته. شناخت انسان کار بسیار دشوار و سنگین است. به خصوص انسان جامعه افغانستان. در شناخت انسان، شناخت جامعه و محیط نقش بسزایی دارد. افغانستان از نگاه جغرافیایی کشوری است که شاید در جهان مثالی نداشته باشد. کوه‌های بلند سر به فلک کشیده، دره‌های عمیق و پیچیده، راه‌های دشوار گذار موجب آن بوده که مردمان این سرزمین کهسار از همدیگر دور افتاده و هر گروه اتنیکی سنتها و فرهنگهای بخصوص خود را داشته باشند. از همدیگر دور بوده و شناخت کامل از همدیگر نداشته باشند. این وضعیت جغرافیایی و محاط به خشکه بودن کشور باعث آن شده است که ارتباط آن با سایر کشورها و مدنیت جهانی به طور شاید و باید صورت نگرفته و مردم از هر نگاه در فقر زندگی نمایند. برای هر بخش اتنیکی این کشور، عنعنه‌ها، رسم و رواج و سنتهای شان که میراث گذشته‌های شان می‌باشد و از نسلی به نسلی انتقال یافته به مانند عقاید دینی شان، شکل تقدس را بخود گرفته است و در برابر هرگونه تغییر متریقی از خود سخت جانی و مقاومت شدید نشان می‌دهند. تغییر آوردن در جهت مدنیت و ترقی در این کشور کار بسی دشوار و پیچیده است. مطالعه دقیق اجتماعی، هنر سیاسی و حوصله مندی می‌خواهد.

کشوریکه مردمش در قرن ۲۱ از ابتدایی ترین مزایای تمدن جهانی برخوردار نیست. به استثنای یک اقلیت چپاولگر و استثمارگر، تمام مردم آب غیر صحتی می‌نوشند از خدمات صحتی و سایر خدمات اجتماعی و بیمه‌های اجتماعی محروم‌اند، برق ندارند، چند نفر در یک اتاق خواب می‌شوند، به روی زمین می‌نشینند و می‌

«خوابند، با داستان شان با هم در یک کاسه و سفره غذا می خورند بدون اینکه با صابون دست شان را بشویند. چون مردم مسلمان هستند، پنج بار باید نماز بخوانند و وضوکنند و لازم است که از نگاه صحی باید با صابون دست شان را بشویند که برای این کار نه آب کافی دارند و نه صابون و نه فرهنگ آن را و بعد با همان داستان ناشسته با صابون، غذا صرف می کنند. از حمام گرفتن روزانه و استعمال خمیر و بورس دندان خبری نیست.

کشوریکه در قرن ۲۱ خط آهن ندارد و شهر مرکزی کشور (کابل) و سایر شهرها، کاتالزاسیون ندارد و شهرها غرق در کثافت اند و در بسیاری مناطق انتقالات توسط حیوانات و انسانها صورت می گیرد تمام نیازمندی های کشور به شمول خوراک و پوشاک از خارج می آید؛ در هیچ چیز ما خود کفا نیستیم. به استثنای نفاق، خشونت، وحشت و جنگ و مقاومت در برابر پدیده های رهایی بخش و مترقی! آنچه گفته آمد چند نمونه بود، اگر همه را گوئیم فهرست طولیلی از آن ساخته می شود!

بلی کسانی که بخواهند در افغانستان در جهت ترقی و تحول بنیادی و روشنگری اجتماعی چیزی بنویسند و یا کار ثمر بخش سیاسی نمایند باید واقعیت جامعه افغانستان را بخوبی بشناسند. به خصوص در روان شناسی این جامعه شناخت عملی و علمی داشته باشند. فرهنگ دهاتی قرون وسطایی که از نسلی به نسلی انتقال یافته به شدت جامعه را در چنگال خویش اسیر ساخته است. راه رسوخ به روان این جامعه در جهت دگرگونی همانا گزینش راه تدریجی با تغییرگام به گام محیط زندگانی شان، با استفاده از وسایل روشنگرانه سمعی و بصری می باشد. در این جامعه مردم چنان به فرهنگ سنتی که عقاید دینی شان هم جزء لاینفک این فرهنگ می باشد چسبیده اند که در برابر هرگونه تغییر رادیکال و انقلابی مقاومت سرسختانه نشان می دهند.

استعمار، استبداد و ارتجاع با شناخت تاریخی همین واقعیت و با استفاده از تجارب تاریخی شان می توانند توده های وسیع مردم را برای تأمین منافع سودجویانه و آزمندانه خود، بخصوص با استفاده از عقاید ساده لوحانه دینی، بسیج نمایند و به استثمار ذهنی، روانی و جسمانی توده های بی سواد، فریب خورده و نا آگاه با خاطر آسوده ادامه دهند و هرگونه جریان و عناصر روشنگرانه را که در جهت رهایی جامعه از اسارت مادی و معنوی و تأمین ارزشهای حقوق انسانی بر مبنای اصول دموکراسی، کار نمایند برچسپ تکفیر زنند. اکنون در این بخش دور افتاده، کهسار و صعب العبور جهان جنگ بین مدرنیسم و سنت است. جامعه سنتی

در برابر مدرنیته از خود سرسختی شگفتی آور نشان می دهد، ولی وسایل روشنگرانه جدید با استفاده از تکنالوژی خارق العاده رسانه بی درلایه لای کوه پایه های دشوارگذار نفوذ و رسوخ نموده پایه ها و تکیه گاه جامعه عقب گرای سنتی را روز تا روز به لرزه آورده بنیادش را سست و سستتر می سازد و سرانجام در برابر مدرنیسم و دموکراسی که خواست تاریخی زمانه ارتباطات و اطلاعات در جامعه بشری است فرو می ریزد و دیگر برچسپ عوام فریبانه و ریا کارانه تکفیر، کارایی اش را از دست می دهد.

يك نویسنده تا چه حد باید خودش را درگیر اوضاع سیاسی و اجتماعی بکند؟

زنده گی یعنی سیاست. از سیاست به صورت کل نمی توان گریز کرد. این که یک نویسنده تا چه حد خودش را درگیر سیاست نماید شاید مربوط به نویسنده نباشد. این مربوط می شود به وضعیت سیاسی و اجتماعی در کشور. گاهی اوضاع و احوال اجتماعی و امنیتی، بی عدالتی ها و بی قانونی های گوناگون در جامعه طوری می باشد که نه تنها نویسنده را بلکه هر فرد جامعه را ناگزیر می سازد که درگیر سیاست شود. البته اگر موضوع به مفهوم عضویت در یک حزب سیاسی به شکل حرفوی باشد، به فکر من اگر نویسنده درگیر چنین یک کار و پیشه نشود بهتر است!

خود شما چطور وارد سیاست شدید و به احزاب چپ پیوستید؟

پاسخ این پرسش را می توانید در لابلای سایر پرسشها بیابید.

چرا بسیاری از نویسندگان دهه های چهل و پنجاه دست به فعالیت های سیاسی نیز زده اند. یا عضو يك حزب بودند یا ایدئولوژی خاصی را تبلیغ می کردند. یا در نشریات حزبی و ادارات دولتی کار می کردند، فکر می کنید این فعالیت ها چه اثری بر آثار خلاقه شان داشت؟ مثلاً خود شما در اواخر دهه های پنجاه خورشیدی به وزارت هم رسیدید و پیش از آن نیز فعالیت سیاسی و حزبی داشتید.

نویسنده که اهل اندیشه و قلم است نمی تواند نظاره گر بی عدالتی های اجتماعی باشد. نویسنده اصولاً مشغول دار راه آزادی و عدالت اجتماعی می باشد و برای رسیدن به این هدف والا به نحوی مبارزه می کند. این مبارزه <

ک‌زمانی به سطح کل جامعه ثمربخش می‌باشد که یک نظام دموکراتیک و عادلانه در جامعه بر مبنای قانون نهادینه گردیده، استقرار و استحکام یابد و در نتیجه حکومت قانون به سود تمامی احاد ملت به وجود آید. یگانه راه رسیدن به این هدف دشوار و پیچیده کار و پیکار سیاسی است. کار سیاسی زمانی کامیاب و ثمربخش شده می‌تواند که توسط یک سازمان و تشکیلات یا به عبارتی دیگر یک حزب سیاسی منضبط و دارای اساسنامه و مرامنامه‌ی دموکراتیک و شفاف صورت بگیرد.

شما اگر خواسته باشید برای فقرا، تهی‌دستان و مظلومان جامعه به گونه‌ی فردی خدمت و یا کمک نمایید، کمک و خدمت شما نمی‌تواند بیش از چند نفر را در بر بگیرد، ولی از راه قدرت سیاسی با تدوین و تصویب قوانین، لوایح و مقررات می‌شود به کتله‌های انبوه مستضعفان جامعه، خدمات و مساعدت‌ها را میسر ساخت و از این جهت کسانی که می‌خواهند به جامعه خدمت نمایند، به سوی سیاست می‌روند و می‌خواهند قدرت سیاسی را به دست آورند. بدین منظور نویسندگان در آن سال‌ها به سیاست رو آورده‌اند و از فعالان سیاسی بوده‌اند.

چند مثال از کار و تجربه‌ی خودم:
وقتی من در وزارت مالیه رفتم، اول باید خود را در بودجه‌ی دولت آشنا می‌ساختم و ترتیب و تنظیم بودجه را می‌آموختم. زیرا بودجه آیینی تمام‌نمای یک حکومت و یک کشور است. از طریق بودجه شما می‌توانید دریابید که حکومت ترتیب‌کننده و اجراکننده‌ی بودجه یک حکومت ملی است یا نه عدالت‌خواه و ترقی‌خواه است یا نه. از سوی دیگر ارقام بودجه می‌گوید که کشور فقیر است یا غنی. هر سال که بودجه از طرف مقام ذیصلاح تصویب می‌شود. بعد از تصویب حکم قانون را می‌گیرد. هیچ مقام دولتی نمی‌تواند خارج از بودجه یک پول را مصرف کند. تمامی وزارتخانه‌ها و اداره‌های دولتی مکلفیت دارند که از مصارف بودجه‌ی خویش مطابق فصل و باب بودجه به وزارت مالیه حساب بدهند و قناعت وزارت مالیه را مطابق اسناد و قانون فراهم نمایند و وزارت مالیه از طریق شورای ملی به مردم حساب قانونی و قناعت‌بخش بدهد. یک پول عاید و یا مصارف دولت را خلاف قانون و قید بودجه مصرف کردن اختلاس به حساب می‌آید.
چون خودم سابقه‌ی طولانی کار و تجربه در اداره‌های دولتی را داشتم یک‌مقدار به این چیزها آشنا بودم، ولی برای آموزش بهتر، سلامت و سرعت در کار یک دفتر مشاوران داخلی را از مأموران سابقه‌دار و باتجربه‌ی

عالی‌رتبه‌ی وزارت مالیه و بانک‌ها تشکیل دادم و همواره به خاطر سرعت و سلامت کارها با آنان مشوره می‌کردم که بسیار مفید و ثمربخش می‌بود. توجه جدی به جمع‌آوری سالم و سریع عواید دولت و کنترل از مصارف بی‌جا و بی‌ثمر مصارف دولت به عمل می‌آمد. منابع جدید عواید جست‌وجو می‌شد و همواره توجه به این امر معطوف می‌بود که در میان عواید و مصارف دولت توازن برقرار باشد و از کسر بودجه جلوگیری به عمل آید.

با این مقدمه‌ی کوتاه می‌خواهم نقش سیاست را برای خدمت به جامعه به‌طور عملی به گونه‌ی مثال خاطر نشان نمایم:

پیش از این که من به وزارت مالیه بروم مواد کپونی و پول ماکولات مستخدمان و کارگران دولتی نسبت به مأموران دولت پنجاه فی‌صد کمتر بود. مأموران دولت ماهوار هشت سیر آرد می‌گرفتند و مستخدمان و کارگران دولت چار سیر. همچنان پول ماکولات که برای نان چاشت داده می‌شد برای مستخدمان و کارگران داده نمی‌شد. مأموران دولت بیمه‌ی صحی داشتند ولی مستخدمان و کارگران شامل بیمه‌ی صحی رایگان دولتی نبودند. من به مشوره‌ی مشاوران داخلی مدرک پولی را از بودجه‌ی احتیاطی و غیره مدارک به وجود آورده پیشنهادی را درباره‌ی این نابرابری به ریاست دولت تقدیم و فرمان ریاست دولت را درباره‌ی یک‌سان شدن مواد کپونی، ماکولات و استفاده از بیمه‌ی صحی برای تمامی کارکنان و کارمندان دولت را حاصل نمودم. از این امتیاز و خدمت هزاران نفر مستفید گردید نه تنها اقتصاد خانواده‌های کارکنان و کارمندان دولت را بهبود بخشید، بلکه به صورت کل اقتصاد جامعه را بهبود بخشید و از بلند رفتن نرخ مواد غذایی در بازار جلوگیری به عمل آمد. همچنان فابریکه‌ها و مؤسسات خصوصی نیز مکلف ساخته شد که برای کارکنان و کارمندان خویش به اضافه‌ی معاش قانونی به مانند کارکنان و کارمندان دولت تفاوت مواد کپونی و بیمه‌ی صحی را نیز بپردازند.

موضوع دیگر موضوع استخدام اشخاص باسواد به حیث مأمور دولت بود. قبل از آن مطابق قانون کسی که صنف دوازده را نخوانده بود و شهادت‌نامه نداشت، مأمور دولت شده نمی‌توانست. در حالی که در بسا مناطق کشور اصلاً مکتب وجود نداشت؛ مگر بودند کسانی که در مکتب‌های خصوصی در نزد ملای ده و در مساجد و مدرسه‌ها، سواد آموخته و به مراتب سوادشان از سواد کسانی که صنف ۱۲ را خوانده بهتر بوده، ولی حق شمول‌شان به صفت مأمور دولت از <

فکر نمی‌کنید این گفته‌ها شعار است؟ و نمونه‌ی کارهای شما را نیز هر وزیر می‌داند که جای شما می‌بود باید انجام می‌داد.

نه، فکر نمی‌کنم که شعار است. به طور کل شعار سخنه‌های فشرده‌ی احساساتی است که گفته می‌شود ولی اکثراً عملی نمی‌شود و یا زمینه عملی شدن را ندارد. آنچه را که من گفته‌ام چیزهایی است که عملی شده است. از سوی دیگر این شرح در برابر پرسش شما در مورد نقش سازنده یک سیاست مترقی مردمی است. اینکه یک وزیر دیگر این کارها را انجام می‌داد و یا انجام می‌دهد من اعتراضی ندارم زیرا که این کارهای خیر اثبات‌گر نقش سیاست در زندگانی مردم است. مگر وزرای قبل از من این کارها را نکرده بودند و وزرای بعد از من این امتیازها را از مستحقان مظلوم پس گرفته‌اند.

فکر می‌کنم اگر صحبتی کلی درباره‌ی جریان‌های روشنفکری در سال‌های چهل و پنجاه خورشیدی در کابل داشته باشید، بد نباشد.

جریان روشنفکری سال‌های چهل و پنجاه خورشیدی ادامه‌ی تاریخی جریان‌های روشنفکری کشور بود که از زمانه‌های دور و بعد در وجود مشروطه‌خواهی اول، دوم و سوم آغاز شده بود. مضمون عمده‌ی این جریان در طول تاریخ به نحوی ایجاد یک سیستم یا نظام دموکراتیک و حکومت قانون در کشور بود. این جریان همواره در برابر سه بلای اجتماعی که مانع ترقی، تحول و عدالت در کشور بود و هست، قرار می‌گرفت. این سه بلای خطرناک و مخرب همانا ارتجاع، استبداد و استعمار می‌باشد.

این جریان روشنفکرانه و روشنگرانه در هر مرحله‌ی که سرکوب می‌شد و موقتاً استبداد و ارتجاع آنان را از صحنه‌ی سیاست و از میان مردم دور می‌ساخت؛ در مرحله‌ی بعدی آگاهانه‌تر و نیرومندتر عرض وجود می‌کرد.

جریان روشنفکری و روشنگری بعد از نافذ شدن قانون اساسی جدید در سال ۱۳۴۲ شمسی و با استفاده از ارزش‌های دموکراتیک این قانون با ایجاد تشکلهای سیاسی و سازمان‌های اجتماعی به مراتب نیرومندتر و آگاهانه‌تر از مرحله‌های قبلی در جامعه تبارز نمودند. از این‌که جامعه‌ی بین‌المللی در زمان جنگ سرد قرار داشت و رقابت در تمامی ساحه‌های زندگانی در میان شرق و غرب یا به عبارتی روشن‌تر در میان سیستم کپیالیستی به سرکرده‌گی امریکا و سوسیالیستی به

ایشان سلب شده بود. این تبعیض نیز از میان برداشته شده و شمول در مأموریت دولت مربوط به امتحان گردید. بسیاری از کسانی که قبل از آن ناگزیر به حیث پیاده‌های دفتر کار می‌کردند راه برای‌شان باز شد که بعد از سپری کردن امتحان مأمور دولت شوند. یک موضوع غیر عادلانه‌ی دیگر موضوع ترفیع قانونی مأموران دولت بود. مطابق قانون هر مأمور دولت بعد از سپری کردن یک مدت معین چار یا پنج سال باید ترفیع می‌کرد، یعنی رتبه‌اش بالا می‌شد، ولی این حق قانونی مأمور را مربوط به بست خالی ساخته بودند. به این معنا اگر برایش بست خالی می‌بود، می‌توانست ترفیع نماید در غیر آن نی. استدلال هم این بود وقتی در تشکیل بست خالی نباشد تفاوت معاش وی از کجا داده شود. بدین اساس حق مأمور بی‌واسطه و بی ارتباط که نمی‌توانست بست برایش میسر شود پای‌مال می‌گردید. این بی‌عدالتی و نابرابری نیز از میان برداشته شد و قانون طوری تعدیل شد که ترفیع قانونی مأموران دولتی اجرا گردد. اگر بست وجود نداشته باشد تفاوت معاش آن از سر جمع بودجه اجرا شود.

به همین ترتیب موضوعات قرضه‌های صعب‌الحصول بانک‌ها، تصفیه‌ی هزاران دوسیه‌ی مجموع دستگاه دولتی باقی‌مانده از سال‌های طولانی، در ریاست تصفیه‌های واحد و ایجاد یک کمیسیون باصلاحیت از اشخاص متخصص و کارشناس از تمامی مراجع ذیربط دولتی درباره ارتقای قیمت گاز که به اتحاد شوروی فروخته می‌شد با در نظر داشت قیمت گاز در سطح جهانی و قیمت فروش گاز از اتحاد شوروی به دیگر کشورها و غیره و غیره. جلوگیری از بیروکراسی، رشوت ستانی و اختلاس و در مجموع فساد اداری. این نمونه‌های کوچکی در یک مدت کوتاه در سطح وزارت مالیه بود. در حالی‌که در سطح کل دولت کارها و خدمات فراوان از این قبیل صورت گرفت که مشهورترین آن‌ها همان فرمان‌های سه‌گانه درباره‌ی تساوی حقوق زن و مرد، بخشایش قرضه‌هایی که چند چند از اصل قرضه سود گرفته شده بود و موضوع اصلاح اراضی و تقسیم زمین به دهقانان بی‌زمین و کم‌زمین در جهت این مفهوم که زمین مال کسی باید باشد که روی آن کار می‌کند و زحمت می‌کشد.

این مثال‌هایی کوچک را به این خاطر ذکر نمودم که پاسخی باشد در برابر پرسشی که چرا نویسندگان به سیاست رو آورده بودند و رو می‌آوردند و نقش ثمربخش کتلوی خدمات به توده‌های وسیعی از زحمت‌کشان و محرومان جامعه از طریق سیاست مترقی در تأمین عدالت اجتماعی و آزادی‌های دموکراتیک.

سرکرده‌گی اتحاد شوروی در جهان ادامه داشت و خطر جنگ ذروی بشریت را تهدید می‌کرد. در این رقابت سرمایه‌های هنگفتی از هر دو طرف برای تبلیغات به مصرف می‌رسید و این تبلیغات کتله‌های عظیمی از مردم را در سراسر جهان و در کشورهای مختلف تحت تأثیر قرار می‌داد. این رقابت نیرومند و بی‌رحمانه جهانی، بسیاری از کشورهای جهان به خصوص در امریکا لاتین، افریقا و آسیا را قربانی کرد که افغانستان یکی از این قربانی‌ها در زمان جنگ سرد می‌باشد.

یکی از این ابرقدرت‌ها (اتحاد شوروی) همسایه در به دیوار افغانستان بود و شوربختانه که در آن زمان رقابت در میان اتحاد شوروی و چین توده‌یی نیز بسیار شدید بود. این رقابت‌ها هر یک جریان روشنفکری و کتله‌های وسیع جوانان دانشجو و نوجوانان شاگردان مکاتب و جنبش نوپا و جوان طبقه‌ی کارگر و دهقان تازه آگاه شده را به سوی خود می‌کشاند. خلاصه این‌که جریان روشنفکری در آن سال‌ها را می‌توان چنین تقسیم‌بندی کرد:

جریان چپ، جریان راست و جریان ناسیونالیستی. جریان چپ به‌طور عمده به دو بخش جدا شده بودند: طرفداران اندیشه و ایدیالوژی سوسیالیستی اتحاد شوروی و طرفداران اندیشه و ایدیالوژی سوسیالیستی چین. جریان راست نیز به دو بخش تقسیم شده بودند. بخش اسلام رادیکال و اسلام سیاسی که منبع الهام‌شان سیدقطب، مودودی، شریعتی و خمینی بود و بخش اسلام بنیادی و سنتی. بخش ناسیونالیست‌ها که به گروه‌های محلی و قومی منحصر شده بودند از تأثیر سراسری در افغانستان برخوردار نبودند. مگر جریان‌های چپ و راست روز تا روز نفوذشان در سطح شهرهای بزرگ و کل کشور گسترش می‌یافت و سازمان یافته‌تر می‌شد. مبارزه و رقابت در میان این جریان‌ها وسیع‌تر و شدیدتر می‌شد و گاهی با حمایت حامیان بین‌المللی شان تا به سرحد خشونت و برخوردهای مسلحانه پیش می‌رفت.

خود شما آیا به فعالیت‌های مطبوعاتی هم پرداخته‌اید؟

به صفت یک ژورنالیست حرفوی یا مسوول یک نشریه نه، مگر به حیث یک مقاله‌نویس و رهنمود دهنده و عضویت در هیات تحریر آری. یکی از نمونه همچو کارها، نشریه "محبت" می‌باشد که در طی ۱۵ سال در لندن انتشار می‌یابد.

آثار کدام یک از نویسندگان ایرانی را می‌پسندید؟

حقیقت اگر گفته شود هرچه ما می‌خواندیم محصول کار و زحمت ایرانیان بود. آثار نویسندگان جهان که در ایران ترجمه می‌شد و آثار خود نویسندگان ایران. زیاده‌تر از صادق هدایت، بزرگ علوی، جلال آل احمد، محمود دولت‌آبادی، صادق چوبک و... را می‌خواندم.

آیا داستان‌نویسان شوروی سابق بر شما تأثیر گذاشته اند؟ به‌طور کلی و فردی می‌توانید اشاره کنید. مثلاً نظراتان در مورد ماکسیم گورکی یا چنگیز آیتاماف و... چیست؟

من فکر می‌کنم وقتی شما چیزی را می‌خوانید به نحوی بر شما تأثیرگذار می‌باشد و از همین جهت است که بعضی از اهل اندیشه و هنر و ادبیات به خاطر حفظ استقلال اندیشوی و سبک کار خویش از خواندن بسیار اجتناب می‌کنند و می‌کوشند که از خود چیزی بیافرینند و ادبیات جهانی را غنا ببخشند. من نمی‌توانم بگویم آن چیزی را که خوانده‌ام بر من تأثیر نگذاشته است. من از نویسندگان روس و شوروی زیاد خوانده‌ام. از لیف تولستوی، از الکسی تولستوی، از داستایفسکی، از گوگول، از چخوف، از گورکی، از شولوخوف، از آیتاماف و دیگران. در این‌جا باید خاطر نشان ساخت که مردم روسیه و اتحاد شوروی در غنای دانش، هنر، موسیقی و ادبیات و تمدن جهانی سهم شایسته‌ی خود را ادا نموده‌اند.

این نویسندگان را که نام بردید، نویسندگان بزرگی بودند و بر ادبیات شوروی و جهان نیز هر یک به اندازه‌ی خویش تأثیرگذار بوده‌اند، چه جنبه‌های آثار آنان مورد توجه شما بود؟

جنبه‌های ریالستیک بیان هنرمندانه شان درباره واقعه‌های درونی و بیرونی انسان و آفریدن قهرمان‌های نمونه و شرح جنبه‌های روانی انسان به ارتباط اجتماع و طبیعت و بیان جنبه‌های زیبایی زندگی با تمام فراز و نشیب، کامیابی‌ها و ناکامی‌ها، لذتها و تلخی‌ها و جنبه‌های هنری داستان نویسی که خواننده را از آغاز تا به انجام با خود همسفر می‌داشت.

کدام نویسنده‌های خارجی را می‌پسندید، در آن سال‌ها و حالا که فکر می‌کنم آشنایی‌تان با نویسندگان جهان بیشتر شده چه کسی را می‌پسندید؟

یک تعداد نام‌ها را در سوال قبلی متذکر شده‌ام و اگر بعضی نام‌های دیگر را اضافه کنم این‌ها خواهد بود: <

کبالزاک، ویکتور هوگو، همینگوی، جک لندن، اوهری، ادگار آلن پو، گی دو موپاسان، برشت، پرل باک، دیکنز، مادام هریت بیچراستو، مارکز و گانوشینگ چیان و...

چیز قابل تذکر این است که در غرب کنونی در ادبیات هم به چشم یک کالا و امتعه‌ی تجارتی دیده می‌شود. ادبیات و هنر جدی که اصالت هنری و آفرینشی داشته باشد کمتر جلوه‌نمایی می‌نماید. همه چیز به ید قدرت کمپنی‌های سرمایه‌داری می‌باشد. آن‌ها می‌توانند از کاه کوه بسازند و یا از کوه کاه بسازند. به‌طور مثال کمپنی‌های نشراتی که کارشناسان مجرب ذهنیت‌شناسی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، ادبیات‌شناسی، هنرشناسی و بازارشناسی و غیره دارد. از میان انبوه آثار ادبی همان اثر را جهت نشر برمی‌گزیند که بازار داشته باشد. وقتی اثر برگزیده شد، آن‌گاه چنان تبلیغات جادویی به کار گرفته می‌شود که برای خواننده و خریدار فرصت آن را نمی‌ماند که راجع به ارزش هنری، ادبی، تربیتی و حقیقتی آن فکر کند. همه رهسپار بازار می‌شوند و جیب‌ها را خالی می‌کنند. نام اثر به صفت یک اعلان جاذب و فریبنده نقش بازی می‌نماید. همه به دنبال نام کتاب است، نه به دنبال نام نویسنده. یک مثال برجسته این گفته، هری پاتر است که از شش میلیون‌ها دالر امریکایی ساخته شد.

ناشران به دنبال نقاط داغ در جهان هستند نه به دنبال آثاری که ارزش ادبی و هنری داشته باشد. در جست‌وجو هستند که درباره‌ی عراق، افغانستان، سومالی، سودان، لبنان، فلسطین، ایران، پاکستان و سونامی خاور میانه و... چیزهایی پیدا نمایند، چیزهایی از همان چیزهایی که ذهنیت‌گرسنه‌ی مردم عامه‌ی جهان را در مورد این کشورهای خیرساز رسانه‌یی، تغذیه کنند.

خلاصه این‌که در غرب امروز همه‌ی پدیده‌ها تجارتی شده است و به همه چیز از این نگاه دیده می‌شود که در کوتاه‌مدت چقدر پول می‌سازد؛ نه این‌که ارزش ادبی و هنری آن چیست. به همین سبب نمی‌توان در کنار نام‌های قرن هفده، هجده و نوزده و حتا بیست نام‌هایی به ارزش آن نام‌ها به سهولت اضافه کرد. البته می‌توان آثار ارزشمند هم به دست آورد مثل *دنیای سوفی* اثر یوستاین گارد و بسیاری دیگر.

پس شما زیادت‌در ادبیات کلاسیک استید. نظر شما درباره‌ی ادبیات غرب برایم جالب است. البته با شما موافقم که جنبه‌ی تجاری ادبیات داستانی در غرب زیادت‌در شده است. اما بنا بر گفته‌ی بسیاری از

منتقدان ادبیات غرب بسیار پیش آمده است و درست که ادبیات کلاسیک ارزش جایگاه خاصی دارد؛ اما هستند نویسنده‌گان بزرگی که در ادبیات امروز غرب قلم می‌زنند.

بلی من دوستدار ادبیات کلاسیک هستم. نه تنها من بلکه تمام کسانی که شیفته ادبیات و هنر هستند. درلندن در حدود سی سال است که بینوایان ویکتور هوگو، همه روزه به روی صحنه تیاتراست و هر روزه تالار بزرگ تیاترملو از تماشاچی است. به همین گونه شیفتگان کلاسیک‌ها روز تا روزافزون و افزونتر می‌شود. مگر این بدان معنا نیست که ادبیات و هنر اصیل مدرن طرفدار و خریدار ندارد. غرب جدا از بورژواهای فریبکار و استثمارگر فرهنگ بس غنی و پربار دارد. دموکراسی نهادینه گردیده و اصل آزادی فردی شکوفایی استعدادها را تضمین نموده است. با استفاده از آزادی، مکتبهای گوناگون ادبی و هنری به وجود آمده است. این مکتبها از زاویه‌های گوناگون در شناخت آدمی از نگاه روانی و جسمانی کارهای ژرف و نوین را به انجام می‌رسانند. همه روزه گیها تازه به تازه و نو به نو است که شیفتگان فراوان دارد، به خصوص کارهای نقد و انتقاد بسی آموزنده و ثمر بخش می‌باشد. مگر کپیالیستهای مکار، فریبکار، ریاکار، حریص و بیرحم، طوری سیستم فریبنده ایجاد کرده اند که از تمامی دست آوردهای فرهنگی و علمی بشریت به سود خویش استفاده می‌نمایند. این سیستم استثماری را به گونه‌ی تو در تو و پیچاپیچ ساخته اند که شناخت و برهم زدن آن کار بسیار دشوار و طاقت فرسا است. مگر این سیستم با همه هشپاری و پپچیدگی و فریبکاری اش روز تا روز در درونش ضد خود را ایجاد می‌نماید و ناگزیر می‌شود که در اثر مبارزات آگاهانه زحمتکشان جسمی و فکری با ایجاد بیمه‌های اجتماعی در برابر خواسته‌های برحق مادی و معنوی جامعه گام به گام عقب نشینی نماید. مدعای شکست ناپذیری اش را با بحران عمیق کنونی سیستم بپذیرد و به آن مدعای غرور آمیز و فریبنده که کپیالیسم و اقتصاد بازار، گویا آخر تاریخ است خط بطلان کشیده و زندگی باز هم شعار بازگشت به مارکس را پیش بکشد. اهل قلم و اندیشه با برخورد انتقادی باز هم سوسیالیسم دموکراتیک را به صفت تغییر بنیادی در نظام کپیالیسم مطرح نماید. ادبیات و هنر در مجموع و داستان نویسی به صورت خاص با شکل و مضمون جدید درفش این نهضت رهایی بخش تاریخی بشریت را به دوش بکشد.

تأثیر نویسنده‌گان ایران بر داستان‌نویسی ما چقدر <

ک بوده است؟

از نگاه شکل و تکنیک بسیار زیاد و از نگاه مضمون بسیار کم.

در اواخر سال‌های سی و در سال‌های چهل وضعیت داستان‌ها و داستان‌واره‌های پاورقی عشقی و گاه تاریخی در مطبوعات، خصوصاً در روزنامه‌های اصلاح و انیس، پر رونق‌تر از وضعیت ادبیات جدی بود؛ فکر می‌کنید چه عواملی موجب شده بود که نویسندگان ما به پاورقی‌نویسی و سطحی‌نویسی روی بیاورند؟

فکر می‌کنم عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و جغرافیایی موجب آن بوده که نویسندگان آن زمانه به همان سطحی نوشته‌اند که بوده‌اند و در همانجایی چاپ و نشر کرده‌اند که ممکن بوده است.

جایگاه داستان‌نویسی افغانستان را در دهه‌ی چهل چگونه ارزیابی می‌کنید؟

در دهه‌ی چهل که به نام دهه‌ی دموکراسی نام‌گذاری شده است؛ قلم به‌دستان افغانستان در پرتو ارزش‌های دموکراتیک قانون اساسی به صورت نسبی از آزادی بیان استفاده نموده در رشته‌های گوناگون فرهنگی به کارهای آفرینشی اقدام ورزیدند. ادبیات هنری نیز جلوه‌های نمایان‌تر یافت و جایگاه داستان‌نویسی نیز درخشان‌تر شد. این درخشانی در شکل و در مضمون نمودار گردید.

دهه‌ی چهل را می‌توان دهه‌ی درخشیدن داستان‌نویسی مدرن از نگاه شکل و تکنیک به شیوه‌ی غربی در افغانستان به حساب آورد.

چرا در آن سال‌ها نویسندگان ما به طرف نوشتن رمان نرفتند؟

همان‌طوری که گفته شده: مستمع صاحب سخن را بر سر شوق آورد. می‌توان به آن اضافه کرد که خواننده و بازار و نشر و تبلیغ نویسنده را بر سر شوق آورد. ناشری که رمان چاپ و نشر می‌کرد و خواننده‌یی که خریدار رمان می‌بود و این عملیه‌ها برای فروش رمان بازاری می‌ساخت وجود نداشت؛ از آن جهت نویسنده‌ی ما زمینه نداشت تا به طرف نوشتن رمان برود، آن هم رمان به مفهوم واقعی و آنان‌که در پاورقی‌ها برای‌شان زمینه میسر می‌شد، در سال‌های آغاز داستان‌نویسی در افغانستان به رمان‌گونه‌ها شروع نموده بودند و در

دهه‌ی چهل نیز در پاورقی‌های نشرات دولتی و غیر دولتی رمان‌گونه‌هایی به چاپ می‌رسید که به یادماندنی نبود. انگار تا هنوز هم ما به فقر رمان‌نویسی گرفتار هستیم. گرچه در سال‌های پسین با نوشتن نوشته‌های دراز تلاش صورت گرفته است که افتخار نخستین رمان‌نویسی به نام قلم به‌دستی ثبت گردد؛ ولی حقیقت این است که هنوز خواننده‌ی ما برای دست‌یابی رمان جدی (به مانند دون آرام، کوهسار جان و صد سال تنهایی) در بازار ادبیات داستانی افغانستان سرگردان است.

این روزها هیچ‌وقت شده داستان‌هایی را که در دهه‌ی پنجاه منتشر کرده‌اید دوباره خوانی کرده باشید؟

گاه‌گاهی بلی.

از این دوباره‌خوانی چه احساسی داشتید؟

احساس خوش‌آیند و به خود آفرین می‌گویم که با وجود قحطی فرصت و برخوردی تبعیض‌آمیز، نبود آموزش معمول رسمی و نداشتن شهادت نامه و دیپلوم، عدم زمینه‌ی تشویق و چاپ و نشر، توانسته‌ام راه دشوار گذاری را بی‌پیمایم و برای شناخت وضعیت زندگی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی آن زمانه، برای جامعه‌شناسان و تاریخ‌نویسان و نویسندگان نسل بعدی در قطار سایر نویسندگان مواد قابل توجهی به میراث بگذارم. البته این دوباره‌خوانی یک آرزوی ناممکن را به من زنده می‌کند که ای کاش پیری و بیماری نمی‌آمد تا داستان‌ها را دوباره نویسی می‌کردم، از نگاه زبان و شکل و مضمون و تکنیک و به یک سخن از نگاه هنر داستان‌نویسی آن‌ها را بیش‌تر پیرایش و آرایش می‌نمودم.

من نیز به شما آفرین می‌گویم. من هنوز هم وقتی آثار شما را می‌خوانم، داستان‌هایی که شما در اوایل دهه‌ی چهل نوشته‌اید در کارنامه‌ی ادبی شما از جایگاه خاصی برخوردار است. به شخصه من آن داستان‌های‌تان را زیادتیر خوش دارم و می‌پسندم تا داستان‌های سال‌های اخیرتان را. به نظر من شما اگر همان داستان‌ها را ادامه می‌دادید، بیش از این موفق می‌شدید. نمی‌دانم به نظر خودتان این تغییری که در روند کار ادبی‌تان داده‌اید تا چه حد خوب بوده است. و برای من با وجود این‌که گفتید که در آغاز نیز شعر کار می‌کردید این سوال مطرح می‌شود که چرا در

«این سال‌های اخیر بیشتر به شعر پرداخته‌اید. تا جایی که حتا داستان‌های‌تان که در کتاب افسانه‌ها و قصه‌ها منتشر شده است بیشتر به قطعه‌های ادبی نزدیک شده‌اند تا به معنای امروزی به داستان؟»

یکی از شگفتی‌های جهان هستی آفرینش بی‌مانند و تنوع در عالم است. عالم هستی که مملو از آفریده‌ها و پدیده‌ها است که شاید به میلیارد‌ها نوع برسد؛ هریک از همدیگر تفاوت دارد و هریک علامه فارقه مخصوص به خود را دارد. روزی با یک دوست در مرکز شهر لندن در گردش بودیم. در آنجا همیشه بیروباراست، اگر هوش خود را نگیری در میان انبوه جمعیت که هریک تلاش دارد زودتر به منزل مقصود برسد خود را گم می‌کنی. ما گفته بودیم که هرگاه همدیگر را گم کردیم و عده‌گاه ما نزدیک‌ترین رستوران مکدونالد باشد. از قضا همین شد که ما همدیگر را گم کردیم و باز در مکدونالد یافتیم. چای گرفتیم، در دم پنجره نشستیم و انبوه مردم را که در رفت و آمد بودند و شانه به شانه هم تکر می‌کردند، تماشا می‌نمودیم. در این حالت نکته‌یی به یادم آمد و به دوستم گفتم:

یکی از معجزه‌های خداوندی این است که این همه تنوع آفریده است. اگر همه انسانها از نگاه شکل و محتوا فرقی نمی‌داشتند و بکلی هم مانند می‌بودند چی مشکلی به وجود می‌آمد. دوستم خندید و گفت: یکی از مشکل‌ها همین می‌بود که ما در این بیرو بار همدیگر را نمی‌شناختیم و نمی‌یافتیم. بلی یکی از شاهکارهای آفرینش همین تنوع است.

این تنوع در همه آفریده‌های هستی وجود دارد. انسان نه تنها از نگاه شکل بلکه از نگاه استعداد و حالت ذهنی و روانی نیز متفاوت است. این تفاوتها در ذوق و شوق و علاقه‌مندیهای اشخاص نیز نمودار می‌گردد. برخی به طبیعت علاقه مند می‌باشند و طبع شاعری می‌داشته باشد و بعضی برعکس. من که در آغوش طبیعت زاده شده‌ام و از کودکی در محیط کوهستانی پرورده شده‌ام؛ طبیعت دوستی و طبع شاعرانه داشتن در ذهن و روانم عجین شده است. پس از سالها با شگفتی در یافته‌ام که در تمامی داستان‌هایم بلا استثنا به نحوی طبیعت وجود دارد و قصه‌ها به صورت ناخود آگاه در آغوش طبیعت آفریده و پرورانده شده است.

داستان کوتاه که خود عناصر و پدیده‌های شاعرانه را در خود دارد می‌توان گفت که نوعی از شعر است. عنصر عمده در شعر وزن و موسیقی است؛ همان چیزی که به نحوی در جمله بندی‌های داستان کوتاه نیز می‌توان یافت. (" می‌گفت: پری! پری! پری! گفتم: پروانه پروانه! گفت: نی، نی، تو پری هستی، پری! "

برگرفته از پری دریایی، نوشته حسین محمدی)
"انجیر های سرخ مزار" که نام یک داستان محمدی است خود یک مصرع موزون و موسیقایی است. در جمله بندی‌های داستان می‌توان عنصر وزن و موسیقی را به فراوانی یافت. بدین ترتیب می‌توان مدعی شد که یک داستان نویس می‌تواند شاعر هم باشد.

من از همان آوان نوجوانی که هنوز در کوه و دشت و صحرای وطن بودم شعر گونه‌هایی می‌سرودم. مگر انگیزه فوران نور شعر از دهلیز تاریکیهای ذهنم در دهه ۹۰ میلادی در لندن، با آشنایی با عرفان عاشقانه خداوند گار بلخ به وجود آمد. این مکتب شناخت عاشقانه، چشمان دل و روانم را باز کرد و جویبار نور عشق در وجودم جاری گردید و تجلی آن در واژه‌های نور بخش شعر نمودار شد.

به نظر من شخصیت‌های داستانی شما اکثراً در حد تیپ باقی می‌مانند و کمتر دارای ویژگی‌های یک شخصیت به معنای واقعی کلمه است که در داستان نویسی امروز مد نظر است؛ نظر خودتان چیست؟

این سوال اگر مشخص می‌بود و از متن داستان‌ها مثال و نمونه آورده می‌شد و نام شخصیت و نام داستان گرفته می‌شد، برای من و سایر قلم به‌دستان و خواننده‌گان بسیار مفید و رهنمود دهنده می‌بود و من می‌توانستم در برابر پرسش شما پاسخ مفصل ارائه کنم. حالا که چنین نیست من هم بیش از این گفتنی ندارم.

برگردیم به محتوا در داستان‌های‌تان از عشق نوشته‌اید؛ عشق به زن، عشق به زنده‌گی، عشق به و... در این رابطه گپ بزنید. و دختر که در داستان‌های شما جایگاه خاصی دارد. البته منظورم در داستان‌هایی است که به عشق می‌پردازند. و حتا در برخی از داستان‌های سیاسی و ایدئولوژیک‌تان مثل داستان راه آدمی و...؟

من نمی‌دانم کجایی این داستانها، سیاسی و ایدئولوژیک است و در پرسش هم مشخص مثال و نمونه آورده نشده است. باز هر انسانی که با دو پا راه می‌رود به نحوی گرفتار سیاست و ایدئولوژی می‌باشد. این جزو هستی انسان است. در این کدام عیبی وجود ندارد. در پرسش چیزی جالب دیگر که آمده این است که در سیاست و ایدئولوژی از عشق سخن به میان آوردن شگفتی‌زا است. در حالی‌که از نظر من هر انسان با در نظر داشت جایگاه اجتماعی و وضعیت

«زندگانی‌اش به نحوی گرفتار عشق مجازی هست و مدعیان سیاست و ایدئولوژی بیش‌تر!»
 از من خواسته شده که درباره‌ی عاشقانه نویسی هایم گپ بزنم. بلی، من مانند هر نویسنده‌ی دیگر، عاشقانه‌نویسی هم دارم. این عاشقانه‌نویسی از نیازمندی‌های جسمانی و روانی و از محرومیت جنسی است اظهار وجود می‌نماید. چنانچه در «بینوایان» می‌خوانیم که گرسنه‌گان از این‌که نان نمی‌یابند به خاطر رفع گرسنه‌گی تصویر نان را رسم می‌نمایند. هر مرد و زن جوان به صورت طبیعی نیاز به رفع خواسته‌ی جنسی و رومانیتیک عشقی دارد. در محیط و جوامعی که زمینه‌ی عینی این عشق‌ورزی مهیا نیست، ناگزیر تصویر آن را بایست رسم کرد و در جهان خیال قصه‌ی آن را نوشت. این موضوع از نگاه سلامت و ترقی اجتماعی و از نگاه رشد مدنی و عدم خشونت در یک جامعه نقش حیاتی دارد. در جامعه‌ی که عشق ورزیدن گناه و خطا باشد و محرومیت جنسی بر جوانان به زور تحمیل شود؛ مسأله‌ی ازدواج و تشکیل خانواده بنا به شناخت و موافقه‌ی قبلی نبوده و بر مبنای عنعن و سنت ناپسند جامعه بر زن و شوهر بدون خواسته و بدون رابطه‌ی عشقی تحمیل شود؛ ناگفته پیدا است که نتیجه‌اش نفرت، خشونت و بدبختی است. این‌گونه رسم و رواج‌ها نه تنها یک خانواده را بدبخت می‌سازد، بلکه یک جامعه را بدبخت می‌سازد. تجربه‌ی تاریخی بشریت و دنیای آزاد بیانگر این حقیقت است که هرگاه جامعه‌ی توانسته‌ی زمینه‌ی آزادی انتخاب و رابطه‌ی عاشقانه را قبل از ازدواج نهادینه و مساعد بسازد و وصلت‌ها بر اساس عشق و عاشقی صورت بگیرد؛ جامعه در تمامی ساحت‌های زندگانی اجتماعی گام‌های سالم، سریع و استوار برداشته و در ساختمان یک جامعه‌ی مدنی کامیابی‌های درخشانی را می‌تواند به دست آورد. محرومیت جنسی، ازدواج‌های تحمیلی، عدم آزادی در رابطه‌های عشق و عاشقی مصیبت و بلای مخرب اجتماعی است که جامعه را به سوی عقب‌مانده‌گی، خشونت و نفرت و عقده‌های گوناگون روانی و اجتماعی می‌کشاند. در چنین جوامع بسته و اسارت‌بار، ادبیات رومانیتیک و عاشقانه‌نویسی نقش داروهای مسکن را دارد که درد محرومان و مظلومان و عاشقان را موقتاً تسکین می‌دهد. از هیچ‌کس نماند که غنیمت!

از داستان شکوفه‌یی ز شاخه‌های نور بگوئید و شخصیت اصلی‌اش آسی. به نظر من این داستان یکی از بهترین داستان‌های شما است و با اکثر داستان‌های‌تان به لحاظ تکنیک و تفکر تفاوت دارد؟

داستان «شکوفه‌یی ز شاخه‌های نور» را سال‌ها پیش در مرکز فرهنگی گوئته در کابل خواندم. در آن محفل ادبی آسی و آسیمه هم بودند. داستان با کف‌زدن‌های ممتد مورد استقبال قرار گرفت. چون اکثر اشتراک‌کنندگان محفل، دانشجویان دانشگاه کابل بودند. جوانان اطرافی و از نگاه روابط جنسی محروم. همان بخش داستان که حکایت یک سرباز در جبهه‌ی جنگ بود و از رمان *دون آرام*، اقتباس شده بود، خوش‌شان آمد و زیاد استقبال کردند. حکایت کوشه‌ی وی و ال‌کسی از این قرار بود:

(هنگامی که کوشه‌ی وی و ال‌کسی از جنگ خسته شده بودند و در جبهه ساعتی برای‌شان وقت میسر شده بود که در گوشه‌ی استراحت کنند کوشه‌ی وی به ال‌کسی گفته بود: «وقتی به آن همه زن‌های قشنگی که در روی زمین است فکر می‌کنم قلبم فشرده می‌شود. وقتی هم که به خود می‌گویم نخواهم توانست با همه‌ی‌شان هم‌خوابه شوم می‌خواهم از درد فریاد بکشم. من نسبت به زن‌ها چنان حساس شده‌ام که میل دارم همه‌ی‌شان را آن‌قدر نوازش بدهم که دیگر آرزویی برایم نماند. زن هرزه، زن جنده، چاق، لاغر، بلند، کوتاه حاضریم با همه‌ی‌شان هم‌خوابه شوم... آخ واقعاً این ترتیبی که برای زندگی داده‌اند احمقانه است. یک‌بار برای همیشه یک زن را به دُمت می‌چسپانند و تو تا وقت مرگ باید با همان سر کنی... آدم جانش از ملال به لب می‌رسد.»
 کوشه‌ی وی غافل از آن است که زنش نیز چنین حکایتی و چنین شکایتی دارد) و اهل مجلس ما با استقبال پر شور از این بخش داستان می‌رساند که آنان هم به درد کوشه‌ی وی گرفتارند و آسی و آسیمه هم از آن‌هایی هستند که در یک جامعه‌ی سنتی قرون وسطایی در چنگال روابط اجتماعی اسارت‌بار زندانی می‌باشند. این روابط اسارت‌بار اجتماعی به نحوی در داستان شرح شده است و آنان با ترس و لرز توانسته‌اند روزی جای امنی بیابند و با هم ملاقات نمایند و آسی خواسته و آرزو داشته که این ملاقات را یک ملاقات رومانیتیک بسازد و تمامی آرزوهای رومانیتیک و آرمانی‌اش را به گونه‌ی دراماتیک صحنه‌سازی نماید و این روز را در زندگی شخصی‌اش یک روز فراموش‌ناشدنی بسازد؛ آن‌طوری که به نحوی تاریخ این ملاقات ثبت شده است: دوی یک پنجاه و شش، سه‌شنبه (روز سه‌شنبه، دوم حمل ۱۳۵۶) و نام این ملاقات هم گذاشته شده است: شکوفه‌هایی ز شاخه‌های نور. مگر این آرزوی رومانیتیک و آرمانی و صحنه‌سازی دراماتیک با یک ملاقات ساده تعارفی مبدل شده است و کار آسی را به جاهایی کشانیده است که شرح دراماتیک شده‌ی آن <

کرا به داستان می خوانید.

جالب است دید من بیشتر روی شخصیت پردازی آسی است که گرفتار یک حالت پریشانی روانی است. و شما همین مقطع از زنده‌گی او را در داستان پرداخت کرده اید. و اتفاقاً آن قسمتی را که از دن آرام نقل کرده‌اید و نی اقتباس، جزو قسمت‌های ضعیف داستان است. حتا به نظر من به ساختار روایی داستان ضربه زده است. صحبت شما بیشتر محتوایی است. و منظور من از این‌که این داستان جایگاه بلندی در بین داستان‌های شما دارد، از نظر تکنیک روایت است که شما موفق‌تر بوده‌اید نسبت به دیگر داستان‌های‌تان و در شخصیت پردازی آسی موفق بوده‌اید تا آن هنگام چنین شخصیتی در ادبیات داستانی ما کمتر دیده شده است. و مطرح کردن مسایل جنسی در داستان به نظر من چندان اهمیت ندارد. البته نظر شما نیز بر این قابل احترام است. اما این سوال پیش می‌آید که نویسنده معمولاً از جامعه‌ی و برای جامعه می‌نویسد اما شخصیت‌ها و فضای داستان‌های عاشقانه‌ی شما چندان با فضای افغانستان همخوانی ندارد که هیچ بلکه بیگانه است و آن شخصیت در افغانستان یافت نمی‌شود. یعنی داستان‌های شما بیشتر فضای خیالی دارد و آرزوهای نویسنده است. راستی گفتید در محفلی که داستان را خواندید آسی و آسیمه هم بودند! آیا این شخصیت‌ها واقعی بودند؟

بلی شخصیت‌ها واقعی بودند و نامها مجازی. به یقین شما به صفت یک نویسنده این را بخوبی می دانید که انسان بدون تخیل بوده نمی تواند. بدون تخیل یعنی مرگ! به خصوص نویسنده خو هرگز بی تخیل بوده نمی تواند و تفاوت میان یک نویسنده ادبیات هنری و غیر هنری همین است که نویسنده غیر ادبی فاقد به کاربرد تخیل است. نویسنده داستان هر چی هم ریالیستیک بنویسد بدون تخیل و فضای خیالی بوده نمی تواند و " هنر مند کارشناس عالم خیال است " .

داستان "شاخه‌ی سبز شهید" نیز با دیگر داستان‌های شما بسیار تفاوت دارد. داستان خوش‌ساختی ست از نظر سبک نوشتار و حتا محتوا با دیگر داستان‌های‌تان تفاوت دارد. از این داستان بگوئید. به نظر من یکی از بهترین داستان‌های شما است.

داستان "شاخه‌ی سبز شهید" بازتابی از خاطره‌ی دوره‌ی زندانی بودن من در محبس پل چرخ‌ی است. به

تاریخ ۲۷ دسامبر ۱۹۷۹ مطابق ۶ جدی ۱۳۵۸ هنگامی که "اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی" با لشکرکشی نظامی افغانستان را اشغال کرد؛ اعضای حکومت وقت را توسط تانک‌های خویش به رهنمایی خادمان افغان خود به زندان پل چرخ‌ی انتقال داد و در آنجا زندانی ساخت. سلولی که من در آن بودم یک دریچه‌ی کوچک داشت. وقتی استاده می‌شدی می توانستی یک تپه یا کوه‌بچه‌ی را دید که بر فراز آن یک پارچه آسمان نیلگون جلوه‌نمایی می‌کرد و در پیشانی تپه شاخه‌ی سبزی به نظر می‌آمد. این دریچه که یگانه وسیله‌ی ارتباط سلول با بیرون می‌بود تماشاگاه روزانه‌ی ما شده بود. انگاردژخیمان متوجه گردیده آن را از طرف بیرون گل مالیدند و ما را ازین نعمت محروم ساختند. این خاطره، انگیزه‌ی آن شد که داستان "شاخه‌ی سبز شهید" به وجود آید.

در بین داستان‌های‌تان آیا داستان‌های دیگری هم هستند که از خاطرات شخصی‌تان نشأت گرفته باشد؟

بلی هستند داستانهای که از خاطره ها نشأت کرده و در فضای خیال پرورانه شده اند .

کتاب آخرتان، افسانه‌های خیال، به نظر من نسبت به داستان‌های که پیش از آن نوشته‌اید گامی به پس است؟ این کتاب بعد از بیش از دو دهه سکوت در نوشتن منتشر شده است. چرا این اتفاق افتاده است. به نظر من هنوز وقتی که می‌خواهیم از کریم میثاق نویسنده صحبت کنیم باید از کتاب راه سبز نام گرفت نی از افسانه‌های خیال. به نظر خودتان داستان‌هایی که در این دو کتاب آمده چه تفاوت‌هایی دارند.

پیش از کتاب افسانه‌های خیال کتاب نرگس آبی چاپ شده است که در این نوشته‌ی شما سخنی از آن به میان نیامده است.

وقتی می‌خواهید از یک نویسنده صحبت کنید و کار او را شرح و نقد نمایید باید تمامی آثارش را به دقت ناقدانه بخوانید. وقتی بخواید کتاب‌هایش را از نگاه محتوا و شکل مقایسه نمایید بایست این مقایسه بر مبنای متن صورت گیرد. این‌که از من پرسیده شده است: "به نظر خودتان داستان‌هایی که در این دو کتاب آمده چه تفاوت‌هایی با هم دارند؟"

من فکر می‌کنم تفاوت‌ها زیاد است. هم در شکل و هم در مضمون. نوشته‌های راه سبز به طور عمده ←

او را به نام دختری در سه تابلو خوانده‌اید؟

من در سال‌های دور از نبی خاطر چیزهایی خوانده‌ام، مگر متأسفانه در ذهنم باقی نمانده است تا برای شما شرح آن را در این دوران سال‌مندی و فراموش‌کاری بنویسم.

به‌طور خاص کسی است که بر آثار شما تأثیر گذاشته باشد؟

نه، مگر از همان مباحثه‌ها و صحبت‌های سه نفری بهره گرفته‌ام.

منظورتان همان جلسه‌یی که با حضور رهنورد زریاب و حسن قسیم در خانه‌ی شما تشکیل می‌شد؟

آری .

ارزیابی شما از داستان‌نویسی بعد از تحول ثور ۵۷ - من نامش را داستان‌های سرخ مانده‌ام - چیست؟ که البته به گونه‌ی ادامگی تفکر چپ در دهه‌ی چهل بود که نمونه‌هایش داستان‌هایی است که از شما در کتاب راه سبز منتشر شده است. و خود شما در چند داستان مجموعه‌ی نرگس آبی نیز به تبلیغ حزب حاکم پرداختید و داستان‌هایی به طرفداری از حکومت وقت نوشتید و تفکر دولت کمونیستی را ترویج کرده‌اید. حالا جایگاه آن نوع نوشتن را چگونه می‌بینید؟ مثلاً داستان‌های ببرک ارغند، عالم افتخار، سالم سابق و برخی از داستان‌های حسین فخری و...؟

تحول ثور ۵۷ همان‌طوری که زمینه‌ساز و مجری تحول در تمامی ساحه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و فرهنگی گردید و ضربه‌ی کوبنده‌ی بر جامعه‌ی سنتی و طرز تفکر ارتجاعی بود، در بخش داستان‌نویسی نیز نقش ثمربخش آن نادیدنی نیست. این نقش زمانی به روشنی می‌درخشد که داستان آفرینی از نگاه مضمون، شکل و تیراژ چاپ و نشر با قبل از تحول ثور مقایسه شود. همین‌که برای ایجاد اتحادیه‌ی نویسندگان، زمینه مساعد می‌گردد و مصارف این اتحادیه از طرف دولت تمویل می‌شود و شخصیت‌های شناخته شده‌ی اهل اندیشه و قلم در آن گرد می‌آیند و آثار همه‌ی نویسندگان به زیور چاپ آراسته شده و برای‌شان حق‌التألف داده می‌شود و آنانی‌که در بخش‌های حرفوی اتحادیه به صفت کارمند کار می‌کنند تأمین معیشت می‌گردند؛ همه و همه <

> باز آفرینی واقعیت عینی است که بر مبنای مکتب ریالیستی به مقتضای شیوه‌ی زمانه به وجود آمده است. کتاب در میان جوش و خروش پیروزی در سیاست به بازار آمده و در این حالت موجب جذب و جلب خواننده‌ی فراوان شده است. همچنان کتاب در محیطی چاپ و نشر شده است که زبان کتاب زبان مخاطب و خواننده بوده و کتاب توانسته است راه خود را در میان کتله وسیع خواننده باز نماید. ناگفته پیداست که در بازاریابی، معرفی و فروش کتاب، نقش تبلیغ و پخش گسترده، بسی مهم می‌باشد. از این جهت افسانه‌های خیال نسبت به راه سبز از این مزایا برخوردار نبوده است. شرایط چاپ، نشر، پخش، محتوا و شکل افسانه‌های خیال نسبت به راه سبز، طوری که گفته آمد متفاوت بوده است. محتوا و شکل افسانه‌های خیال نو می‌باشد و از داستان‌های سهل‌الهضم و کلیشه‌یی معمول فرق دارد. در افسانه‌های خیال عمده‌تاً از واقعیت ذهنی استفاده به عمل آمده و خواننده را به سوی دنیای نو می‌کشاند. دنیای رنگین و جذاب ذهنی که گلستانی در سرزمین نشاط‌انگیز روان می‌سازد و روح را تغذیه می‌کند. چیزی که به زودی کهنه نمی‌شود و نسل‌هایی از خواننده را با خود می‌داشته باشد. کسانی که بخواهند از کریم میثاق نویسنده صحبت کنند بایست تمامی آثار او را بخوانند و به یقین در این میان نقش افسانه‌های خیال از ذهن‌شان نازدودنی خواهد بود.

من خودم را یکی از خواننده‌گان جدی ادبیات داستانی افغانستان می‌دانم و به گمانم نوشته‌هایم نیز این را نشان می‌دهد. زمانی که نام شما به میان می‌آید، بلافاصله مجموعه‌ی راه سبز و بعد نرگس آبی به ذهنم می‌آید. البته حتماً استند کسانی که افسانه‌های خیال را می‌پسندند. اما به نظر من هر نویسنده‌یی در یک دوره‌ی زمانی در اوج خلاقیت خویش است و هیچ نویسنده‌یی را نمی‌توان یافت که در همه‌ی عمر نویسنده‌گی‌اش در اوج خلاقیت بوده باشد. به نظر من مورد شما نیز صدق می‌کند. البته همیشه نیز این دوره‌های متفاوت را منتقدان مشخص کرده‌اند و نی خود نویسنده.

من فکر می‌کنم در " افسانه‌های خیال " داستان‌هایی است که باید آنها را خواند و چند بار خواند و در هر بار خواندن چیزهایی بکر و نوی را از آنها دریافت به شرطی که خواننده توان درک و دیدن فرا متن و آن سوی واژه‌ها را داشته باشد!

نظرتان در باره‌ی داستان نبی خاطر چیست؟ آیا رمان

خدمت شایانی است به ادبیات هنری. داستان‌هایی را که شما داستان‌های سرخ می‌گویید چی خوب خواهد بود که در مقایسه با داستان‌های سیاه آن‌ها را داستان‌های رهایی بخش نامید. این داستان‌ها به طرفداری از حکومت و تفکر کمونیستی نوشته نشده، بلکه حکومت بر مبنای این تفکر و اندیشه‌های دموکراتیک می‌خواست نظم نوینی را، ایجاد نماید. هرگاه ارتجاع و امپریالیسم و دشمنان دوست‌نما سد راه آن نمی‌شد دگرگونی‌های عظیمی در جهت فروپاشی جامعه‌ی قبیلوی و سنتی افغانستان و ایجاد یک جامعه‌ی دموکراتیک و مدنی راهش را باز می‌کرد و ادبیات و هنر نیز از طریق سرزمین پُر ثمر نقد گام‌های گسترده‌ی بی‌سوی باروری بیشتر و درخشان‌تر بر می‌داشت.

یعنی وقتی شما به مناسبت سالروز تولد نئین داستان می‌نوشتید و یا داستان داس را نوشته کردید داستان‌هایی دیگری که از این‌گونه استند، به طرفداری از حکومت نبودند یا ایدئولوژی زده نبودند. حتماً در مقدمه‌ی کتاب راه سبز ترجمه‌ی داستان قالیچه تقدیمی آن نیز یادآوری شده است و...؟

داستان قالیچه و داس پیش از تشکیل حکومت نوشته و چاپ شده بود. داستان قالیچه زیرنام پلار به پشتو هم ترجمه گردیده و به تیراژ زیاد چاپ و نشر شده بود. در میان علاقه‌مندان دست بدست می‌گردید و جایزه‌ی بی‌هم به دست آورده بود.

اید یا لوژی زده یعنی چی؟ در پاسخ‌های قبلی هم گفته شده که انسان بی‌ایدیالوژی یافت نمی‌شود به ویژه اهل قلم بدون اندیشه بوده نمی‌تواند. البته بعضی ایدیالوژیها ارتجاعی می‌باشد و بعضی مترقی. به هر صورت ایدیالوژی داشتن کدام عیبی نیست!

در همین سال‌ها ابتدا "اتحادیه‌ی نویسندگان" و بعدها "انجمن نویسندگان" هم فعالیت می‌کرد؛ درباره‌ی این اتحادیه‌ی کاملاً حزبی و انجمن نویسندگان که از جنبه‌ی حزبی بودن دور شده بود؛ چه گفتنی‌هایی دارید؟

نقش آن‌ها در جهت انکشاف، باروری و ثمربخشی ادبیات هنری مثبت بوده و مثبت می‌بود؛ چنانچه ارقام و حقایق شاهد این مدعا است!

من نیز قبول دارم که در زمانی که اتحادیه‌ی نویسندگان و انجمن نویسندگان فعالیت می‌کرد دولت وقت کابل پشتیبانش بود، بیش‌ترین کتاب‌های ادبی در افغانستان منتشر شد. از طرف دیگر ارقام و اعداد

بالا نشانه‌ی پیشرفت ادبیات نیست. همان‌طور که خود در باره‌ی ادبیات غرب به آن اشاره کردید. از طرف دیگر ۹۵ درصد آن کتاب‌ها سفارشی و به پشتیبانی از اندیشه‌ی حاکم بود و اتفاقاً بسیار شعاری و دور از داستان هنری! به نظر من شما داستان هنری را فقط از لحاظ مضمون می‌بینید و آن نیز مضمون انقلابی! واژه‌ی انقلابی را به همان معنایی به کار می‌برم که در دهه‌ی شصت خورشیدی رواج داشت و دکتر خدای نظر منتقد تاجیک نویسنده‌گانی مانند اسدالله حبیب و ببرک ارغند و شما را انقلابی می‌خواند؟

این پرسش، کلی و شعار گونه مطرح شده است. نمی‌توان نقش اعداد و ارقام را نادیده گرفت. چنانچه شما برای تنظیم و تدوین "فرهنگ داستان نویسی افغانستان" و سایر کارهای پژوهشی خود چقدر زحمت کشیده اید و زمان مصرف نموده اید تا بتوانید یک تعداد کتابها و رساله‌ها را پیدا نمایید. یعنی که درگام اول پشت اعداد و ارقام سرگردان بودید. اینکه گفته شده: "۹۵ درصد آن کتابها سفارشی و به پشتیبانی از اندیشه‌ی حاکم و اتفاقاً بسیار شعاری و دور از داستان هنری ... " بوده، مگر این مدعا بر مبنای نام نویسنده، نام کتاب و نام داستان اثبات نشده است. در حالیکه در آن زمانه مطرح ترین داستان نویسان و شاعران افغانستان در آنجا جمع بودند و این جمعیت مبتنی بر سیاست فرهنگی حاکمیت، حمایت و تمویل می‌شد. گرچه من عضو هیچ یکی از این "اتحادیه ... و انجمن ... " نبودم مگر فکر نمی‌کنم که کدام مقام عالی به کدام نویسنده سفارش داده باشد که چنین یک کتاب بنویس! و این سفارشات هم تا ۹۵ فیصد کتابهای نشر شده باشد.

جالب اینجاست که بعضی از اعضای فرصت طلب این اتحادیه و انجمن پس از فروپاشی این سازمانها، اینجا و آنجا مدعی شده‌اند که نه تنها نویسندگان خارج کشور بلکه آنان هم در داخل رژیم در چوکات اتحادیه و انجمن، ادبیات "مقاومت" را تشکیل داده بودند. ایکاش آنان این کار "افتخارآمیز" را مرتکب نمی‌شدند؛ تا در اثر این "مقاومت" نیروهای واپس‌گرا، انجمن نویسندگان را آتش نمی‌زدند و تمامی هستی مادی و معنوی آن را به تاراج نمی‌بردند. نه تنها هستی مادی و معنوی انجمن نویسندگان و سایر کانون‌های فرهنگی را در کابل بلکه در سطح تمام کشور. فکر می‌کنم حاصل این "مقاومت" همانا باز کردن راه برای تسلط ارتجاع قرون وسطایی در همان برهه تاریخی بود.

اینکه دکتر خدای نظر منتقد تاجک، داستان‌های <

«بعضی نویسندگان را انقلابی خوانده است و شما را خوش نمی آید از و بپرسید و یا بر اساس متن و اصول نقد عدم انقلابی بودن آنها را برخلاف گفته آقای دکتر ثابت نمایید .

بهتر است به زمان حال هم بپردازیم. وضعیت کنونی داستان نویسی مان را چگونه می بینید؟ آیا به آثار نویسنده گان امروز دسترسی داشته اید و خوانده اید؟

بعد از این که افغانستان میدان زور آزمایی، دسایس و توطیه های ابر قدرت ها در زمان جنگ سرد گردید و این عملیه زمینه ساز جنگ های وحشیانه و مخرب و فروپاشی جامعه ی افغانستان شد؛ مهاجرت های کتلوی بر مردم افغانستان تحمیل گردید. در این جمله اهل اندیشه و قلم نیز ناگزیر به مهاجرت شدند. در این وضعیت غم انگیز، چند تا مرکز فرهنگی قلم به داستان افغانستان در پاکستان، ایران، روسیه، کشورهای آسیای میانه، کشورهای اروپایی، کانادا، استرالیا، امریکا و افغانستان به وجود آمد و شروع به تولید کارهای فرهنگی نمودند. در افغانستان با تسلط ارتجاع همه ی دست آوردهای فرهنگی نابود گردید و مراکز فرهنگی تخریب گردید و تولید آثار فرهنگی متوقف شد. در سایر نقاط یاد شده ی دنیا آفریده های فرهنگی اندیشمندان و اهل قلم افغانستان به جلوه نمایی پرداخت. در این میان جلوه های داستان نویسی هم به نظر می آمد. در آغاز این جلوه نمایی ها به سختی در چنگال تبلیغات گمراه کننده و فریبنده ی رقابت ابر قدرت ها در زمان جنگ سرد اسیر و گرفتار بود و به تدریج و آهسته آهسته راهش را به سوی آزاد اندیشی و رعایت اصول داستان نویسی باز کرد. اکنون وضعیت داستان نویسی امیدبخش به نظر می آید. در کنار داستان های کوتاه رمان نویسی نیز می خواهد راه خود را در ادبیات هنری افغانستان باز نماید.

آیا با آثار داستان نویسی ما در مهاجرت، در ایران، آشنا هستید؟ می خواستم نظراتان را درباره ی این نسل جدید از نویسنده گان افغانستان بدانم؟

فکر می کنم پاسخ قبلی یک اندازه این پرسش را هم در بر می گیرد. اگر درباره ی نسل جوان نویسندگان افغانستان که در ایران به وجود آمده اند به طور مشخص سخن بگوییم این نسل درخشش خاص دارد. به خاطری که آنان در کشوری بوده اند که زمینه ی رشد و انکشاف شان از نگاه زبان، مخاطب، منتقد، آموزش و آموزگار مساعد بوده است. کلاس های آموزشی، محافل نقد و

تشویق و به یک سخن محیط مساعد زمینه ساز آن شده است که استعداد آنان نهفته نماند و بتوانند توانایی شان را در جامعه نمایش دهند و با جلب و جذب خواننده راه شان را به بازار کتاب و کانون های فرهنگی باز نمایند.

در این جهت خوش چانس شان این بوده است که به صورت نسبی گرفتار تبعیض و تعصب و سیاست اگنور (نادیده گرفتن، استعدادها را زیر خاک کردن و از تبارز و جلوه نمایی استعدادها جلوگیری کردن) نبوده اند. در نقد و انتقاد از آثارشان ارزش نماها در نظر گرفته شده و بر این مبنا بسا از نویسندگان جوان جوایز با اعتباری را مستحق شده اند که یکی از آنان خود شما هستید. این نسل بالنده امید ادبیات هنری زبان فارسی دری است و انتظار آن می رود که از میان شان شخصیت های فربه فرهنگی به سطح جهانی به وجود آیند و در جامعه ی فرهنگی بین المللی بدرخشند.

در پایان؛ ضمن سپاسگزاری از این که حوصله به خرج دادید و به پرسش هایم پاسخ گفتید؛ اگر کدام گپی که فکر می کنید ناگفته مانده و لازم می بینید که گفته شود؛ در خدمتان استم.

سلام به همه ی کسانی که کار فرهنگی روشنگرانه در جهت ایجاد یک جامعه ی عادلانه دموکراتیک و مدنی و آزادی انسان انجام می دهند!

* * *

نویسنده ی توانا و بلند آوازه، شخصیت فرهنگی و اجتماعی جوان، گرامی حسین محمدی؛ این است پاسخهای پرسشهای شما. خیلی دلم می خواست که هر پرسش با تفصل بیش تر پاسخ داده می شد، مگر ناتوانی دوره ی پیری و بیماری مزمن فرساینده مانع از آن شد که این آرزو برآورده شود. امید که پاسخ ها بدون "سانسور" و نادرستی های چاپی و مطابق رسم الخط قبول شده زبان فارسی، به نشر برسد. (زنده گی زندگی و میگویم می گویم و...) نوشته شود .

خواهشمندم همواره مجموع نشرات ادبی خویش را برایم بفرستید و از پول بهای آن خاطر جمع باشید که به شما فرستاده می شود. من از آدم های مفت خوان نیستم و زحمت و قدر نویسنده و ناشر را می دانم.

به کارهای ارزشمند فرهنگی شما و همکاران و همقطاران شما ارج می گذارم. باتقدیم حرمت و محبت عبدالکریم میثاق - لندن

مکن زبان مرا بسته ای اجل که هنوز هزار نکته ی نا گفته در دهن باقیست

محبت است که دل را نمی نهد آرام
و گر نه کیست که آسودگی نمی خواهد!
"شاعر ناشناس"

عظیم شهبال

به پیشواز جهان نو!

دیگر نمی خواهم:

- این ماسک ریا را، بر صورتم تحمل کنم.
نمی خواهم، سنگواره ای باشم:

- در دنیای سنگها و سنگواره ها!
می خواهم، اندیشه هایم را،

آشکارا، آورم بر زبان.
دوست داشته باشم،

زندگی و طبیعت را،

با همه جانداران و بی جانان

و زمین را، که مرست مادر مهربان!

***

در طول زندگی مجبور بودم:

- ببینم خود را، همانند دیگران.
عواطف خاص قلب خود را،

ریاکارانه، داشته باشم پنهان.

هنر مختص به شخص خود را:

- تا هنوز به نمایش نگذاشته ام،
و طوری که دیگران خواستند:

- نقش بازیدم،

در صحنه نمایش جهان!

***

اما حالا، سرافرازم،

که با فداکاری، نه چندان آسان:
کشف کردم، این احساس را در خود،

و رهایی بخشیدم خودم را، از زندان!!!
***

می خواهم سفری کنم:

- در عمق سرگذشتهایم،

از آغاز تا پایان.

می خواهم، حس می کنم، می اندیشم:
- و بدین گونه:

بیدار کرده ام خود را،

از یک خواب گران!!!

اینک از خواب سنگینی،

دیده گشوده ام،
و راه بس درازی، پیموده ام.
بازو هایم را، بر می افرازم،
و تنه می زنم، با ستارگان!!!
***

اکنون با شما،

راه نوی را، می پونیم،

و ما می گشائیم:

- دروازه های نوین خوشبختی را،

بر رخ انسان!

عشق مان را، به همراهی می گیریم:

- تا رهنمای مان باشد، در هر آن!!
***

ما اکنون، در آستانه،

عصری نوی، قرار داریم،

که حقیقتی است، عیان.

که نی جنگ را، برسمیت می شناسد،

و نی گرسنگی را،

که نی خرافات را برسمیت می شناسد،

و نی ستم و غارت انسان را،

توسط انسان!

***

ما شکوه و شکایت نمی کنیم،

و ایستاده ایم،

استوار، بالای پاهای مان،

و می رزمیم، در راه آزادی و بهروزی،

بهروزی جهان انسان،

تا پای جان!!
***

ما با اعتقادِ راسخ، می شتابیم، به پیشواز جهان نو.

نی در دنبال کلمات می دویم، و نی:

- در پی خیالاتِ واهی سرگردان!!

کسی که می خواهد:

تغییری، وارد کند در این جهان:

- اول:

- بپذیرد، تغییر را، در خود:

- با تمام تعقل و شعور و وجدان!!!

۲۰۱۲-۲-۱۰

د مزدور ترانه

بنکلی جانان مې ته يې ته
 د زړه ارمان دې زه يم زه
 په يو بل گران يو زه او ته
 وخت او زمان تيز دی روان
 لاړو بشر مخ په آسمان
 دا گران وطن روح مو دتن
 ډير دی په مونږ حق د وطن
 تش پوهيدل تش غريدل
 دا مسيدل دا خنديدل
 رآه چې خو کارته ورځو
 کار کوو خپل وار ته ورځو
 بنکلی جانان مې ته يې ته
 ډير گړندی ځي دا کاروان
 څه چې پوره کړو دا ارمان
 زار يې له گر مشک ريختن
 فرض يې خدمت دی په هر تن
 نه دي تر منزل رسيدل
 کله دي د ژوند سميدل
 هغه مزدور يارته ورځو
 کارته ورځو کارته ورځو
 د زړه ارمان دې زه يم زه
 په يو بل گران يو زه او ته
 کابل - نوی ښار
 ۱۳۴۴/۰۱/۱۸

رو کن به هر که خواهی گل پشت و رو ندارد
 گر آرزوی وصلش پیرم کند مکن عیب
 عیب است از جوانی کاین آرزو ندارد
 خورشید روی من چون رخساره برفروزد
 رخ برفروختن را خورشید رو ندارد
 سوزن ز تیر مژگان وز تار زلف نخ کن
 هر چند رخنه دل تاب رفو ندارد
 او صبر خواهد از من بختی که من ندارم
 من وصل خواهم از وی قصدی که او ندارد
 با شهریار بی دل ساقی به سرگرانی است
 چشمش مگر حریفان می در سبو ندارد
 ***

عبدالوهاب سرتیر

یوه څېره ټوله دنیا؟!!

ستا توري سترگي چي اشنا گورمه
 زه پکي توره افريقا گورمه
 خنده په سرو شويو زما لوري ته
 سره پکي خپله ايشيا گورمه
 ماته گډپړه ښوروه ځني دي
 ستا په گډا کي اروپا گورمه
 د اداگانوپه څپوکي دي زه
 له نازه ډکه امريکا گورمه
 په کبر مه اړوه ځني شاته
 چي پکي بنکلي آستراليا گورمه
 سرپړه مه چي په سربنت کي دي زه
 کنگل کنگل انترکتیکا گورمه
 څومره نېکمرغه يم سرتير ملگرو
 يوه څېره ټوله دنيا گورمه

شهریار

با رنگ و بويت ای گل گل رنگ و بو ندارد
 با لعنت آب حیوان آبی به جو ندارد
 از عشق من به هر سو در شهر گفتگویی است
 من عاشق تو هستم این گفتگو ندارد
 دارد متاع عفت از چار سو خریدار
 بازار خودفروشی این چار سو ندارد
 جز وصف پیش رویت در پشت سر نگویم

خدا و دل

خدا را که توانست با وسایل
 خدا ذره نیست از ذرات خورشید
 خدا در هیچ علتی یا که معلول
 زمین و خدا خالی است از عشق
 دلیل غفلت مصنوع در اند
 چه سگوبد با نفس تکامل
 خدا بر ما محیط است ما محاطیم
 حکم عقل خواستد خالقش را
 خدا را که ننگد در جهانش
 گفتد اثبات یار و در هر حال
 که با تحلیل نبش اند مقاب
 نشد ساکن که بنماید شمایل
 که در زراع زراعت گشت زایل
 اگر از صانعش کردید عاقل
 کمال مطلق هرگز نیست کامل
 که درک در احاطه هست باطل
 بر آن مخلوق اگر کردید عاقل
 گرفت خانه اردو گشته دل
 قرابده

دیدار ورزشکاران افغان از سفارت افغانستان در لندن

نثار احمد پهاوی عین حمل بیرق افغانستان در روز افتتاح المپیک ۲۰۱۲ لندن

نثار احمد پهاوی مصدوم با رقیب تکواندو کار خود دست و پنجه نرم می کند.

روح الله نیکپا عین بازگشت بوطن همپون قهرمان ملی مورد استقبال هموطنانش قرار گرفت

تهمینه کوهستانی عین انجام مسابقه در دوشن صد متر

MAHABBAT

August 2012

To Mercy, pity, peace and love all pray

A Periodically Issue

Afghan bronze medallist Rohullah Nikpaa at the screens of Piccadilly Circus in London – Olympics 2012

